

శతకాలు

భక్తి,జ్ఞాన,నీతి

అధిక్షేప శతకములు

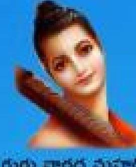

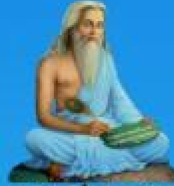
సదాశివ సమారంభాం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు శుక మహర్షి

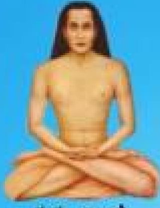

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శ్రీకృష్ణ

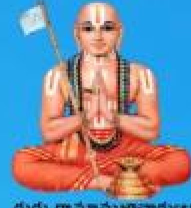
శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాబాజీ

గురు గౌతమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

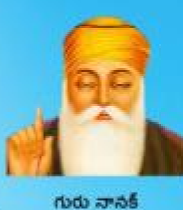

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

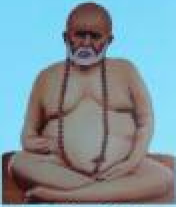

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతాం

గురు త్రైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయ

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

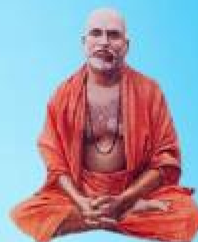

గురు సాయి బాబా

గురు అరబిందో

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

"నేను" గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంద వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2990100051604

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్ధం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంధముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Sai**R**eal**A**ttitude**M**anagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India: Inc

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home | Vision | Mission | Goals | Benefits | Content Selection | Current Status | People | Funding | Copyright Policy | FAQ | RFP

Books Journals Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)
Title: Ramayanam
Author
Year to
Subject: Any Subject
Language: Telugu
Scanning Centre: Any Centre
Clear | Search

Presentations and Report
Statistics Report
Status Report
Feedback | Suggestions | Problems | Missing links or Books

Click here for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

DLI

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

Click Here to know More about DLI New!

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD,Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	INSA	Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity NEW!

Title Beginning with.

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Author's Last Name

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Year

1850-1900 | 1901-1910 | 1911-1920 | 1921-1930 | 1931-1940 | 1941-1950 | 1951-

Subject

Astrophysics | Biology | Chemistry | Education | Law | Mathematics | Mythology | Religion | For more subjects...

Language

Sanskrit | English | Bengali | Hindi | Kannada | Marathi | Tamil | Telugu | Urdu

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

అధిక్షేప శతకములు

సంపాదకుడు

డా॥ కె. గోపాలకృష్ణరావు

ప్రచురణ

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి
కళాభవన్ - సైఫాబాదు,
హైదరాబాదు 4

విషయానుక్రమణిక

విస్తృతావకాశము కలదు. అధిక్షేప, చారిత్రక, కథాత్మక, శాస్త్ర, తత్త్వ, వర్ణనాత్మక అనువాద శతకము లను వర్గీకరణ ఇట్టిది. దీని యందును ఒక్కొక్క విభాగమున ఉపవిభాగములు చేర్చి శతకములను వర్గీకరింపవచ్చును. భక్తి శతకములలో సగుణ నిర్గుణోపాసనా భక్తి, నానాదేవతా భక్తి శతకములు, దేశ, గురు, రాజ, మంత్రి, అధికార, మహాపురుష, నాయక, స్తుతి పరములుగ రచింపబడిన శతకములు ప్రత్యేకముగ పేర్కొనదగినవి. నీతి శతకములను సామాన్య నీతి, కువాగీ కుమార, నీతి, సాంఘిక, రాజనీతి, ఆదిగాగల అంశములుగా వర్గీకరించి పరిశీలింపవచ్చును. శాస్త్ర శతకములలో తత్త్వశాస్త్ర, జ్యోతిష, మంత్ర, వైద్య, ఆర్థిక, భాషాశాస్త్రాది శతకములు ప్రధానములైనవి.

భాష, రచనా విధానము, అలంకారరీతుల ననుసరించి వచన, అచ్చ తెనుగు, శ్లేష, వ్యాజోక్తి, దృష్టాంత, అన్యాపదేశ శతకములు వెలువడి ఈ శాఖను పరిపుష్ట మొనర్చినవి.

ఆరంభదశ నుండి నేటివరకును తెలుగు శతకములలో పండిత పామర రంజకములై నిరంతరాదరాభిమానముల నొంది నిలిచియున్నవి భక్తి, నీతి, శృంగార శతకములే. జాతి సంస్కృతికి, మానవ జీవనవిధానమునకు, మానసిక దృక్పథమునకు ఈ శతకములే ప్రతిబింబములై నిలచినవి.

భక్తి శతకములను నిశితముగను, మరింత సూక్ష్మదృష్టితో పరిశీలించి నపుడు నీతి అను అంశము వీనిలో అంతస్సూత్రముగ నున్నట్లు స్పష్టమగు చున్నది. మానవ జీవనమును సార్థక మొనర్చుకొనుటకు, పునర్జన్మరాహిత్యము నకు భక్తియే సాధనమని శతక కవులు భగవన్నామ గుణసంకీర్తనము, భగవ ల్లీలాభివర్ణనముల నొనర్చిరి-కామక్రోధాది అరిషడ్వర్గములను జయించుట-హృద యమును నిష్కల్మషముగ నొనర్చుట, ఉన్నత గుణముల నలవరచుకొనుట, సద్భక్తి, సజ్జన లక్షణములు, మున్నగువాని మూలమున వారు నైతిక జీవన పథమును నిర్దేశించిరి. నైతికాంశములను ప్రత్యేకముగ వస్తువుగ గ్రహించి నీతి శతకములు రచించుటకు ఇదియే ప్రాతిపదికయైనది. మూలపదార్థ మొకటై ఆకారములు నానా విధములుగ నున్నట్లే నీతి బోధనకు మార్గములు కూడ

భిన్నవిభిన్నములైనవి సత్యమే పలుకుము - ధర్మమునే ఆచరింపుము అను సామాన్యోపదేశ విధానము ఆదేశపూర్వకమైనది వివిధ నీతులను విశ్లేషించి అలంకారముల నాశ్రయించి చెప్పుట వివరణాత్మకమైన విధానము. వీనినే అలంకారికముగ దృష్టాంత అన్యాపదేశ రూపము అనవచ్చును

నిషేధ, నిరసన విధానములు వీనికంటె భిన్నమైనవి కొన్ని నీతులను సామాన్య రీతులలో నుపదేశించుటకంటె ఉపాలంభన అధిక్షేప రూపమున బోధించినపుడు దాని విలువ, ప్రభావము మరింత అధికమగును శరీరారోగ్యము నకు చేదుమందు తోడ్పడినట్లే వ్యక్తి లేదా సమాజమును సంస్కరించుట కీ మార్గము ఒక్కొక్కసారి శక్తిమంతమై సత్ఫలితముల నొసగును కీలెరిగి వాత పెట్టినట్లు లోపమును గుర్తించి దానిని ఖండితముగా వ్రేలెత్తి చూపుట అవసరము-అధిక్షేప కావ్యముల ధోరణి యిదియే

అధిక్షేపమునకు నిరసనము-విమర్శనము-ఉపాలంభనము-విడంబనము-హేళనము-దూషణము-అనునవి ఛాయామాత్రముగ పర్యాయవాచి పదములు-తెలుగులో చాటువులు, కావ్యములు - లఘు కావ్యములు, శతకముల రూపమున అధిక్షేప రచనలు వెలువడినవి. మొదటి దశలో అనగా పురాణ యుగమున వెలు వడిన కావ్యములలో అచ్చటచ్చట కథా సందర్భము ననుసరించి కొన్ని కొన్ని ఘట్టములు అధిక్షేప ప్రధానముగా సంతరింపబడినవి వేములవాడ భీమకవి-మేధావిభట్టు బడబానలభట్టు-మొదలగువారు శాపానుగ్రహశక్తియుక్తులైనకవులు-వీరు ప్రత్యేకముగ అధిక్షేప కావ్యములు రచించలేదు కాని చాటుపద్యములు మాత్రము లభించుచున్నవి. ఇవియే వారికిగల శక్తిని చాటుచున్నవి. అధిక్షేప రచనలకు చక్కని పునాదులు వేసినవి శ్రీనాథుని చాటువులు-పోషకప్రభువులు-అధికారులు-విభిన్నరంగములకు చెందిన వ్యక్తులు-కవిపండితులుఆప్తులు మున్నగు వారిని గూర్చి కవులు ఆశువుగా చెప్పిన పద్యములలో నిరసన దృష్టిగల పద్యము లన్నియు అధిక్షేప ప్రధానములగు చాటువులే నాటినుండి నేటివరకును చాటు పద్యముల రూపమున అధిక్షేప రచనలు వెలువడుచునే ఉన్నవి ప్రాచీన కవి పండితులు రచించిన ఇట్టి చాటువులు చాటుపద్య మణిమంజరి, చాటుపద్య రత్నాకరముల రూపమున సంకలన మొనర్చబడినవి. గ్రంథములందెక్కని చాటువులును కొన్ని కలవు.

అధిక్షేప ప్రధానములైన కావ్యములలో ప్రప్రథముగ పేర్కొనదగినది కూచిమంచి జగ్గకవి చంద్రరేఖా విలాపము - నీలాద్రి రాజునకును జగ్గకవికినిగల సంబంధము - చంద్రరేఖావిలాప కావ్య రచనకు గల పూర్వ రంగము - జగ్గకవి చంద్రరేఖా విలాపమను దూషణ కావ్యమున కుద్యమించిన కథ సాహితీ లోకమున సుప్రసిద్ధము - ఒక విధముగ పరిశీలించినచో చంద్రరేఖావిలాపము ప్రబంధ ప్రక్రియకే "పేరడీ" వంటిది. ఈ శాఖకు చెందిన కావ్యములలో రావణదమ్మీయము- మధురమంగాపుంశ్చలీ విలాసము - ప్రత్యేకముగ పేర్కొనదగినవి. ఇవి అన్నియు ఆయా కవులు వ్యక్తిగతముగ అనుభవించిన పరాభవము కారణముగ అవతరించిన కావ్యములు - ద్వేషపూర్వకములు - వ్యక్తి పట్ల కవులు తమ హృదయమున గల క్రోధద్వేషములను, అక్కసును వ్యక్తీకరించిన రచనలివి. కవులు తమకు అపకార మొనర్చిన వ్యక్తులను పేర్కొని వారిని సూటిగ ప్రత్యక్షముగ దూషించిన కావ్యములు దూషణ కావ్యములుగ పరిగణింపబడు చున్నవి కాని స్వభావము ననుసరించి అధిక్షేపాత్మకములే-వ్యక్తులను పేర్కొనక వారిలోని దుర్గుణములను నిరసించిన సందర్భములు కొన్ని కలవు. ఔదార్య దానగుణశూన్యులైన వ్యక్తులు-కవిపండితులను పోషించని అరసిక ప్రభువులు- అధికారులు మున్నగువారి నుద్దేశించి రచింపబడిన పద్యము లిట్టివి. ఆయా వ్యక్తుల నామములను పేర్కొని వారి దుశ్చర్యల నే కారణముచేతనో బహిరంగ పరచక పరోక్షముగ వారి దుర్నీతిని సామాన్యీకరించి అన్యాపదేశముగ వివరించిన సందర్భములు కూడ కొన్ని కలవు.

వ్యక్తుల చిత్తవృత్తినే కాక సమకాల వ్యవస్థను, సమస్యలను వస్తువుగా గ్రహించి ప్రత్యేకముగ చాటు పద్యముల నెందరో రచించిరి- అధిక్షేప ప్రధాన ములైన ఈ చాటు పద్యములు వారి భావములను వ్యక్తీకరించుటకు సాధనము లైనవి. తెలుగులో ఇట్టి రచనకు రాజమార్గమును వేసినవాడు శ్రీనాథమహాకవి. తన దృష్టికి వచ్చిన ప్రతి అంశమును గూర్చి ఈ కవి చాటువులలో ప్రస్తావించుట గమనింపదగినది. ఇవి అధిక్షేప రచనలకు మకుటాయమానములు-అధిక్షేపమును విస్తృత పరిధితో ఉపయోగించిన ఆంధ్రకవులలో ఇతడే ప్రథముడు - ప్రముఖుడు కూడ. విద్వత్కవితారంగము- వాగ్వివాద ప్రౌఢిమ-సాంఘిక వ్యవస్థ లోని వివిధాంశములు-వ్యక్తుల మనస్తత్వము - వైయక్తిక అభిప్రాయము

లీతని కవితకు వస్తువు-వీనిని నిశ్చయముగా స్వేచ్ఛగా వ్యక్తీకరించిన వారిలో శ్రీనాథుడే ప్రముఖుడు. అనంతర కాలమునందలి పండితులు కవులు ఈతని మార్గమునే అనుసరించి ఆశువుగా అధిక్షేప ప్రధానములైన రచనలకు పూను కొనిరి.

లోకములోని వివిధాంశములను నిత్య జీవితములోని అంశములను స్వానుభవ దృష్టితో నిశితదృష్టితో సమగ్రముగ పరిశీలించి విభిన్న ధోరణు లలో వ్యక్తీకరించుటకు శతక ప్రక్రియను వాహికగా స్వీకరించినవారు అధిక్షేప శతకకర్తలు. కొన్ని చాటువులు ముక్తకముల రూపమున నున్నవి.శతక పద్యములు కూడ ముక్తకములే. అధిక్షేప చాటువుల మార్గము ననుసరించి అధిక్షేప శతక ములు కూడ వెలువడినవి.

అధిక్షేప శతక రచనకు బీజము భక్తి నీతి శతకములందే కనిపించును. భక్తి శతక కవులు నైతికోన్నతిని ముక్తిని సాధించుట కుపదేశించిన సందర్భ మున భక్తి స్వరూపమును కూడ నిర్దేశించిరి- దీనిలో నిశ్చల భక్తి చిత్తశుద్ధితో పూర్ణమైనది. బాహ్యాచార ప్రధానమైనది అన్యము-దాన ధర్మములు, వ్రతములు, పుణ్యకార్యములు, యజ్ఞయాగాదులు, తీర్థయాత్రలు, జపతపములు మున్నగువానిని ఆచరించినంత మాత్రమున ముక్తి లభించదనియు ఉపదేశించి, సాధకునకు నిశ్చల భక్తి, భగవంతుని యందు పరిపూర్ణమైన భక్తి అవసరమని శతక కవులు స్పష్టమొనర్చిరి. చిత్తశుద్ధిలేని శివపూజలను వారు నిరసించిరి. పవన పర్ణాంబు భక్షణమే ముక్తి సాధనమగుచో ఆకులమె క్కెడు మేకకు, వాయుభక్షణ మొనర్చు సర్పమునకు, జలపానమొనర్చి మాత్రమే జీవించు క్రిమికీటకాదులకు, లభించునా ? అని సూటిగా వారు ప్రశ్నించిరి. ఇవి అన్నియు నిరసన, అధిక్షేపరూపమున వ్యక్తీకరింపబడినవి.

కొందరు శతక కర్తలు కేవలము ఒకటి రెండు అంశములు మాత్రమే అనగా భక్తి, సజ్జన లక్షణములను మాత్రమే ప్రస్తావించిరి. వారి అధిక్షేప ధోరణి దీనికి మాత్రమే పరిమితమై యుండెను. కొందరి సందర్భమున దుర్జన లక్షణములను కలియుగ ధర్మములను నిరసించిరి-భక్తి నీతి శతకములలో క్రమక్రమముగ లోకమునందలి విభిన్నములైన ధోరణులను నిరసించు విధా

నము అధికమైనది-ఇదియే అధిక్షేప రచనకు పూర్వరంగమై మార్గము నేర్పరిచినది కేవలము భక్తి ప్రధానములుగను, నీతి ప్రధానములుగను రచింపబడిన శతకములలో భక్తి నీతితో పాటు అధిక్షేపములకు సంబంధించిన అంశములు కూడ చేరినవి.

అధిక్షేప శతక కర్తలలో ప్రముఖులుగా నున్నవారు కూచిమంచి కవులు-వీరి శతకములలో భక్తి నీతి అధిక్షేపాంశములు మిశ్రమ రూపమున కనిపించును అధిక్షేప శతక వైఖరి వీరి శతకములలో ప్రస్ఫుటముగా నున్నది. అధిక్షేపమును శతక రూపమున సంతరించిన కీర్తి కూచిమంచి తిమ్మకవికే లభించినది కూచిమంచి కవుల అధిక్షేప రచనలకు వైయక్తిక ద్వేషభావము ప్రాతిపదికయైనది. శ్రీనాథాదులలో బీజప్రాయమున కనిపించు ఈ గుణము కూచిమంచి కవుల రచనలలో ఒక్కుమ్మడిగా విజృంభించి వ్యక్తిదూషణపరమైన కావ్య రచనకు దోహద మొసగినది. జగ్గకవి చంద్రరేఖావిలాప కావ్యములో తనకు అపకార మొనర్చిన వ్యక్తిని పేర్కొని దూషించెను. కాని శతకమునందెచటను వ్యక్తి దూషణము లేదు కాని కొన్ని అంశములను వివరించునపుడు ఆయా వ్యక్తులు కవుల మనోరంగమున స్ఫురించి యుందురు వారి దుర్వృత్తుల సామాన్యీకరించి రచించుటలో కూచిమంచి కవుల శతకములకు విశిష్ట స్థాన మేర్పడినది. అధిక్షేపమున సాంఘిక మైన వస్తువు నెన్నుకొనుటలో కూచిమంచి కవులకే అగ్రతాంబూలము లభించుచున్నది. వ్యక్తిగతమైన అధిక్షేపధోరణి సామాజిక రూపము నొందినది. అది క్రమముగా సాంఘిక వ్యవసాయి అయినది ఇది అత్యంత ప్రౌఢ కవితారీతిలో సాగుట ప్రత్యేకముగ గమనింపదగినది. వ్యక్తులను పేర్కొనక వ్యక్తుల దుష్ట స్వభావమును నిర్భయముగ చాటినప్పుడును వీరు భక్తి శతకముల ధోరణిని విడువలేదు. తమ అనుభూతికి వచ్చిన విశేషములను, చూచిన అంశములను నివేదించుకొనుటను ఇష్టదైవము నాలంబనముగా గ్రహించినారు-దైవమునకు స్వేచ్ఛగా, అరమరికలు లేక, ఆత్మనివేదనము గావించిన ధోరణి యిది - భర్గ భక్తమందార కుక్కుటేశ్వర శతకములీ మార్గమున రచింపబడినవి ఈ ముద్ర అనంతర కవులపైనను ఆధునిక కవులపైనను వ్యాపించును విశ్వనాథ వారి మధ్యాక్కరలు, వివిధ దైవములను ఉద్దేశించి వ్రాయబడినవి.

తెలుగులో మొదటి అధిక్షేప శతకమేది అని ప్రశ్నించిన వారికి కుక్కుటేశ్వర శతకమే అని సమాధానము. బీజప్రాయముగనున్న ఇదియే వేమన పద్యములలో విస్తృత ప్రాతిపదిక నొందినది. వేమన ప్రజాకవి - బహుముఖ లోకానుభవనిధి - తన దృష్టికి వచ్చిన ప్రతి అంశమును గూర్చి ఆశువుగా అప్పటికప్పుడే ప్రస్తావించినాడు అతని మాటలో నుడికారములో అధిక్షేపము నానా విధములుగ రూపొందినది. ప్రబంధ కావ్యముల స్వర్ణపంజరము నుండి తెలుగు చిలుకను విడిపించి స్వేచ్ఛముగా, అతి మధురముగా ముద్దులు మూట కట్టు జిలిబిలి పలుకులు పలికించినది వేమనవాణి - ఎటువంటి నిర్బంధములు కట్టుబాట్లు లేక ఆతని భాష సజీవ స్రవంతివలె తెలుగు పొలమున పారి బంగారు పంటల పండించినది. ఆ రాశిలోనే ముత్యాలవంటివి అధిక్షేపాత్మక పద్యములు సహజ కవితాశైలిని సంతరించుకొనినవి—

భక్తి నీతి శృంగారము తత్త్వము, విభిన్న సాంఘిక సమస్యలు-ఆశయాలు మున్నగు వానిలో దేనిని ప్రస్తావించినను అధిక్షేపము చిత్రవిచిత్ర గతులలో సాగినట్లు స్పష్టమగును. అది సమకాలిక కవులనే కాక అనంతరయుగ కవులను ప్రభావిత మొనర్చినది. నేటివరకు ఆ ముద్ర కొనసాగుచున్నది. తెలుగులో అధిక్షేప హాస్యములకు సమగ్ర విశిష్ట స్వరూపమును సంతరించిన దాతని లేఖినియే. వేమన వేలకొలది పద్యములలో ఈ లక్షణము సువ్యక్తమగు చున్నది. ఇది అంతయు ఆత్మసంబంధిపరముగా సాగుట గమనింపదగిన విశేషము.

దానికి వన్నెచిన్నెలు కూర్చి మరింత పుష్టిని కలిగించినవారు కవిచౌడప్ప, అడిదము సూరకవి మొదలగు శతకకర్తలు. వీరి మార్గములు మరింత విశిష్టము లైనవి-నగ్న సత్యమును నగ్నముగా చూపుటలో కవిచౌడప్పకు సాటి రాగలవారు కొందరు మాత్రమే. సాంఘిక వస్తువును వస్తువుగా స్వీకరించినను కవులు కొందరు సజ్జనదుర్జనలక్షణములను వ్యక్తులచిత్తవృత్తులను నిశితదృష్టితో పరిశీలించి అధిక్షేప ధోరణిలో వివరించుట ప్రధానముగా గమనింపదగినది. కవిచౌడప్ప బూతులలో నీతులు చొప్పించి విలక్షణ మార్గము ననుసరించెను. అశ్లీల పద ప్రయోగములతోపాటు సామాన్య పదములవలన అశ్లీల భావములను వ్యక్తీకరించుట ఈయన పద్ధతి. హాస్యము వీనికి ఈడుజోడై నిలిచినది. చమత్కారము అన్నిం

టికి సమగ్ర రూపము నొసగినది-చమత్కారములను నుడికారములలో చక్కగా పొదిగి అల్పాక్షరములలో అనల్పార్థము నిమిడ్చి ఛందస్సున కందచందాలు కూర్చి కంద పద్యమును కదనుతొక్కించిన కవితాశిల్పి కవిచౌడప్ప. ఈయన శైలి అధిక్షేపమునకు సరిక్రొత్త రూపము సంతరింపజేసినది.

కూచిమంచి తిమ్మకవి వేమనలవలె విస్తృత వస్తువును గ్రహించి సాంఘిక రంగములోని అన్ని అంశములను నిశిత దృష్టితో పరిశీలించిన కీర్తి అడిదము సూరకవికి లభించుచున్నది. భీమకవివలె శాపానుగ్రహ శక్తియుక్తు డీతడు. తనకు తోచిన భావములను అభిప్రాయములను ఇష్ట దైవమగు రామలింగేశ్వరుని పేర వ్యక్తీకరించినాడు విద్యలు- విద్వత్పోషణము-కవులు-రసిక ప్రభువుల కర్తవ్యము-దానగుణవిహీనులైన అరసికప్రభువులు అల్పప్రభువులు సంఘములోని అస్తవ్యస్తస్థితి-మానవుల చిత్తవృత్తి ఈ కవికి కవితా వస్తువుగా ఉపకరించినది-వస్తువుఒకటియే యైనను వ్యక్తీకరణ విధానమున అందరును తమ తమరచనా శిల్పముతో వైశిష్ట్యమును చూపిరి. వ్యక్తులను పేర్కొనక వారి దుర్గుణములను సామాన్యీకరించి అధిక్షేప శతకములు వ్రాసినవారి సంఖ్య బహుళము - వ్యక్తిని దూషించి వ్రాసిన అధిక్షేప శతకములు రెండు మూడు మాత్రమే కలవు. అవి ఒక విధముగా అధిక్షేప రచనలే అయినను వ్యక్తి దూషణ ప్రధానములైనవి. తెలుగులో విక్కిరాల రంగాచార్యుల శార్దూల శతక మిట్టిది. ఇటువంటి శతకములు తెలుగులో అనేకముగా లేవు.

పదునేడవ శతాబ్ది ఆరంభమునుండి అధిక్షేప శతకములకు నూతనసాంఘిక వ్యవస్థ-మానవుని నైతికస్థాయి, వ్యక్తుల చిత్తవృత్తులు అధికారుల తత్త్వము మున్నగు అంశములు ప్రధాన వస్తువైనది. కవిచౌడప్ప బూతు మార్గము నిరసించు రెండడుగులు పొడిగించి శతక కవులు కొందరు జుగప్సాకరముగ నొనర్చిరి. ఈ యుగమున శృంగార రసాత్మకములగు కావ్య, శతకములందు అసభ్యవర్ణన లధికముగా చోటు చేసికొన్నవి. రతిక్రీడలను, రతిబంధములను, స్త్రీ పురుషశరీరాంగములను వర్ణింపుట ఈ కవులకు పరిపాటియైనది. అధిక్షేప శతకములలో బూతు ప్రాసాత్మక వర్ణనలధోరణి వ్యక్తిగతమైన అక్కసును ద్వేషమును వెల్లిగక్కుటకు తోడ్పడినది.

పదునెనిమిది, పందొమ్మిదవ శతాబ్దములలో వెలువడిన శతకముల ధోరణి కొంతవరకు మారినది. పోలిపెద్ది వేంకటరాయకవి వేణుగోపాల శతకమున లుబ్ధులు-అల్పులు-అధికారులు మున్నగువారికి సంబంధించిన అంశములను వివరించుపట్ల ఉపయోగించిన ఉపమానములు జుగుప్సను రోతను గలిగించునట్టివిగా నున్నవి. పశువుల మర్మాంగముల నుపమానములుగ గ్రహించుట ఇట్టిది. లుబ్ధులు మొదలగు వారిని దూషించుపట్ల ద్వేషభావ మింతటి విపరీత స్థితికి దిగజారినది. అశ్లీలముగ వర్ణించుటలో వీరు కవిచౌడప్పను మించిపోయిరి.

అధిక్షేప శతక కర్తలు సంఘములో మార్పునొందిన పరిస్థితులను సమీక్షించినపుడు కొన్ని అంశములను యథాతథముగ చిత్రించుటతో తృప్తినొందిరి. మరి కొన్నింటికి కారణముల నూహించి వివరించి చారిత్రక సాంఘిక పరిణామములను విస్మరించి వారు కేవలము ధార్మికదృక్పథమునే బలపఱచిరి. కలియుగ ధర్మముల ప్రసక్తి ఇట్టిది. వర్ణాశ్రమాచారములు- వర్ణసాంకర్యము నైతికపతనావస్థ — అల్పుల ప్రాభవస్థితి — మున్నగునవి కలియుగ జన్యములని వారు స్పష్టముగ చాటిరి.

ఈ శతక కవులు తమకు సంబంధించిన కవితా రంగమును విస్మరించలేదు. కవి కవిత్వము కృతి కర్తృత్వము రాజపోషణము విద్వత్సభలు-పండిత ప్రాగల్భ్యము - వివిధ విద్యల స్థితిగతులు - కుకవి, సామాన్యులు అల్పులు కవితా రంగమునేలుట మొదలగు అంశములను వీరు సరసముగ చిత్రించిరి. వేదవిద్యలు పురాణాదుల ప్రాభవము సన్నగిల్లిన స్థితికి, కవితాస్థాయి దిగజారిన స్థితికి, ఈ కవులు తమ ఆవేదనను వ్యక్తీకరించుటలో అధిక్షేపధోరణి సుస్పష్టముగా గోచరించును. అసమర్థులైన వారు కవితా రంగమున ప్రవేశించి సామాన్య కృతులను రచించి అరసిక ప్రభువుల నాశ్రయించి విఱ్ఱవీగిన స్థితిగతులను వీరు నిశితముగ విమర్శించిరి. పాశ్చాత్య నాగరికతను సంస్కృతిని అనుకరించిన యుగమిది. అధిక్షేప శతక కర్తలు పరంపరగా వస్తువు ననుకరించక సమకాలిక వ్యవస్థలోని అన్ని అంశములను పరిశీలించిరి, పాశ్చాత్య నాగరికత తెలుగు దేశముపై తెలుగువారిపై వేసిన ముద్రను వీరు తమ కావ్యములలో స్పష్టముగా చూపిరి. తమకు నచ్చని వానిని విదేశీయ నాగరికతా వ్యామోహమును

వారి ఆచారవ్యవహారములను వీరు నిశితముగ ఖండించిరి. ఈ విధానమును అధునిక అధిక్షేప శతక కర్తలు కూడ అనుసరించిరి. గువ్వలచెన్న శతకము నందీ అంశము ప్రస్ఫుటముగా నున్నది.

అధిక్షేప శతకకర్తల భావవ్యక్తీకరణ విధానము, భాష, శైలి మున్నగునవి ప్రత్యేకముగ పరిశీలింపదగినవి. మహా కావ్య ప్రబంధాదుల శైలి కవి పండితుల నాకర్షించుచుండ మరికొందరు సామాన్య పాఠకులకు, ప్రజలకు సన్నిహితముగా నుండు సజీవ భాషతో శైలిలో రచనకు పూనుకొనుటకు ప్రయత్నించిరి. వీరిలో శతక కవుల పాత్ర గమనింపదగినది. పండిత కవులుగా రాణించిన వారు శతకములను రచించునపుడును కావ్య ప్రబంధాదుల జటిలశైలిని పాటించిరి. కూచిమంచి సోదరకవుల శతకము లిట్టివి. వేమనాదులు సమాజశైలికో రచన లొనర్చిరి. అధిక్షేప శతక కర్తల భాష శైలి పరిశీలించినపుడు ఈ దృష్టి కొందరిలో నున్నట్లు కనిపించును. శతక వస్తువు సాంఘిక వ్యవస్థకు సంబంధించినది. కనుక దానిని వ్యక్తీకరించునపుడు వారు సామాన్యభాషనే ప్రయోగించిరి. శైలిలో విభిన్నమార్గములు గోచరించుచున్నవి. కొందరు సామాన్య భాషలో సామాన్య ధోరణిలో సూటిగా సుపరిచితమైన అలంకార సామగ్రితో రచన సాగించిరి. మరికొందరు కల్పనలకు, అన్యాపదేశాది అలంకారములకు, ఉక్తి వైచిత్ర్యమునకు ప్రౌఢరీతికి ప్రాధాన్యము నొసగిరి. మరికొందరు కావ్యస్థాయికి తగినట్లుగా సుదీర్ఘసమాసములను పదబంధములను సూక్తులను ప్రయోగించిరి. కూచిమంచి తిమ్మకవి, అడిదము సూరకవి, పోలిపెద్ది వేంకటరాయ కవి, వేమన, కవిచౌడప్పలలో ఈ ధోరణులు స్పష్టముగా నున్నవి. కొందరు రచనా శిల్పమును ఛందఃశిల్పమును చక్కగా పాటించిరి. కూచిమంచి కవులు వృత్తములలో సీసపద్యములో రచన గావించ కవి చౌడప్ప కందపద్యము లందే అధిక్షేప శతకమును రచించెను. వేమన ఆటవెలదిని గ్రహించిన అంశము జగత్ప్రసిద్ధము. ఈ యుగములందు గల అధిక్షేప శతక కర్తలు బహుళముగ సీసపద్యములనే గ్రహించిరి. విస్తృతపరిచి భావమును విపులముగా వర్ణించుటకీ పద్యములు చక్కగా తోడ్పడినవి. సీసపద్యము నాలుగు పాదములలోను, ఎత్తుగీతిలోను భావములను నానా విధములుగ వ్యక్తీకరించుటకు, సీసపద్యము లందు ఒక విధమైన ఊగును పాటించుటకు వీరికి అవకాశము లభించినది.

వస్తువునందును వ్యక్తీకరణ విధానమునందును గల విభిన్న ధోరణులకు ప్రతిబింబము లన దగిన అధిక్షేప శతకములను ఒక సంపుటముగా వెలువరించు టకు చేసిన ప్రయత్న మిది. పందొమ్మిదవ శతాబ్దినాటికి వెలువడిన శతకములకు మాత్రమే పరిమితిని విధించుకొని ఈ సంపుటమున ఆరు శతకములు మాత్రమ గ్రహింపబడినవి. వీనిని చూడగనే అధిక్షేప శతకములకు రాచబాటలు తీర్చిన కుక్కుటేశ్వర రామలింగేశ శతకములు దీనిలో లేని లోపము ప్రస్ఫుటముగా కనిపించును. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీవారు ఈ శతకముల నింతకు ముందె కొన్ని శతక సంపుటములలో చేర్చి ప్రకటించినారు. ఈ కారణమున వీనిని నేను ఈ శతక సంపుటిలో మరల చేరుటకు సందేహించితిని. అధిక్షేప శతకముల ప్రసక్తి వచ్చినపుడు వేమన పద్యములను విస్మరించుట కష్టమే. సహస్రాధిక సంఖ్యగల ఆతని పద్యములను పరిశీలించి ప్రత్యేకముగ అధిక్షే పాత్మకములను ప్రత్యేకముగా నొకచో కూర్చుట శ్రమసాధ్యమైన పని. పరిమిత శతక ములతో కూడిన ఈ శతక సంపుటిలో వేమన పద్యములను కొన్నింటిని మాత్రమే చేర్చుట ఆతనికి అన్యాయము చేసినట్లే అగును—ఆతని పద్యములలో అధిక్షేపము జీవగుణము. అది నానా రీతులలో సాగినది. శృంగార, నీతి, భక్తి, తత్త్వ, సాంఘికాంశములను గూర్చిన పద్యములలో అధిక్షేపధర్మము ప్రస్ఫుటముగా నున్నది. ప్రత్యేకముగ విడిగా వేయదగిన పద్యములివి. ఈ దృష్టితో వేమన పద్యములను సంకలన మొనర్చి ఇందులో చేర్చలేదు.

వ్యక్తిని దూషించి వ్రాసిన అధిక్షేప శతకములు దూషణాత్మక శతక ములుగ పరిగణింపబడినవి. అధిక్షేపము దానితో ఒక అంశము మాత్రమే. తక్కిన అంశములకు ప్రాతినిధ్యము వహించిన ఆరు మాత్రమే ఈ సంపుటము నకై గ్రహింపబడినవి. పందొమ్మిదవ శతాబ్దినుండి నేటివఱకును ఇంకను ఎన్నియో శతకములు అధిక్షేప ప్రధానములైనవి వెలువడినవి. తెలుగులో వెలు వడిన అధిక్షేప శతకముల నన్నింటిని రెండు మూడు సంపుటములలో సంకలన మొనర్చవచ్చును. అట్టి ప్రయత్నమునకు ఈ సంకలనము ఏమాత్రము మార్గ దర్శకమైనను నా కృషి ఫలించినదని భావింతును.

అధిక్షేప శతకముల ఆవిర్భావము వికాసదశల సంగ్రహరూపమిది. ఇక ఈ ఆరు శతకములకు సంబంధించిన పీఠికలను గూర్చి ఒకటి రెండు మాటలు - ఈ సంపుటములో చేర్చబడిన శతకములకు మూడు నాల్గు పుటలలో పీఠిక సంతరింపబడినది. కవి, దేశకాలాదులతోపాటు శతకములోని విశిష్ట గుణము లొకటి రెండు మాత్రమే స్థాలీపులాకన్యాయమున వివరింపబడినవి. శతకములకు పరిచయ మాత్రముగ వ్రాసిన మాటలే కాని శతక సమీక్షలు కావు.

ఇటువంటి సదవకాశమును కలిగించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారికి, అందును ప్రత్యేకముగ, కార్యదర్శి బాధ్యతలను నిర్వహించుచున్న డా. ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తిగారికి హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు తెలుపుచు ఈ సంకలన గ్రంథమును వారి పక్షాన సాహిత్య లోకమున కందించుచున్నాను.

కే. గోపాలకృష్ణారావు.

కూచిమంచి తిమ్మకవి - భర్గశతకము

కూచిమంచి వారిది విద్వత్కుటుంబము. వారిలో పండిత కవులుగ సత్కావ్య కర్తలుగ ప్రశస్తి వహించిన వారిలో కూచిమంచి తిమ్మకవి, జగ్గకవి అనువారు సుప్రసిద్ధులు. పాండితీ వైభవము - అనర్గళ కవితాధార మూర్తీభవించినవారు వీరు. కూచిమంచి తిమ్మకవి కౌండిన్యస గోత్రుడు. గంగమంత్రి సుతుడు. కుక్కుటేశ్వర కారుణ్యకటాక్ష కవితా సామ్రాజ్య ధౌరేయుఁడు. దెందులూరి లింగన సద్గురుని శిష్యుడు-ఈతడశేష కవితావిలాస భాసురుడనియు, నవీన శబ్ద శాసనాభిధానుడనియు జగ్గకవి ప్రస్తుతించెను. నీలాద్రి మాధవరాయ నృపతిచే తిమ్మకవి కవిసార్వభౌమ బిరుదము నొందెను. క్రీ.శ. 1700-1760 మధ్యకాలమున జీవించెనని శతక వాఙ్మయ చరిత్రకారుల అభిప్రాయము- రుక్మిణీ పరిణయము - సారంగధర చరిత్ర - రసికజన మనోభిరామము - నీలా సుందరీ పరిణయము - అచ్చతెనుగు రామాయణము అను కావ్యములను కొన్ని శతకములను రచించెను. ఈ కవి రచించిన శతకములలో భర్గ కుక్కుటేశ్వర శతకములు ప్రసిద్ధి నొందినవి. బహుళ ప్రబంధ నిర్మాతగ విద్వత్కవిగ ఈతడు శ్రీనాథాదులను, స్వతంత్రప్రవృత్తిలో పోతనాదులను స్మరింపజేయును. ప్రభువుల ఆదరాభిమానములకు పాత్రుడై, వారిచే సన్మానముల నొందియు వారికి కృతు లంకితమొసగక, పిఠాపురము నందలి కుక్కుటేశ్వరస్వామి పేరనే తన కావ్యములను రచించెను. మానవ మాత్రులకు కావ్యమొసగి తుచ్ఛభోగముల నాసించక వారొసగు ఘనవిభవములన్నియు నస్థిరములని తిమ్మకవి తలచెను. కుక్కుటేశ్వరు నుద్దేశించి వ్రాసినదే కుక్కుటేశ్వర శతకము. ఈ శతక రచనకు ముందే దాదాపు క్రీ.శ. 17౫౦ లో తిమ్మకవి భర్గశతకమును రచించెను.

భర్గశతకము భక్తి నీతి అధిక్షేప ప్రధానమైనది. భక్తి ప్రధానమైన పద్యములలో భక్తి శతక సామాన్య లక్షణములు, భగవన్నామ స్తుతిసంకీర్తనాదులు, గుణకీర్తనము-పరమేశ్వర లీలాభివర్ణనము - భక్తప్రశంస - ఆత్మ నివేదనము మున్నగునవి కలవు. ఈ పద్యములందే కొన్నిట నీతి అధిక్షేప

విధానము కనపించును. నిశ్చలభక్తి, కపటభక్తి, విగ్రహారాధనము, తీర్థక్షేత్ర సందర్శనాదులు - గృహస్థ ధర్మములు - మూఢుల ప్రవృత్తి - అరసిక ప్రభువుల దుర్వర్తనము - లోభి జననింద - మున్నగునవి ఇట్టివి.

సామాన్య నీతుల నుపదేశించు సందర్భములందును తిమ్మకవి ఒకొక్కసారి అధిక్షేప ధోరణిని అవలంబించెను. కొన్ని అంశములను నిరసించిన సందర్భములందీ కవి లేఖిని సుశితమై శక్తిమంతమై సాగినది. ఈ కవి విమర్శన విధానము కూడ బహుముఖమైనది. అవి వివిధ రీతులలో ఉక్తివైచిత్ర్యమును, సరసాలంకారములను సంతరించుకొన్నవి.

నిశ్చలభక్తి లేక పవన పర్ణాంబు భక్షుల్ల మునివృత్తి నవలంబించువారిని 'అకులెక్కదె మేక" అని అన్యాపదేశముగ విమర్శించెను. ఆ యుగమున నితర కవులొనర్చిన ప్రభుదూషణముకంటె తిమ్మకవి విధానము భిన్నమైనది. పరకామినీ పరధన ప్రేమాతిరేకముతోపాటు నృపసేవను తనకు కూరగావలదని తిమ్మకవి పరమేశ్వరు నర్థించెను. పరధనమాన్యాపహారణము - ప్రజాపీడనము - కవిపండిత బుధజన తిరస్కారము - పరాక్రమ శూన్యత - మున్నగు దుర్గుణములు మూర్తీభవించిన అల్ప, అవివేక, అరసిక, దుష్ట ప్రభువులను నానావిధముగ తూలనాడెను. దుర్మదాహంకారాదులచే మత్తిలి కాయమును పెంచుకొనిన రాజుల నీ యుగకవులు కొందరు నిశితముగ విమర్శించియుండిరి. పరాక్రమ శీలురకే మహాప్రబంధాదు లొప్పును కాని అల్పులకు కాదని ఈ కవి భావించెను. బృహత్కాయము కరికే తగునుకాని ఊరపందులకు తగునా? అని అధిక్షేపించుట వారి నుద్దేశించియే.

తిమ్మకవి కేవలము రాజుల నేకపక్షముగ జేసి దూషించుటతో నూరకొనలేదు - వారి నాశ్రయించిన కవిపండితుల స్థాయిని కూడ వాస్తవిక దృష్టితో పరిశీలించెను - కవితా సామ్రాజ్యము నేలువారును మహాప్రబంధ నిర్మాణదక్షు లగు విద్వాంసులు దైన్యముచే రాజుల నాశ్రయించుట తగదని "సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేనకిమ్మను'' భర్తృహరి సూక్తి ననుసరించి ఉపదేశించెను. ప్రభుప్రశంసల పలికి జీతెడు పొట్టకై దుష్కవటు లగు రాజుల నాశ్రయించి వారి ఆస్థానములలో

చరించి, వారిని కీర్తించి కృతులనొసగుట తగదని హెచ్చరించెను. ఈ సందర్భమునందే తిమ్మకవి అపండితులు మరియు కుకవుల దుశ్చర్యలను ఖండించెను. కలియుగ వశమున వివిధ వృత్తులవారును, జాతివారును, కవితారచన కుద్యమించిరనియు, కుకవుల దుర్వర్తనమున కవితలు కాసుకు గంపెడయ్యెననియు నాటి దుర్గతిని తిమ్మకవి బాధాపూర్వకముగ విమర్శించెను.

నాడు లోభ గుణము సర్వసాధారణమైన దుర్గుణముగ వ్యక్తుల నాశ్రయించినట్లు తోచును. నాటి శతక కర్తలలో పలువురు లోభిజన, లోభగుణ నిందనొనర్చి కవుల నాదరించని ప్రభువులను ధనికులను అధికారవర్గమును విమర్శించియుండిరి. తిమ్మకవి కూడ వితరణ గుణవిహీనులైన వారిని నిశితముగ విమర్శించెను. గృహస్థ ధర్మమును విస్మరించి పరదేశస్థులకు సకాలమున కాతిథ్యమొసగని గృహ యజమానులను ఊలనాడి వారి గృహము లేటి కొంపలని విచారించెను.

మత సాంఘిక వ్యవస్థలో అస్పృశ్యతకు సంబంధించిన సమస్యను భంగ్యంతరముగ తిమ్మకవి ప్రస్తావించుట గమనింపతగినది. వర్ణాశ్రమ ధర్మములం దాతనికి ఆసక్తి ఉన్నను సాంఘికాచారములపట్ల తిమ్మకవికిగల విశాల దృక్పథము స్పష్టమగుచున్నది. చండాలాదుల డాసినచో పుణ్యము నశించునని చదువులు పలుకగ, పరమేశ్వరుడు బోయని డాసి ఎంగిలి గ్రహించినందులకు ప్రాయశ్చిత్తమేమి అని ప్రశ్నించుటలో ఈ అంశమే ప్రస్తావింపబడినది.

తిమ్మకవి బహు ముఖ ప్రజ్ఞానిధి-లోకజ్ఞుడు-వివిధ నీతుల నుల్లేఖించిన సందర్భము లీ అంశమును నిరూపించును. ఎదురాడు సతి, చెడిన సుతుడు, యజమానికి అపకారముకోరు సేవకుడు, కలహశీలియగు బంధువు, కొమ్ములతో పొడవవచ్చు మొదవు మొదలగు వానివలన గృహస్థుని జీవితము దుర్భరమగునని తిమ్మకవి ఒక పద్యములో వివరించెను. అనేకాంశముల నొకచో చేర్చి ఉపదేశించిన నీతులు ఈ కవికిగల లోకజ్ఞతను సమయమార్గ పరిజ్ఞానమును వ్యక్తీకరించును.

ప్రౌఢరీతిలో సాగిన మత్తేభశార్దూల వృత్త రచన, తిమ్మకవి పాండిత్యమును విద్వత్కవితా ధోరణిని నిరూపించుచున్నది. భావౌన్నత్య గాభీర్యములకు అనుగుణమైన శైలిని సంతరించుకొనిన దీతని కవిత. సంస్కృత సమాసములను దీర్ఘ జటిలముగ కూర్చక తిమ్మకవి వానిని ప్రసన్నముగను లలితముగను నడిపించెను - పదబంధ లోకోక్తి ప్రయోగ కౌశలమతని శైలికి శక్తిని సంతరింపజేసినవి. మన్నెల్లందమ సొమ్మటంచు-భవదీయ పావన కళావిఖ్యాత కావ్య ప్రక్రియాసామీచీన్య హృదంతరాళ కవిరాట్సంక్రందన శ్రేణికిన్-మున్నగు పద్య భాగము లిట్టివి.

భర్తృహరి సుభాషితత్రిశతి, సౌందర్యలహరి మున్నగు సంస్కృత గ్రంథములలోని భావములను, అన్నమయ, పాలకురికిసోమన, పోతన, ధూర్జటి వంటి ఆంధ్ర కవుల కవితా ధోరణిని అనుసరించిన సందర్భము లీ శతకమునకొన్ని కలవు. ప్రసిద్ధ భక్తినీతి శతకముల లోని శైలిని భావములను అనుకరించునపుడును కవి స్వాతంత్ర్యమును వహించెను. బావపుష్టికి దోహద మొనర్చు నుడికారములు జాతీయము లీ శతకమున కొల్లలు-యమ కానుప్రాసాది శబ్దాలంకారములు, సామెతలు, నూత్నోపమానములు సహజరీతిలో శైలికి భావ వ్యక్తీకరణకు వన్నెచిన్నెలు కూర్చినవి - పేదర్కము వంటి ప్రయోగములు ప్రత్యేకముగ గమనింపదగినవి. ఈ ముద్ర ఈయన సోదరుడగు జగ్గకవిపై కూడ పడినది. ''మేనర్కము'' వంటి ప్రయోగమిట్టిదే.

భర్గ శతక రచన మొనర్చు నపుడే తిమ్మకవికి సమకాలిక వ్యవస్థ నింకను సమగ్రముగ చిత్రించుట అవసరమని తోచినది. భర్గశతకమున బీజప్రాయముగ నున్న అంశమే కుక్కుటేశ్వర శతకమునకు ప్రధానేతివృత్తమైనది. ఈ కారణముచేత కుక్కుటేశ్వర శతకమే బహుళ ప్రచారము నొంది అనంతర శతకములపై ముద్ర వేసినది.

శ్రీ భర్గ శతకము

శ్రీ కైలాస మహీధర శిరఃశృంగాట కాంచన్మణి
ప్రాకారాంతర చంద్రకాంత రజతప్రాసాద శుద్ధాంత సిం
హాకారోన్నత హేమ పీఠమునఁగొల్వైయుండు నిన్నెన్నెదన్
రాకాచంద్ర నిభప్రభాకలిత! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 1

మ. క్షితినంభోనిధి కర్ణ్యమిచ్చు క్రియ భక్తి న్బద్మినీ భర్తకా
రతి యర్పించుతెఱంగున న్బహుతర బ్రహ్మాండ సంత్రాతకున్
శతకంబొక్కటి గూర్చి నీ కొసగెద న్సంరూఢిఁగైకొమ్ము వా
కృతి సంస్తుత్యలసద్గుణాభరణ! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 2

మ. శుక శాండిల్య మృకండు జాత్రి కలశీసూనుల్ భరద్వాజ శౌ
నక వాల్మీకి వసిష్ఠ గర్గభృగు మాండవ్యాజ సంభూత కౌ
శిక కణ్వాది మహర్షిశేఖరులు నిన్ జింతింపఁగాలేరు, కొం
కక నేనెంతటివాఁడ నిన్బొగడ భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 3

మ. వరకౌండిన్య సగోత్రపాత్రుని యశోవర్ధిష్ణునిం గుక్కుటే
శ్వర కారుణ్యకటాక్ష లబ్ధ కవితాసామ్రాజ్య ధౌరేయునిన్
స్థిరపుణ్యుండగు గంగమంత్రి సుతునిన్ దిమ్మప్రధానేంద్రునిన్
గరుణన్బ్రోవుము కూచిమంచికులు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 4

మ. ప్రచురత్వంబుగ నెంతునాత్మనెపుడు స్ఫూర్త్యూహసంశాంతికై
విచలత్కర్ణ సమీరదూరిత మహా విఘ్నాంబు భృఙ్గాలునిన్
రుచిరాస్యాంబురుహ స్రవన్మదజల ప్రోత్సాహలీలాముహుః
ప్రచురత్పుంగకుమున్ గణాధిపుని భర్గా! పార్వతీవల్లభా. ౫

శా. మేమాటున్ భవదీయ పావనకళావిఖ్యాత కావ్యక్రియా
సామీచీన్యహృదంతరాళ కవిరాట్సంక్రదన శ్రేణికిన్
సామర్థ్యం బొనగూర్చి మంచినుడువుల్ సంప్రీతి నొందించు వా
గ్భామారత్నము లీలమై నిలిచి భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 6

మ. చిరభక్తిన్మదిలో భవద్వ్రతముగాఁజింతింతు నశ్రాంతమున్
బరవాది ప్రమథద్విపేంద్రపదవీ పంచానన శ్రేష్ఠు బం
ధుర తేజోనిధి దెందులూరి కులపాథోరాశిరాకానిశా
కరునిన్ లింగయ సద్గురూత్తముని భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 7

మ. పులితోల్కు మ్మొనవాలు పాపతొడవుల్ భూత్యంత రాగంబు పు
న్కలపేర్లెక్కుడ కన్ను నీలగళమున్ గంగావతంసంబుఁ దొ
న్నెల పూవద్రిసుతా సమన్వయము విన్కల్గంటు లేజింకయున్
గలనీమూర్తిఁదలంతు నెప్పుడును భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 8

మ. హర! మృత్యుంజయ! చంద్రశేఖర! విరూపాక్షా! మహాదేవ! శం
కర! భూతేశ! మహేశ! రుద్ర! మృడ! గంగాజూట! గౌరీమనో
హర! సర్వజ్ఞ! బిలేశయాభరణ! శర్వా! నీలకంఠా! శివా!
కరిచర్మాంబర! యంచు నెంతు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 9

మ. జగదీశాయ నమోస్తుతే భగవతె చంద్రావతంసాయ ప
న్నగహారాయ శివాయలోకగురవే నానామరు ద్రూపిణే
నిగమాంత ప్రతిపాదితాయ విలసన్నిర్వాణనాథాయధీ
రగుణాఢ్యాయ యటంచు మ్రొక్కెడుదు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 10

మ. ప్రతముల్ దేవగురు ద్విజార్చ్య పదసేవల్ వైశ్వదేవాది స
త్క్రతువుల్ హోమములు దానధర్మములు వైరాగ్య ప్రచారంబులా
శ్రితరక్షా విధులంచునే నెఱుఁగ నీ చిత్తంబు నా భాగ్యమే!
గతి రక్షించి దొరాని నన్నికను భర్గా! పార్వతీ వల్లభా! 11

మ. మరుదర్కేందు కృశాను యజ్వగగనాంభఃకుంభినీమూర్తి నం
బరకేశున్ శరణాగతార్తిహరణున్బాలేందు చూడామణిన్
భరణీభృత్తనయాస్తనద్వయ మిళత్కస్తూరికాపంకసం
కరదోరంతరు నిన్ భజించెదను భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 12

మ. మిహిరప్రోద్భవ ఘోరకింకరసమున్మేషోరగశ్రేణికా
విహగోత్తంస మశేషదోషపటలీ వేదండ కంఠీరవం
బహిత క్రూరగణాటవీహుత వహంబైనట్టి పంచాక్షరం
బహహా! కల్గెను నాకు భాగ్యమున భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 13

మ. నృపసేవాపర కామినీ పరధన ప్రేమాతిరేకంబులో
క్కపుడుం గూర్పక తావకీన పదపద్మారాధ నేచ్ఛారతుల్
కృపదైవాఱ నొసంగి భక్తవరుగా నేఁబ్రొద్దునన్బ్రోవుమీ
కపటారాతి నిశాట సంహరణ! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 14

మ. అభవున్ శాశ్వతు నాద్యు నక్షయుని నవ్యక్తుం బరేశున్మహా
ప్రభునాద్యంతవిహీను భూతమయు సర్వజ్ఞున్ గుణాతీతుఁబ
ద్మభవాండోదరు నాత్మరూపభవు నద్వంద్వుం జిదానందునిన్
రభసంబొప్పఁదలంతు నిన్నెపుడు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 15

మ. తనరన్నిన్మది నెంతు నెప్పుడును నా దైవంబుగా దాతఁగా
జనకుంగాఁ జెలికానిగా గురువుఁగా సద్బంధుగా నన్నఁగా
ఘన నిక్షేపముగా మహాప్రభునిగాఁ గల్యాణ సంధాయిగా
గనకోర్వీధరకార్ముకోల్లసిత భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 16

మ. ప్రతి వారంబు శివోహమస్మి యనుచున్భావింతు గంగాధర
స్తుతులెల్లప్పుడుఁజేతు శంకరకథల్ సొంపార నాలింతు నా
యత బుద్ధిన్ జగమెల్ల నీశ్వరమయం బంచు న్విచారింతు నే
గతి రక్షించెదొ కాని నీవు నను భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 17

మ. పురుహూతాగ్ని పరేతరాట్పలభు గంభో దీశ వాతార్థ పాం
బరకేశాబ్జ భవాచ్యుతాదిక మహాబర్హిర్ముఖానేక భా
స్వరకార్తస్వర విస్ఫురన్మకుట శాశ్వత్పద్మ రాగప్రభో
త్కర నీరాజితపాద పంకరుహ ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 18

శా. వ్యాకీర్ణాచ్ఛ జటాటవీ తటనితాంతాలంబితోద్యత్తమి
స్రాకాంత ప్రథిత ప్రభాసముదయాక్రాంత ప్రఫుల్లన్మహా
నాకద్వీపవతీ వినిర్మల జలాంతర్భాగ భాగ్దివ్యరే
భాకాంతోత్పల కైరవ ప్రకర ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 19

మ. సతతానందితసర్గ ! సర్వసుమనస్సంతుత్యసన్మార్గ! యా
ర్జిత కారుణ్యనిసర్గ ! రాజతధరిత్రీ భృన్మహాదుర్గ ! హృ
త్క్రతుకాలింగిత దుర్గ ! సంహృత సమిద్ఘోరద్విషద్వర్గ ! సం
యత నీరంధ్ర సుఖాపవర్గ ! జయ ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 20

మ. పుర రక్షః పటుతూల హవ్యవహ ! విస్ఫూర్జద్దురుక్రూరగో
పరిపంథిక్షణ దాచరోరగ మహాపక్షీంద్ర ! ఘోరాంధకా
సురగంధ ద్విరదేంద్ర పంచముఖ ! యక్షుద్ర ప్రభావోల్లస
త్క్రరిలేఖద్విషదభ్రగంధవహ ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 21

మ. అమరాహార్యము విల్లుగా ఫణికులాధ్యక్షుండు తన్మౌర్విగాఁ
గమలాధీశుఁడు తూపుగా, నిగమముల్ గంధర్వముల్ నాగ స
ర్వమహీ చక్రముఁదేరుఁజేసి విధి సారథ్యంబు మీఱుబరా
క్రమలీలన్ పగప్రోళ్ళఁ గూల్చితివి భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 22

శా, కోటీరాంగద మేఖలాఘనతులా కోటీకవాటీ నట
త్ఘోటీ హాటకపేటికా ఘటఘటాకోటీ నటాంచోళికా
వీటీ నాటక చేటికాంచితతుల్వే చేటులు స్విన్నిరా
ఘాటప్రౌఢి భజించు ధన్యులకు భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 23

శా. కంఠేకాలుఁడటంచు నిన్నెపుడు లోకవ్రాత మగ్గింప వై
కుంఠేంద్రాంబుజ సంభవ ప్రముఖులం గోలాహల ప్రక్రియం
గుంఠీభూతులఁజేయు దుర్భయద కాకోలంబు హేలాగతిన్
గంఠాగ్రంబునఁబూనినాడవట ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 24

మ. నిను డెందంబునఁ జీరికిం గొనక వాణీనాథ జంభ ద్విష
ద్దను జారి ప్రము ఖాఖిలామర తతిన్ దట్టంబుగాఁ గూర్చియా
మున జన్నం బొనరించు దక్షుని దురాత్మున్వీరభద్రోగ్రసం
హననం బూని వధించితౌర ! భళి ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 25

మ. కిరిహంసాకృతులూని వెన్నుఁడును బంకేజాతగర్భుండు నీ
చరణంబుల్ శిరము న్గనందలఁచి నిచ్చల్భోగిలోకంబు, పు
ష్కర మార్గంబునురోసి కానక నిరాశంజెందుచో వారలం
గరుణం బ్రోవవె లింగమూర్తివయి ! భర్గా! పార్వతీవల్లభా ! 26

మ. తరమే యేరికిఁదాపకీన ఘననిత్యశ్రీ విలాస క్రియల్
గరిమన్దెల్పఁగ ? దారుకావనిని లోకఖ్యాతిగా పర్ణివై
పరమానంద రసార్ద్రమానసుడవై పద్మాక్షు గ్రీడించితే
సరసాకార సుమనిదారలం గలసి భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 27

మ. హరిరన్య స్మృతి దైవమెన్నడును లే డంచున్భుజం బెత్తి ని
ర్భర గర్వోద్ధతిఁగాశికానగరిలోఁబల్మారు వాదించుని
ష్ఠురవాగ్దోషరతుం బరాశరసుతున్ స్రుక్కింపవే భీమవై
ఖరిదోః స్తంభన మాచరించి మును భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 28

మ. ఘనుడారాతి మృదంగమున్నలుపకై తాళంబుగోత్రాహితుం
డెనయన్వేఁబుపు వాణివీణయును వాయింపన్ రమాకాంతనే
ర్పున గానం బొనరింప సంజతజి వేల్పుల్మెచ్చనా హాళిమై
ఘనతన్ దాండవకేళి సేయుడట ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 29

మ. అజినంబుం వృషఘోటియుం బునుకలు న్హాలాహలంబున్మహా
భుజగంబు ల్శవభస్మముల్గొఱలఁగా భూతాళితో నుండియున్
ద్విజగన్మంగళదాయకాకృతిఁ గడున్ దీపించు టబ్రంబహో
రజనీనాథ కళాశిరోభరణ ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 42

శా. భంజించుంగద ! ఘోరదుష్కృతతతిన్ భస్మత్రిపుండ్రంబులం
న్మంజు శ్రీ లలితాక్షమాలికలఁ బ్రేమంబూని సద్భక్తి నీ
కుంజేమోడ్చు మహానుభావు డెపుడుం గుక్షిస్థల ప్రోల్లస
త్కంజాతప్రభవాండ భాండచయ ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా! 43

శా. శ్రీశైలంబును గుంభఘోణమును గాంచీ స్థానకేదారముల్
కాశీద్వారవతీ ప్రయాగములు నీలక్ష్మాధ రావంతికల్
లేశంబున్ ఫలమీవు నిన్నెపుడు హాళిం గొల్వలేకున్నచో
గాశాకాశధునీఘనాభరణ ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 44

శా. కావేరీ సరయూ మహేంద్ర తనయాగంగా కళిందాత్మజా
రేవావేత్రవతీ సరస్వతుల కర్థింబోవఁగానేల నీ
సేవా సంస్మరణార్చనాదు లెపుడున్ సిద్ధించు సద్భాక్తికిన్
గ్రైవీభూత భుజంగమ ప్రవర ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 45

మ. అరిషడ్వర్గముఁదోలి సర్వహితులై యష్టాంగ యోగక్రియా
పరులై గాడ్పు జయించి ముద్రవెలయన్ బ్రహ్మంబు వీక్షించి వా
విరి సోహమ్మని యెంచుచుండెడి మహావేదాంతులౌ యోగిపే
ఖరులెల్లన్ మిము గాంచుచుండ్రుగద ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 46

మ. తలపోయన్ దిలజాలకాంతర మహాతైలంబు పంచాస్యబా
సలలో దారముపోల్కి నాత్మమయతన్ సర్వాంతర స్థాయివై
విలసత్లీలల నిండియుండుకొను ని న్వీక్షింపఁగా నేర్చువా
రలెదన్యుల్ గద మూర్ఖగంబులను ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 47

శా. ఏణాంకుం డొకఁడై పయోఘటములందెల్ల న్బహుత్వంబుచే
రాణంబొల్చు తెఱంగునం బృథుతర బ్రహ్మాండ భాండాంతర
ప్రాణిశ్రేణులయందు నీవొకడవే రాణింతువౌ సర్వగీ
ర్వాణస్తుత్యచరిత్ర! యాత్మమయ! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 48

శా॥ ఓంకార ప్రముఖాక్షరోచ్చరణ సంయోగంబు గావేన్మఖా
లంకారార్థము, శబ్దబిందుకళలున్ లక్ష్య ప్రయోగక్రియల్
పొంకంబౌ గురుమార్గముల్ యతిగతిం బో దుష్కృతింబోలిసా
హంకారుండయి ప్రాకృతుండు చెడు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 49

మ॥ అకలంకం బతులం బఖండ బానందకందం బనూ
నక మాద్యంత విహీన మక్షర మనంతం బప్రమేయం బరూ
పక మవ్యక్త మచింత్య మద్వయమునౌ బ్రహ్మంబు నీ వంచుఁగొం
కక లోఁగన్గానువారు బల్లిదులు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 50

శా॥ ఆకుల్ మెక్కదె మేక? చెట్టుకొననొయ్యెన్ వ్రేలదె పక్షి? పె
న్గాకుల్ గ్రుంకవె నీట? గాలిఁగొనదే నాగంబు? బల్గొందులన్
ఘూకంబుండదె? కోనలం దిరుగదే క్రోడంబు? నిన్గాంచినన్
గాకిన్నింటను ముక్తిచేకుఱునె? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 51

మ॥ ధర మృద్దారుశిలామయప్రతిమలన్ దైవంబులంచుం బర
స్పర వాదంబులఁ బోరుచున్ నిబిడ సంసారాంధులై మేలు చే
కుఱికే మగ్గములోని కండెలగతిన్ ఘోరార్తులై ప్రాకృతుల్
కరముం జచ్చుచు బుట్టుచుంద్రు గద! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 52

మ॥ జననీగర్భ మహామహోగ్ర నరకస్థాన వ్యథం గొన్ని నా
శ్శైశవయన్ బాల్యకుమారతాదశలఁ గొన్నేడుల్ వధూమీనకే
తన భ్రమ గొన్నినాళ్ళు ఘనవృద్ధప్రాప్తిఁ గొన్నేళ్ళుఁబా
యని దుఃఖంబులఁ బ్రాణి కుందుఁగద భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 53

శా॥ కేదారాదిక పుణ్యభూములకశక్తింబోవఁగారాదు; బల్
పేదర్కంబన దానధర్మ విధులోలిం జేయఁగారాదు గా
కేదేనొక్క తఱిన్ సమస్త భువనాధీశున్ నిసుంగొల్వఁగా
రాదో! కానరుగాక దుర్మతులు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 54

మ॥ తరుణీశుంభ దురోజ కుంభములపై ధమ్మిల్ల బంధంబుపైఁ
గరమూలంబులపైఁ గపోలములపైఁ గందోయిపై మోముపై
నిరతంబున్ విహరించు చిత్తమెపుడున్ నీయందొకప్డేనిఁ జే
ర్పరుగా మూఢు లదేమి దుష్కృతమొ? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 55

మ॥ మిము నొక్కప్పుడుఁ గొల్వనేరక వృథా మిథ్యా ప్రచారంబులం
గములై వాఁగులయందు నెల్ల మునుఁగంగాఁ బుణ్యముల్సేరునే!
తమి నశ్రాంతము నీట గ్రుంకులిడి యే ధర్మంబు లార్జించెనో
కమఠగ్రాహఝుళీ కుళీరములు! భర్గా! పార్వతీవల్లభా. 56

మ॥ హరిదైవంబు; విరించి సర్వభువనాధ్యక్షుండు బృందారకే
శ్వరుఁడాఖ్యుండు హుతాశనుండు పతిభాస్వంతుండు వేల్పుంద్రుఁడో
నరయన్నేరరుగా శివాత్పరతరం నాస్తీతి వాక్యార్థమే
కరణిం గోవిదులైరొ కాని మఱి! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 57

శా॥ వేయేమాఱు పురాణముల్ చదివినన్ వేదాంతముల్ గన్నినా
మ్నాయంబుల్ పఠియించినన్ స్మృతులు వేమాఱుల్ విమర్శించిన
న్నీయందాశ్రిత దోఁచుచున్న యదివో! నిక్కంబు భావింపఁగా
గాయత్రీపతివై తనర్చుటను భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 58

శా॥ ఆఘంటా పథ పద్ధతిన్ శివశివే త్యాలాప సంశీలురై
రేఘ్రసంబులు ద్రోచు పుణ్యతము లుద్వేగ బ్రహ్మహత్యాద్యనే
కాఘౌఘంబులు వాసి తాపకపద ప్రాప్తిన్ విడంబింతురో
ద్రాఘిష్ఠ ప్రభుతానుమోల్లసన! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 59

మ॥ పృథివిన్ మర్త్యుఁ డొకండు నీశిరముపై బిల్వీదళం బొక్కఁట
త్యధికాహ్లాదముతోడ నిడ్డ యది యాహా! ఘోటకాందోళికా
రథనాగాంబర పుత్రపౌత్ర వనితారత్నాదులై యొప్పుఁబో
ప్రథితాదభ్రసితాభ్ర శుభ్రయశ! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 60

మ॥ మిముసేవించుట చేతఁగాదె చిరలక్ష్మీ సంగతుల్ శౌరికిన్
నముచిద్వేషికి శాశ్వతస్థిత నాకాధిపత్యంబు, వా
గ్రమణీభర్త కశేష సృష్టి రచనా ప్రావీణ్యముల్ గల్గె? నీ
క్రమ మజ్ఞుల్ గనలేరుగాని భువి భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 61

శా॥ వాణీశాంబుజలోచన ప్రముఖ గీర్వాణార్చితాంఘ్రిద్వయున్
క్షోణీభాగ శతాంగునిన్ గజహరున్ శ్రుత్యంత వేద్యున్ నినున్
బాణాది ప్రమథోత్తముల్ గొలిచి మేల్పట్టూనిరౌ సంతత
ప్రాణివ్యూహ మనోంబురుడ్భవన! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 62

శా॥ దారిద్ర్యంబు దొలంగు, మృత్యువెడలున్ దవ్వౌ నఘవ్రాతము
ఘ్ఘోరవ్యాధులు గండదోషము లడంగున్ జారచోర వ్యథల్
దూరంబౌ, నహితానల గ్రహగణార్తుల్ వీడు నిక్కంబు నీ
కారుణ్యంబొకయింత గల్గునెడ భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 63

మ॥ సుత, పద్మాకర, దేవతాగృహ, వనక్షోణీ సురోద్వాహ, స
త్కృతి, నిక్షేపములంచు నెంచ నలువౌ నీ సప్తసంతానముల్
హితవారంగ నొనర్చు పుణ్యమెనయున్ హేలాగతిన్మర్త్యుఁడౌ
కృతజిన్ మిమ్ముఁదలంచెనేని మది భర్గా! పార్వతీపల్లభా! 64

మ॥ అమరం ద్వత్పద పంకజాత యుగళధ్యాన క్రియాశాంత సం
భ్రమలీలన్ విలసిల్లు డెంద మొరులం బ్రార్థింపగా నేర్చు నే
సుమనో నిర్ఝరిణీ సువర్ణకమల స్తోమాసవాలంపట
భ్రమరం జేగునె తుమ్మ కొమ్మలకు భర్గా! పార్వతీపల్లభా! 65

మ॥ ద్విపగంధర్వ విభూషణాంబర వధూవీటీ భటాందోళికా
తపనీదేయామలచేత మత్తిలి బుధేంద్ర శ్రేణిఁబీడింతురా
పతన ప్రోద్భవ ఘోరకింకరగదా దండోగ్ర దుఃఖంబులో
క్కపుడుం దుష్ప్రభు లేల యెంచరొకో? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 66

మ॥ శివుజూడం దగదంద్రుఁడు గొంద అధముల్ చిత్రంబు తారెన్నఁడు
న్రవి చంద్రాగ్ని గృహిక్షమాపవనీరవ్యోమముల్ నీస్వరూ
పవిశేషంబు లటంచుఁ దెల్ప వినరో భావింప నమ్మూర్ఖపుం
గవు లెల్లం దధినతన్ మనరొ! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 67

శా॥ నానా ద్వీప ధరాధురావహన మాన్యస్ఫార బాహాబలా
నూనఖ్యాతి సమేతులైన శిబిందు క్ష్మాతలేశాదిక
క్ష్మా నాధు ల్చనిపోవుట ల్దెలియరో సత్యంబులా దేహముల్
కానంజాలరు గాక దుర్నృపులు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 68

మ॥ చవిలెల్ కాసులు వీసముల్గొని యధేశ్చాలీలం బ్రేలు దు
ష్కవుల నెృచ్చుచు భవ్యకావ్యఘటనా శాలుల్ ప్రసంగించుచో
నవివేక క్షితి నాయకాధమవరుల్ హాస్యోక్తులం బొల్తురా
కవితాసార మెఱుంగకుండుటను భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 69

మ॥ చెలులన్ బంధుల విప్రులన్ బ్రజల దాసీ భృత్య మిత్రాదులం
గలవిత్తంబులు వృత్తులుం గొనికడున్ గారింతు రధ్యక్షతం
బలపంజాల రదేమొ మీదటికథల్ దర్పాంధకారాంధులై
కలనైనన్ మహిభృద్దురాత్మకులు భర్గా! పార్వతీవల్లభా. 70

శా॥ మన్నెల్లం దనసొమ్మటంచు వసుధా మర్త్యోత్తమ క్షేత్రముల్
కన్నారంగని యోర్వలేక దిగమ్రింగంజూతు రల్పప్రభుల్
వెన్నప్పంబులలో బూరెలో వడలో భావింపంగ బొబ్బట్లొకో
యన్నా! యెన్నగ వారి పాలి కవి? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 71

మ॥ ప్రజలంగాఱియబెట్టి యలసర్థం బెప్పుడు న్నించుచున్
ద్విజవిద్వత్కవివందిగాయకుల కే దే నొక్క టీలేక య
క్కజమొప్పం బలుమూలలం దిరుగు భూకాంతాళికిం గీర్తిధ
ర్మజయౌద్ధత్యము లేక్రియంగలుగు? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 72

శా॥ తేజంబొప్పఁ బురాకృతంబున జగద్ధ్యేయ త్వ దంఘ్రిద్వయీ
పూజా పుణ్యఫలంబునం దమరిటుల్ భూపత్వముం గంటకున్
వ్యాజంబూని కడుంజెడంగవలెనా యూలింపరా యీ నృపుల్
రాజాంతేనరకం ప్రజేత్తనుట? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 73

శా. ఆజిన్ వైరివరూధినీ మథనదీక్షా రూఢిఁగ్రాలన్ వలెన్
భోజుంబోలి సమస్తయాచక తతిం బోషించుచుండన్ వలెన్
తేజంబెప్పుడునుర్విలోఁ బ్రజకుఁజెందింపన్వలెన్ గానిచో
రాజావాడు? తరాజుగాక! భువి భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 74

మ. కవి విద్వ ద్ధరణీ సుధాశన పరుల్ కార్యార్థులై యొద్దడా
సివడిం జేతులు దోయిలించుకొని యాశీర్వాదముల్సే య నె
క్కువ దర్పంబున నట్టిటుం బొరలకే కొర్కొ్మ్రింగి నట్లుంద్రుగా
రపశం దుర్నృపు లేమి యీగల రొ భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 75

శా. గాజుం బూస యనర్ఘ రత్న మగునా? కాకంబు రాయంచ యౌ
నా? జోరీఁగ మధువ్రతేంద్రమగునా? నక్కెన్మృ పంచాస్య మౌ
నా? జిల్లేడు సురావనీజ మగునా? నానా దిగంతంబులన్
రాజౌనా ఘనలోభి దుర్జనుడు? భర్గా? పార్వతీవల్లభా! 76

శా. కోపంబెక్కువ; తాల్మియిల్ల, పరుషోక్తుల్ పెల్లు, సత్యంబు తీల్
కాపట్యంబు ఘనంబు, లోభము నహంకారంబు దట్టంబు హృ
చ్చాపల్యం బధికంబు, ద్రోహము విస్తారంబు ఛీ! యిట్టి య
ర్వ్యాపార ప్రభులేరిఁ బ్రోతు రిక భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 77

శా. హృద్వీధిం గనరుం దిరస్కృతియు బట్టేపార నొక్కప్పుడున్
సద్వాక్యంబును దర్శనం బిడని రాజశ్రేణి కాశింతురౌ
''విద్వ ద్దండ మ గౌరవం'' బను స్మృతుల్ వీక్షింపరా దుర్నృపా
గ్ర ద్వారంబుల ్రవేలు పండితులు ? భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 78

మ. అప వర్గంబొన గూడుచో చిర సుఖాహ్లాదంబు చేకూరునో
జప హోమా ధ్యయ నార్చనాదిక మహా షట్కర్మముల్డించి దు
ష్కపటోపాయ విజృంభమాణధరణీ కాంతాధమాగార ని
ష్కపట భ్రాంతి జరింత్రు 'రార్య లిల భర్గా! పార్వతీవల్లభా. 79

మ. అకటా! జిత్తెఁడు పొట్టకై కృపణ మర్త్యాధీ శగేహాంగణా
వకర క్షోణీ రజశ్చటావిరతసం వ్యాప్తాంగులై క్రుంగి నె
మ్మొకముల్ వెల్వెలఁ బాఱ్రవేలుదు రదేమో యెందు లంబోవ నే
రక ధీమజ్జను లెంత బేలలొకొ! భర్గా ! పార్వతీవల్లభా ! 80

మ. అతి లోభిన్ రవి సూనుఁడంచుఁ గపటస్వాంతున్ హరిశ్చంద్ర భూ
పతి యంచున్ మిగులం గురూపిని నవప్రద్యుమ్నుఁ డంచు న్మహా
పతితున్ ధర్మజు డంచు సాధ్వస మతిం బార్థుం డటంచున్బుధుల్
ప్రతివేళన్ వినుతింతు రక్కఱను భర్గా! పార్వతీ వల్లభా ! 81

మ. జన సంస్తుత్య మహా ప్రబంధ ఘటనా సామర్థ్యముల్ గల్గు స
జ్జను లత్యల్పుల దీనతం బొగడుచుర్ జాత్యంధతంజెంది కా
కను వొప్పం చమరెన్నఁడో సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేనకి''
మ్మను వాక్యంబు వినంగ లేదో మును? భర్గా ! పార్వతీవల్లభా! 82

మ. సుగుణోద్దామ మహా కవీంద్ర ఘటితాక్షుద్ర ప్రబంధావళుల్
జగదుద్దండ పరాక్రమ క్రమ విరాజద్భూమి భృన్మౌళికిన్
పగుఁగా కప్పం కొప్పునే! పరికి ముక్తా కాయమానంబు లా
పగు గా కొప్పునె యూరఁ బంపుటకు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 83

మ. పటులోభాత్మక కెవ్వరైనఁ గడకం బద్యాదు లర్పించినం
గుటిలుండై యవి యెల్ల నిల్పుకొనఁగా గోరండు నిక్కం బహో!
దిట మొప్పారగ నిల్పుకో గలదె ధాత్రిన్ గొంత స్వేప్లైన మ
ర్కట పోతం బురురత్న హారములు? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 84

మ. భువిలో మేపర సెట్టి చిప్ప తడకల్ పొంకంబుగా నల్లి పె
న్నవశిన్ సంతల నెల్లఁ ద్రిప్పు క్రియ దైన్యం బెచ్చఁగా దుష్కవుల్
తిపుటొప్పం జెడు కబ్బపుం దడక తోలిం ద్రిప్పగా నద్దిరా!
కవితల్ కాసుకు గంపెఁ డయ్యెగద భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 85

మ. అవివేక క్షితినాయకాధమ సభా భ్యాస ప్రదేశంబులన్
బవళు ల్రేలును జుట్టఁ బెట్టుకొని దుష్పాండిత్యము ల్పాపుచుం
గవి ముఖ్యుం బొడగాంచి జాఱుదురు వేగం; బుండ విల్గన్నకా
కవు లట్లే నిలఁబోక కా కవులు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 86

మ. భువిలో నిక్కలిదోష హేతుకమునం బొల్పారి గోసంగులున్
బవినాలు న్బలు మోట కాపు దొరలుం బాషండులున్ దాసరుల్
సివ సత్తుల్ నెఱబోయ పెద్దలును దాసేయ ప్రభుల్ దుష్టకా
కవులు న్మీఱి రిఁకేమి చెప్పనగు భర్గా! పార్వతీవల్లభా. 87

మ. కలుముల్నిక్క మటంచు నమ్మి తులవ ల్గర్వాంధులై యెన్నఁడున్
బలి భిక్షంబులు పెట్టకుంద్రు పిదపం బ్రాణంబులంబాసి యా
ఖలులేమౌదురో, వాండ్రు గూరిచిన రొక్కంబెల్ల నే మౌనొకో
కలుషోద్ఘాతతమస్సహస్రకర! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 88

మ. తులువ ల్పెట్టి భుజింపలేక ధనమెంతో నెమ్మదింగూర్చి మూ
లల దట్టంబుగ బాతుకొన్న నృపతుల్వాలెంబు నిర్మోహులై
పలు చందంబులఁ గట్టికొట్టి మిగుల న్బాధించి రోపించు చుం
గల సొమ్మెల్ల హరించుచుంద్రు గద! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 89

మ. చెనటల్గూర్చు ధనంబు ముచ్చులకు దాసీవార యోషాహుతా
శన దుష్ట క్షితిపాలక ప్రతతికిన్ సంరాధిఁ జేకూరు గా
కనవద్య ప్రతిభావిభాసిత బుధేంద్రానీకముం జేరునే
కన దుద్దామ పరాక్రమ ప్రథిత! భర్గా పార్వతీవల్లభా! 90

మ. ధరణిన్ సద్గురు చెంత నెందఱు ఖలుల్ దారొ్కన్న నచ్చోటికే
కరమర్థిన్ బుధులేగు చుండుదురు నిక్కంబారయన్ గంటకా
వరణోజ్జృంభిత కేతకీవని కళుల్ వాలెంబుగాఁ జేరవే
కరుణాదభ్రప యోనిలయ! భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 91

శా. లోకానీకమునందు దుర్గుణులు కల్మల్ గల్గి యున్నప్డు ప
ల్గాకుల్ దారొ్కని మెల్ల మెల్లనె దురాలాపంబులం గేరుచుం
గ్గై కొంద్రెల్లఁ పదార్థముల్ని జ మహాకార్యాకఁ తలంగ్రోల్చు చు
న్గాకుల్యేములఁ జేరుచందమున భర్గా! పార్వతీవల్లభా ! 92

మ. చదువు ల్వేద పురాండముల్గ యితలున్నబ్బండు విద్దెల్ గతల్
మొదలెన్నేనిగ విద్దుమాంసు లదేమో తెల్ప 'గావింటిఁగా
నదిగో చౌలకు మాలదాసరి శటాలై గారి జ్ఞానమ్మలెన్
గదియంజాల వటంద్రు ముష్కరులు భర్గా! పార్వతీవల్లభా ! 93

శా. హో! హో! బాపడ దోసె డూద లిడిసం బోరేక పేరాసలన్
వాహోఁ జాగితి వేమి? నీ నదువు తిర్నామంబులో! నుద్దులో
భూపాళంబులొ లంకస త్తైలో బలా బొల్ట్యావు పోట్లాటలో
కా! పాటింప నటంద్రు బాలిశులు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 94

మ. అదిగో బాఁపన యల్లు భొట్లయకు ముందప్పుయ్యఁ తీర్థంబులో
నదనం ''గిద్దెడు కొట్టి నూకలిడితిన్ అబ్బబ్బ చిర్నామముల్
నదువం జాగిన మాలదాసరియలన్ సంతోసనాల్ సేసిరిం
గద'' యటంచుఁ బలు మోటు లాడుదురు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 95

శా. రాలన్ దైలము తీయవచ్చు భుజగ వ్రాతమ్ముల న్బట్టఁగా
లీలన్ జూడగ వచ్చు నంబునిధి హేళిం దాటగా వచ్చు దా
కేలన్ బెబ్బులిఁ బట్టవచ్చు విపినాగ్ని న్నిల్పఁగావచ్చు మూ
ర్ఖాళిం దెల్పఁ దరంబె యేరికిని? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 96

శా. ఆఁ కొన్నప్పుడు వంటకంబయిన నయ్యంబైన జావైనఁ గూ
రాకైనన్ ఫలమైన నీరమయినన్ హేళిం గల ట్లిచ్చుచున్
జేకోనొఁ బరదేశులం గృహులకు న్సిద్ధంబు గావింప ఛీ
కాకున్న న్మతి యేఁటి కొంపలవి? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 97

మ. మడతల్వాల్కు నృపాలుతోఁ బలుకుటు న్మౌరాడు పెండ్లాముతో
జెడు జాడం బ్రచరించు నాత్మజునితోఁ జేట్పాటు గోర్లెంకతో
బొడవం జూడగ వచ్చు కామ్రెవపుతోఁ బోరాడు చుట్టంబుతోఁ
గడ తేరం దరమా గృహస్థునకు భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 98

శా. కాకి న్శాశ్వత జీవిగా నునిచి చిల్కన్ వేగ పోకార్చి సు
శ్లోకుం గొంచెపు దేండ్లలోఁ గెడపి దుష్టుం బెక్కు నాళ్ళుంచి య
స్తోకత్యాగి దరిద్రుఁ జేసి కతినాత్ము న్శ్రీయుతుం జేయు నా
హా! కొంకేదిక నల్వ చెయ్వులకు? భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 99

మ. ధరలో నెన్నఁగ శాలివాహన శకాబ్దంబు ల్దగన్యామిని
కరబాణాంగశశాంక సంఖ్యఁ జెలువై కన్పట్టు (సౌమ్యా) హ్వయ
స్ఫురదబ్దంబున నిమ్మహాశతక మే పూర్ణంబు గావించి శ్రీ
కరలీల న్బుధు లెన్న నే కడితి భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 100

మ. ధన ధాన్యాంబర పుత్ర పౌత్ర మహిగోవాసీభటాందోళికా
వనితా బంధుర సింధురాశ్వ (మహితైశ్వర్యంబు) దీర్ఘాయువు
ష్టన భాగ్యంబును గల్గి వర్ధిలుదు రెల్లప్పుడుం జేట్పాటు లే
క నరు ల్దీని బఠించిరేని భువి భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 101

కూచిమంచి జగ్గకవి - భక్తమందారశతకము

కూచిమంచి తిమ్మకవి సోదరులలో ప్రముఖ కవిపండితుడుగా ప్రశస్తి వహించినవాడు జగ్గకవి - అధిక్షేప ప్రబంధమునకు శ్రీకారము చుట్టిన చంద్రరేఖా విలాప కర్తగ మాత్రమే తెలుగు సాహిత్య చరిత్ర కీకవి సుపరిచితుడు. ఈతడు రాజాస్థానములలో వాదవివాద ప్రతిభచే నరాఘాటనటచ్చాటు కవితా శక్తిచే విద్వాంసుల మన్ననల నొంది విద్వత్కవిగా రాణించినాడు. అగ్రజుడగు కూచి మంచి తిమ్మకవిచే సుప్రశంసితుడు. తిమ్మభూపురందరేశ్వరునిచే గొండెగ బేబదల్ అను బిరుదము అతనికిని ఆతని కవితకును సార్థకమైనది - ఇటువంటి బిరుదము నొందిన గౌరవ మీతనికే లభించినది. జగ్గకవి క్రీ.శ. 1700–1765 మధ్యలో జీవించియుండెనని శతకవాఙ్మయ చరిత్రకారుల అభిప్రాయము. జానకీ పరిణయము - ద్విపద రాధాకృష్ణ చరితము - సుభద్రా వివాహము - శతకములు - చాటుప్రబంధములు కొన్ని రచించినట్లుగా ఈతడు చంద్రరేఖావిలాప కావ్యమున పేర్కొనెను. ఏవి శతకములు రచించెనో స్పష్టముగ పేర్కొనలేదు భక్తమందార శతక మొకటి మాత్రమే లభించుచున్నది. బహుళ ప్రశస్తి నొందిన శతక మిది :- భక్తి, నీతి, అధిక్షేప ప్రధానమైన శతకము - భక్తి శతకములలో సామాన్య నీతిబోధన మొనర్చుట పరిపాటి - ఈ సంప్రదాయమును కొందరు అధిక్షేప ధోరణిలో భక్తి నీతి భావములను వ్యక్తీకరించి సమకాలీన వ్యవస్థను, మానవ నైజమును విమర్శించిరి.

భక్తి శతక ధోరణిలో నడచిన సాగిన సంప్రదాయమునకు దాను నూతనసృష్టి నిర్గుణోపాసనాతత్త్వ భావములు ప్రౌఢరీతిలో వ్యక్తమైనవి. ప్రాపంచిక - వైరాగ్యభక్తి, కలియుగ ధర్మములు - పుణ్యపాపములు - సప్త సంతానములు దాన ధర్మములు - సజ్జన దుర్జన లక్షణములు మొదలగువానిని గూర్చి వివరించబడిన సందర్భ

ష్ఠములు కొన్ని వివరణాత్మకములుగను, ఉపదేశాత్మకములుగను, అధిక్షేపవ్యంగ్య చమత్కృతులతోను నున్నవి. నిశ్చల భక్తిలేని దానధర్మ వ్రతములు తీర్థ యాత్రాది విధానములు నిరర్థకములని నిరసించిన సందర్భములందు అధిక్షేప చ్ఛాయలు ప్రస్ఫుటముగ నున్నవి- ఈ సందర్భములందు సంస్కృతము నందలి ప్రసిద్ధ భక్తి స్తోత్ర శతకానుకరణములు, ధర్మశాస్త్ర నీతిశాస్త్ర శ్లోకానుకరణములు పెక్కు కనిపించును. మానవ జన్మమే సర్వోత్కృష్టమైనదనియు నట్టి జన్మము కలిగినవారలకు భగవంతుని చిత్తశుద్ధితో భజించి జన్మమును సార్థకమొనర్చు కొని పునర్జన్మ రాహిత్యము నభిలషించవలయునని ఉద్బోధించిన సందర్భము లన్నియు భక్తిశతక సామాన్య లక్షణములతో పూర్ణములైనవి. మానవునిలోని భగవదంశను గుర్తించి మానవుని గూర్చి మానవత్వమును గూర్చి వీరు వెలు వరించిన అభిప్రాయములు మానవతావాద సిద్ధాంతములకు చేరువగా నున్నవి. పరమాత్ముని భక్తిచే భజించువాడు, గురుసేవా నిరతుడు, ధనవంతు డయ్యు గర్వవిదూరుడై ధర్మ తత్పరుడైన వాడు ''జనతా మోపక'' పద్ధతిని మెలగిన వాడు, జారుడు కానివాడు...ఇట్టి లక్షణములు కల మానవుడు జగ్గకవి దృష్టిలో దేవుడే. ఇట్టి సందర్భములలో మానవుని గల ఉత్కృష్టమైన స్థితిని జగ్గకవి స్పష్టముగా చాటినాడు. స్త్రీల-కవుల- మూర్ఖ ప్రభువుల - వితరణ గుణము వర్ణ సాంకర్యమును గూర్చియే జగ్గకవి సునిశిత ధోరణి నవలంబించి అధిక్షేప ప్రధానముగ రచన సాగించినాడు. వనితలను గూర్చి వచించిన రీతి ప్రాచీన నీతి శతక కర్తల ధోరణిలో నున్నది. కొన్ని సందర్భములందు వచించిన నీతులు పరస్పర విరుద్ధములైనవి. అంగనను నమ్మరాదని భాస్కర శతక కర్త వచించి నట్లుగా జగ్గకవి తలపై చేయిడి బాస చేసినను పుష్పకోములుల నమ్మరాదని ఉపదేశించెను. సుదతీపీనపయోధరములపై కపోలములపై మధ్య ప్రదేశంబుపై రాజిల్లు ఖలుచిత్తవృత్తిని, అణుమధ్యయైన సతి నాసి వాసికం బొందు వాసించునని విమర్శించిన ధోరణి మతియొక విధముగ నున్నది-కవియొక ధర్మములను వివరించునప్పుడు పావకులు-జూదరులు తొత్తుకొడుకులు-మున్నగు వారితోపాటు కుకవులను కూడ చేర్చుట గమనింపదగినది. ప్రభువు యున్నతిని సుకవుల పట్ల

వారికి గల నిరాదరణ దృష్టిని, లోభగుణమును నిరసించి దయాదాన గుణ విహీనులును అరసికులును అగు ప్రభువులు సత్కవులను చేరదీయక కుకవులకు ధనము ధారవోయు చిత్తవృత్తిని ఖండించెను. ప్రౌఢ సత్కావ్యము లర్పించిన కవులకు కాసైన నీయకుండుట, రేపు మాపు అని సుకవులను పలుమారు త్రిప్పించుట-సాధుజనసన్మానేచ్ఛ లోపించుట-ప్రజలను బాధించి బలవంతముగ ధనము [illegible] - మొదలగునవి తామసము మూర్తీభవించిన దుర్నరేంద్రుల దుష్ట గుణములని జగ్గకవి తూలనాడెను. అట్టి ప్రభువులను పొట్టకూటికై సర్థించుటకు మన సొప్పదనియు సంపుంకే దైవాంకితముగ కృతిని రచించుటను పూనుకొనినట్లుగ స్పష్ట మొనర్చెను.

దుర్నీతిపరులైన ప్రభువుల దుర్గతిని గూర్చి వివరించి కొన్ని కొన్ని సందర్భములలో జగ్గకవి శాప దృష్టితో వారి చర్యలను ఖండించెను. భూసురుల నవమానించినవారు నశింతురనియు, కవీంద్రుల నాదరించనివారు వైభవమును గోల్పోవుదురని, శపించి జగ్గకవి వారి పట్లగల అనాదరణ, ఆగ్రహ దృష్టిని వ్యక్తీకరించెను. పద్యంబేల పిసిండికి ముకురంబేటికి గ్రుడ్డివానికి అను పద్యములందు లోభిజనులను అన్యాపదేశ పూర్వకముగ నిందించిన విధము గమనింపదగినది. చంద్రరేఖావిలాప కృతికి సంబంధించిన అవమాన రేఖలు జగ్గకవి మనోరంగమున చిత్రవిచిత్ర గతులతో సాగినట్లున్నవి. ఆవేశపూరితమైన దూషణ విధానము కవి చౌడప్ప అడిదము సూరకవి శతకములందును కనిపించుచున్నవి.

జగ్గకవి కవితా పాండిత్య ప్రాగల్భ్య సంపన్నుడయ్యు దుర్భరదారిద్ర్యము ననుభవించినట్లు శతకాంత పద్యములవలన ననుమానింప నగును. నాటి పరిస్థితులే కవికి నిర్వేదస్థితియు కలిగించియుండును.

భక్తమందార శతకము కొన్ని సాంఘికాంశముల వివరణకు ఆధార గ్రంథముగ నున్నది - పుష్టిదాయకమైన మందును సిద్ధము చేసి సేవించుట - సామాన్యులు, శాస్త్రపరిజ్ఞానసామాన్యులు వైద్య వృత్తి నవలంబించుట - వివిధ

వృత్తులవారు ధరించు ఆభరణముల ప్రసక్తి - వివిధ వృత్తులవారి ప్రసక్తి మొదలగు అంశములు సాంఘిక విశేషములు గ్రహించుటకు తోడ్పడుచున్నవి.

జగ్గకవి ప్రౌఢకావ్య నిర్మాణ దక్షుడు - శతక రచనము కూడ అట్లే సాగినది - భావములను - అవి సామాన్యములైనను, గంభీరోదాత్తములైనను, భక్తి నీతి జ్ఞాన వైరాగ్య భావములైనను, ప్రౌఢోక్తులతో వ్యక్తీకరించుట ఈ శతకము నందలి విశేషము. ఈతని శైలిపై అగ్రజుడగు తిమ్మకవి ముద్ర ప్రస్ఫుటముగా నున్నది. అధిక్షేప ధోరణిలో రచన సాగినపుడు ఈ విధానమే అవలంబింపబడినది. దారుణాఖండల శస్త్రతుల్యములైన అధిక్షేపోక్తులీతని లేఖినికి సాటిలేని శక్తిని చేకూర్చినవి. జనవ్యవహారమునందలి సామాన్య లోకోక్తులు జటిల సంస్కృత సమాస రూపములో ప్రౌఢరూపాన్ని సంతరించుకొనిన సందర్భములీ శతకమునం దధికముగా కలవు. సామాన్యోక్తులు ప్రౌఢోక్తులతో వియ్యమందిన పద్యములలో ముకురంబేటికి గ్రుడ్డివానికి - మకరోగ్రక్రకచాగ్ర జాగ్రదురు సమ్యక్ఛాతదంష్ట్రా - అనువానిని ప్రత్యేకముగ పేర్కొనవచ్చును.

జగ్గకవి అధిక్షేప ప్రబంధకర్తగా ప్రసిద్ధుడు - సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యములతో సుపరిచితుడు. ప్రసిద్ధ భక్తి నీతి శ్లోక, పద్యభావములను పూర్వాంధ్ర కవుల శైలిని అనుకరించిన పద్యములీ అంశమును నిరూపించుచున్నవి. సుభాషిత త్రిశతి మహాభారత భాగవతములు - సర్వేశ్వర, సుమతి, భాస్కర శతకముల ప్రభావ మీ శతకమున గలదు - ఇనుడద్దంబగు నగ్ని నీరగు, మదమొప్పార, సుదతీపీన పయోధరద్వయముపై పెంపొందు నెమ్మోముపై మున్నగు పద్యము లిట్టివి.

భక్త మందార శతకము

శా. శ్రీ సాకేతపురీ వరంబున సునా సీరోపల స్థాపిత
ప్రాసాదాంతర చంద్రకాంతమణియుక్పర్యంక భాగంబునన్
శ్రీ సీతాసతిఁగూడ వేడ్కలలరఁ గ్రీడించు మిమ్మెప్పుడున్
మా సన్మానస పీఠిఁ గొల్చెదము రామా! భక్త మందారమా! 1

శా. అస్తోకామల కీర్తికామ! లసదుద్యన్నిరద శ్యామ! భూ
విస్తార ప్రభుతా లలామ! త్రిజగత్ప్రఖ్యాత సన్నామ! ధీ
రస్తుత్యోరు గుణాభిరామ! భుజసారస్ఫార పౌలస్త్యదు
ర్మ స్తస్తోమ విరామ! ధీమహిత! రామా! భక్త మందారమా! 2

మ. కదన ప్రాంగణకార్తికేయ! విలసద్గాంగేయకౌశేయ! భా
స్వదుదంచద్ఘననీలకాయ! త్రిజగత్సంరక్షణోపాయ! స
మ్మదితాశేష మరున్నికాయ! దివిషత్సుఖ్యాతి గేయా! గరు
త్మదమేయాశ్వ! సుధీ విధేయగుణ! రామా! భక్తమందారమా! 3

మ. అకలంకాయత కీర్తిజాల! మహనీయాభీల శౌర్యస్ఫుర
న్మృక రాక్షసుర రావణప్రముఖ నానాదానవోత్తాల తూ
ల కరాళస్ఫుట వహ్ని కీల! జయశీలా! సద్దయావాల! హే
మకనచ్చేల! బుధానుపాల! రఘురామా! భక్త మందారమా! 4

మ. దురిత ధ్వాంత పతంగ! సంగర మహా దుర్వార గర్వాహితో
త్కర సేనాకరి మతంగ! లస దేవాంతాత్మ పంకేజ సం
చర దుష్కాస్మదభృంగ! పుంగవ ఘన శ్యామాంగ! సద్గంగ! క
ప్రమ రమాలింగన సంగతాంగ! రఘురామా! భక్త మందారమా! 5

శా. దండం బీయదె నీకుఁ గైకొనుము దోర్దండాగ్రజాగ్రన్మహో
దండోత్తాల విశాల దివ్యతర కోదండాగ్ర నిర్ముక్త స
త్కాండ వ్రాత విఖండి తాహిత శిరఃకాండా! కనత్కుండలా!
మాండవ్యాది తపోధన ప్రణుత! రామా! భక్త మందారమా! 6

శా. వింతల్ గాఁగఁ మీకు సత్కృతులు గావింతున్ దుషారాద్రి జా
కాంతా క్రాంత జటాంతరాళ విలుఠద్గంగా తరంగచ్ఛటో
త్క్రాంతాత్యంత ఝుళం ఝుళన్నినద రంగద్ధాటి మీఱంగ సా
మంతా! సంతత శాంతిమంత! జయరామా! భక్త మందారమా! 7

మ. రకపుంగాప్యకశాకలాప రచనా ప్రాగల్భ్య సంసిద్ధికై
ప్రకట ప్రేమ భజింతు నీశ మకుట ప్రస్ఫీత గంగా జలా
ధిక మాధుర్య కవిత్వ ధూర్వహస ధీ దివ్య ప్రభావాఢ్యుఁ ది
మ్మ కవిశ్రేష్ఠు మదగ్రజున్ మదిని రామా! భక్త మందారమా! 8

మ. సకలాభీష్ట ఫల ప్రదాయకుఁడవై చంచద్దయాశాలివై
ప్రకట స్నేహ రసార్ద్ర మానసుఁడవై భంగీకృతానేక పా
తక ఘోరామయశాత్రవోత్కరుడవై ధాత్రీసుతం గూడి మా
మక చిత్తాబ్జమునందు వసించు మొగి, రామా! భక్త మందారమా! 9

మ. మణి పుంఖాంకిత కంకపత్త్రచయ సమ్యగ్దివ్య తూణ ద్వయం
బణుమధ్యంబునఁ దళ్కు గుల్కు ఖల దైత్యానీకహృద్భేదకృ
ద్గుణ నిర్ఘోషాగ్ర కఠోరకార్ముకము చేతంబూని నా వెంటల
క్ష్మణుడు న్నీవును నంటి త్రిమ్మరుము రామా! భక్త మందారమా! 10

మ. పలుమాఱున్ భవదీయ కావ్య రచనా ప్రాగల్భ్య మొప్పార ని
న్గొలుతున్ మామక మానసాబ్జమున బొంకుల్ గావు నీ వెచ్చటం
గలలోనం బొడకట్ట విట్టి పగ బాగా! మేల్! బళా! శ్యామకో
మల విభ్రాజితమందరా వయవ! రామా! భక్త మందారమా! 11

మ. రఘు వంశాంబుధి పూర్ణచంద్ర ! విలసద్రాజన్య దేవేంద్ర ! నా
యఘ సంఘంబులఁ జాలఁ దోలి భవదీయామేయ కారుణ్యదృ
ష్టి ఘన ప్రక్రియఁ జూచి యేలుకొనుమా ! సేవింతు సత్యంతమున్
మఘవ ప్రస్తుత సద్గుణాభరణ ! రామా ! భక్తమందారమా ! 12

మ. గణుతింతున్ భవదీయ సద్గుణ కథల్ కౌతూహలం బొప్పఁగాఁ
బ్రణుతింతున్ సచరాచరాదిక మహాబ్రహ్మాండ భాండచ్ఛటా
గణితప్రాణిజనాంతరాత్మ వని వేడ్కన్ సంతతంబున్ నభో
మణివంశాంబుధి శీతభాను ! రఘురామా ! భక్తమందారమా ! 13

మ. సారాసారవిచార ! ధీరజనతా సంరక్షణోదార ! స
త్కారుణ్యాకరమూర్తి వంచు నెద సత్యంతంబు మీ దివ్యశ్రీ
గాధాగార పదారవిందములు వేడ్కన్ గొల్తు నన్ బ్రోవుమీ
మారీచప్రముఖప్రహారశర ! రామా ! భక్తమందారమా ! 14

మ. మిహికాంశూపమ సుందరాననముతో మేలీను కందోయితో
మహిజిద్రత్న వినీల విగ్రహముతో నంచత్కిరీటంబుతో
విహగాధీశ్వరు నెక్కి నా యెదుటికిన్ విచ్చేయవే యోపితా
మహ సుత్రామ ముఖామర ప్రణుత ! రామా ! భక్తమందారమా ! 15

శా. కంజాతప్రభవాండ భాండచయము సంగవ్యాప్తనాచేతనా
శిం జెన్నారఁగఁ బ్రోవి సేతు వని యాశిన్ ధీజనుల్ చెప్ప హృత్
కంజాతంబున మిమ్ముఁ గొల్తు నను వేడ్కన్ వేగ రక్షింపుమీ
మంజుశ్రీకరుణా కటాక్షమున రామా ! భక్తమందారమా ! 16

మ. తళుకుం బంగరు దాపనన్ గొడుగు దండంబొప్ప శత్రుఘ్నుఁడ
ర్మిలి బట్టన్ భరతుండు చామరము గూర్మిన్ వీవఁగా లక్ష్మణుం
డలరం దూపుల విల్లు దాల్పఁ గపి సేనాధీశ్వరుల్ గొల్వ ని
ర్మల లీలం గొలువుండు నిన్ దలఁతు రామా ! భక్తమందారమా ! 17

శా. నిక్కంబారయఁ బావకాంఘ్రి విలసన్నీరేరుహ ద్వంద్వమే
దిక్కెల్లప్పుడు మా కటంచు మదినెంతే వేడ్క భావించె దన్
జిక్కుల్ పన్నక నమ్మికిచ్చి సరగం జేపట్టి రక్షింపు స
మ్యక్కారుణ్యకటాక్ష వీక్ష నను రామా! భక్తమందారమా! 18

మ. అతసీపుష్పసమాన కోమల వినీలాంగున్ సముద్యన్మహో
న్నతకోదండ నిషంగసంగు బలవన్నక్తంచరాఖర్వ ప
ర్వత జీమూత తురంగుఁ గింకరజనవ్రాతావనాత్యంత ర
మ్యతతాపాంగుని నిన్ భజింతు మది రామా! భక్తమందారమా! 19

శా. ఆర్తత్రాణ పరాయణుండ వని నిన్నత్యంతమున్ సజ్జను
ల్కీర్తింపన్ విని తావకీన పదనాళీక ద్వయంబాత్మ వి
స్ఫూర్తిం జెందఁగ నెంతు నెల్లపుడు నన్పోషింపు మీ సత్కృపన్
మార్తాండ ద్విజరాజ సన్నయన! రామా! భక్తమందారమా! 20

మ. మదనాగాశ్వ రథాంగకాంచన ధనన్మాణిక్య భూషామృగీ
మద దివ్యాంబర చామరధ్వజ లసన్మంజూషికాందోళికా
స్పదముల్ భవ్యార్థ సమృద్ధిగల్గి విడవన్ శ్రీ సన్నిధిం జేయు నిన్
మదిలో నెప్పుడు గొల్చు మానవుఁడు రామా! భక్తమందారమా! 21

శా. శ్రీకంఠాంబుజ సంభవేంద్ర రవిశోచిష్కేశ ముఖ్యామరా
నీకంబుల్ గడుభక్తి నిన్ గొలిచి పూన్కిన్ ధన్యులైనారు నేఁ
డాకాంక్షన్ భజియింతు మేమునిక చిత్తానంద మొందింపుమా
మాకుం బ్రాపును దాపు నీ వగుచు రామా! భక్తమందారమా! 22

మ. శరి భా, ఫాల్గున, పుండరీక, శుక, గంగానందన వ్యాసులున్
పరమాధీశ, బలీంద్ర, మారుతసుతుల్, సంప్రీతి సద్భక్తి మీ
పదమాంఘ్రిద్వయ చింతనాభిరతిమైఁ బ్రాపించిరో సద్గతిన్
స్మరకోటి ప్రతిమాన రూపయుత రామా! భక్తమందారమా! 23

మ. అహితార్తుల్ వెడఁబాయు లేము లెడలున్ వ్యాధుల్ దొలంగు న్నవ
గ్రహ దోషంబులు శాంతిఁ బొందుఁ గలుషవ్రాతంబు పాయున్ శుభా
వహమౌ తావక దివ్యనామ మెలమిన్ వాక్రుచ్చినన్ ధాత్రిపై
మహితోద్దండతర ప్రతాపగుణ' రామా! భక్తమందారమా! 24

మ. గర్గాగస్త్యవసిష్ఠ శుక మార్కండేయ గాధేయులం
తర్గాఢాధిక శత్రుశిక్షణ కళాధౌరేయతాబుద్ధి సం
సర్గ ప్రక్రియ మిమ్ముఁ గొల్తురుగదా క్ష్మాకన్య కోరోజన
స్మార్గస్ఫాయ దురః కవాటతట! రామా! భక్త మందారమా! 25

మ. అకలంకాయత భోగభాగ్యదము నిత్యానంద సంధాన హే
తుక మాభీలతరాఘమేఘ ఘనవాతూలంబు ముక్తిప్రదా
యక మత్యంత పవిత్ర మెంచ నిల నాహా! తారకబ్రహ్మ నా
మక మంత్రంబు భళీ! భవన్మహిమ! రామా! భక్తమందారమా! 26

మ. ఇనుఁడద్దంబగు నగ్నినీరగు భుజగేంద్రుండు పూదండయౌ
వనధుల్ పల్వల పంక్తులే జలధరాధ్వం బిల్లయౌ రాజయో
గ నిరూఢస్థితిఁ దావకీనపదయుగ్మం బెల్లకాలంబు ప్రే
మ నెదం బూని భజించు ధన్యులకు రామా! భక్తమందారమా. 27

మ. ముద మొప్పార నిరంతరంబు బలవన్మోక్షప్రదామేయభా
స్వదుదంచత్పదపంక్తితామరస సేవాసక్త చిత్తంబు సు
కృదులం జేరునె పారిజాత సుమనోమత్తద్విరేఫంబు దా
మదనోర్వీజము చెంతకుం జనునె రామా! భక్తమందారమా! 28

శా. ఖండించున్ బహుజన్మసంచిత చండాఘోగ్ర దోషావలిం
జండప్రక్రియ శైలజావినుత భాస్వచ్చారు దివ్యన్మహో
ద్దండ శ్రీ భవదీయనామ మిలమీఁదన్ భూతభేతాళ కూ
ష్మాండవ్రాత ఘనాఘసంశ్వసన' రామా! భక్తమందారమా! 29

శా. సారాసారకృపా కటాక్షమున నిచ్చల్ భూర్భువ స్వస్త్రిలో
కాలాతీతాఖిల జంతుజాలములు నెయ్యం బొప్పఁగాఁ బ్రోచు ని
న్నారాధించి సుఖింపలేక శిలలం బ్రార్థింతు రెంతే నహ
స్కారభ్రాంతి మదాత్మ మూఢు లిల రామా! భక్తమందారమా!. 30

మ. సరసీజాత భవాభవామరుల్ చర్చింప మీ మాయఁగా
నరటంచున్ సతతంబు బ్రాఁజదువులి న్నానా పురాణంబులున్
సరస ప్రక్రియఁ జాటుచుండఁగఁ బిశాచప్రాయు లెంతేని సో
మరిపోతుల్ నరులెట్లు గాంచెదరు? రామా! భక్తమందారమా! 31

శా. ధర్మంబంచు నధర్మమంచుఁ గడు మిథ్యాలీలలే పాకఁగా
నిర్మాణం బొనరించి ప్రాణులను నిర్నిద్ర ప్రభావంబులన్
బేర్మిం జెందఁగఁ జేసి యంత్రకుగతిన్ బిట్టూరకే త్రిప్పు నీ
మర్మం బెవ్వ రెఱుంగఁగాఁ గలరు? రామా! భక్తమందారమా! 32

మ. వ్రతముల్ పట్టిన, దేవభూసుర గురువ్రాతంబులం గొల్చి నం
గ్రతు తంత్రంబులు దానధర్మము లపారంబౌనటుల్ చేసినన్
శతవర్షంబులు గంగలో మునిఁగినన్ సంధిల్లునే ముక్తి దు
ర్మతికిం దావక భక్తి గల్గనిని? రామా! భక్తమందారమా! 33

శా. సందేహింపక కొంచకెప్పుడు హృదబ్జాతంబులో భక్తి నీ
యందంబై తగుమూర్తి నిల్పికొని యత్యాసక్తి సేవించువాఁ
డొందుం గుప్పున వాంఛితార్థములు బాగొప్పారు వందారు స
న్మందారంబవు గావె నీ వరయ, రామా! భక్తమందారమా! 34

మ. అరిషడ్వర్గముఁ బాఱఁద్రోలి సకల వ్యామోహముల్ వీడి సు
స్థిర యోగాంతర దృష్టి మీ చరణముల్ సేవించు పుణ్యాత్మకుల్
పరవైకుంఠపురాంతరాళమున భాస్వల్లీలలన్ ముక్తి తా
మరసాక్షీ రతికేళిఁ జొక్కుదురు రామా! భక్తమందారమా! 35

మ. ఉదయార్కాంశు వికస్వరాంబుజ రమాయుక్తంబులై యొప్పు నీ
పదముల్ ధ్యానము చేసి ముక్తియువతిం బ్రాపింపఁగా లేక దు
ర్మదవృత్తిన్ బహుమానస మగ్ని దనరారన్ వేల్చుఁగా! దేవతా
మదిరాక్షీసురతేచ్ఛ! భూసురుఁడు రామా! భక్తమందారమా! 36

శా. ప్రాణివ్యూహ లలాట భాగముల లీలాలోల చిత్తంబునన్
పాణీకోకిల వాణీనాథుఁడు లిఖింపంబొల్చు భాగ్యాక్షర
శ్రేణిం బెంపఁదరంబె యెవ్వరికి సంసిద్ధంబు స్వారాట్కిరో
మాణిక్య స్ఫురదంఘ్రి తామరస రామా! భక్తమందారమా! 37

మ. నిను సేవింపని పాపకర్ములను వాణీనాథ గోరాజవా
హనసుత్రామముఖామరప్రవర వాచాగోచరంబై సనా
తనమై ముక్తి రమా సమేతమగు నీ ధామంబు సిద్ధింపనే
మనురాడ్వంశసుధాబ్ధిసోమ! రఘురామా! భక్తమందారమా! 38

మ. మొదలంజేసిన పుణ్యపాపములు సన్మోదాతిఖేదంబులై
యదనన్వచ్చి భుజింపఁ బాలు పడు నాహా! యెవ్వరి న్వేఁడినన్
వదలం జాలవె వన్ని చందములఁ దా నారింపఁ జింతించినన్
మదనారాతికినైనఁ దథ్యమిది రామా! భక్తమందారమా! 39

శా. ఇం దుండన్ సుఖమిందుఁజాలని మహాహేయార్థ సంసారమో
హాంధూ బంధనిబద్ధులై సతత మన్యాయప్రచారంబులన్
గ్రిందుస్సిమ్మఁడు ను గానకెంతయును రక్తిన్ ధాత్రిపత్రింతురో
మందుల్ సుందర మందహాసముఖ రామా! భక్తమందారమా! 40

మ. అమరశ్రేష్ఠుని వారుణంబునకు దూండ్లాహారమీశానమా
శ మహాభోగికి గాలిమేఁత, నిను పాళ్ళ న్మోయుమాద్యద్విహం
గమలోకేంద్రున కెల్లఁ బుర్వుగమియే బోనంబు ప్రారబ్ధక
ర్మ మవశ్యంబు భుజింప కెట్లుచను? రామా! భక్తమందారమా! 41

మ. నరుఁడెల్లప్పుడు నాజవంజవభరానన్మత్తుఁడై యున్నఁగా
ని రహస్యంబుగ నీ పదద్వయము ధ్యానింపన్వలెన్ భక్తితో
బరమానంద సుధాసారనుభవలిప్సాబుద్ధియై సర్వఁగు
మ్మరి పుర్వుం బలెఁ బంకదూరగతి రామా! భక్తమందారమా! 42

శా. దానంబాభరణంబు హస్తమునకు దద్జ్ఞానికిన్నీపద
ధ్యానంబాభరణంబు భూసురున కత్యంతంబు గంగానదీ
స్నానంబాభరణంబు భూతలమునన్ నాడెంచుటిల్లాలికిన్
మానంబాభరణంబు తథ్యమిది రామా! భక్తమందారమా! 43

మ. అవస న్వేఁడిన యాచక ప్రతతికీయంగా వలెన్ రొక్కమిం
పొదవన్ మీ కథలాలకింపవలె మేనువ్పొంగ గంగామహా
నదిలో స్నానము లాచరింపవలె హీన ప్రక్రియన్ మాని స
న్మత చిత్తంబున మర్త్యుఁడెల్లపుడు రామా! భక్తమందారమా! 44

శా. ఉద్యానాదిక సప్తసంతతుల బా గొప్పార నిల్పన్ వలెన్
సద్విద్యాదానమునన్ బుధాళి కెపుడున్ సంప్రీతి సల్పన్ వలెన్
ప్రోద్యద్విద్యలు సంగ్రహింపవలె నిత్యోత్సాహియై మర్త్యుఁడో
మాప్యద్దానవకానన జ్వలన! రామా! భక్తమందారమా! 45

మ. నిను భక్తిన్ భజియించినన్ గురువులన్నిత్యంబు సేవించినన్
ధనవంతుండయి గర్వదూరుఁడగుచున్ ధర్మంబు గావించినన్
జనతామోదక పద్ధతి న్మెలఁగినన్ జారుండు గాకుండినన్
మనుజుండాతయె దేవుఁ డిమ్మహిని రామా! భక్త మందారమా! 46

శా. అన్యాయంబు దొలంగి యెల్లరను సత్యానంద మింపొంద సౌ
జన్య ప్రక్రియ నేల యేలు నతఁడున్ శాస్త్రార్థసారంబుగాఁ
గన్యాదానము సేయు నాతఁడును వేడ్కన్ భూసురున్ బిల్చి స
న్మాన్యస్థలం బిచ్చినవాడు ధన్యుఁడిల రామా! భక్త మందారమా! 47

మ. చెఱుపున్ సూనుఁడుఁదోటయుంగృతియు నిక్షేపంబునుం దేవమం
దిరముల్ విప్ర వివాహమున్ జగతి నెంతే వేడ్క గావించుచున్
నిరతంబున్ భవదీయ పాదవిల సన్నీరేరుహద్వంద్వ సం
స్మరణం బూనెడువాఁడు ముక్తుఁడగు రామా! భక్త మందారమా! 48

శా. ఆకాంక్షన్ గృహదాసికా సురతలీలాసక్తి వర్తించినన్
లోకస్తుత్య చరిత్ర ! సత్కులవధూలోలుండు గాకుండినన్
లోకాప్తాస్తమయోదయంబుల యెడన్ గూర్కొనినన్ మర్త్యుపై
నీ కారుణ్య కటాక్ష మూనదిల రామా ! భక్త మందారమా! 49

మ. గణుతింపంగ నరాధముల్ సుకవికిం గాసీనివాఁడున్ దయా
గుణ మొక్కింతయు లేనివాఁడు పొరుపైఁగొండెంబుగావించు వాఁ
డఖిమధ్యన్ సతిఁబాసి దాసి పొందాసించువాఁ డుర్వి బ్రా
హ్మణ విత్తంబు హరించువాఁ డరయ రామా! భక్తమందారమా 50

మ. వృషలీభర్తయుదేవలుండు నటుఁడున్ వేదాభిశస్తుండు మా
హిషి కుం డగ్నిదకుండగోళకులునున్ హింసాపరస్వాంతుఁడున్
విషదుండుం గొఱగాఁడు పంక్తికెపుడుర్వీన్ భక్తసంఘాత క
ల్మష మత్తద్విరదౌఘ పంచముఖరామా! భక్తమందారమా! 51

మ. అగసాలిన్ దెలఘాతకున్ యవనునిన్ వ్యాపారి దాసున్ విటున్
జగతీనాథుని వేటకాని గణికన్ జండాలునిన్ జోదునిన్
బ్రెగడంగోమటి జూదరిన్ బుధజనుల్ పెన్రొక్కమర్పింప న
మ్మఁగ రాదెంతయుఁ దథ్య మిద్ధరణి రామా! భక్తమందారమా! 52

మ. అలుకన్ మిక్కిలి సాహసంబు ఘనమున్మాయ ప్రచారంబునుం
జలముం దప్పును కామ మెప్పుడు మహాశౌచంబు శీలంబహో
తలపైఁజేయిడి బాసచేసిన యథార్థంబుల్పపైఁ బుష్పకో
మలుల న్నమ్మఁగరాదు పూరుషులు రామా! భక్తమందారమా! 53

మ. శుకవుల్ శూళలు కొంటె తొత్తుకొడుకుల్ కొండీలు కోనారులుం
వకలై తత్తలవారు పాచకులు జూదంబాడువారు స్మృహిం
బ్రకటంబై సిరిగాంచిరీ కలియుగ ప్రామాణ్య మాశ్చర్య మో
మకరా క్షాసుర గర్వ సంహరణ రామా! భక్తమందారమా! 54

మ. పలితాలంబుర వైద్యలక్షణ పరీక్షా శాస్త్ర మూఢావనీ
తలనాథుల్ బలుమోటకాఁపు దొరలున్ పట్టంబుగా బిల్చి సం
పల వేయింప భుజించి క్రొవ్వి కడువైద్యుల్గారె సిగ్గేది? త
ద్వ్మశులున్ సంధులు క్షౌరకాంత్యజులు రామా! భక్తమందారమా! 55

శా. దేవత్వంబునఁగూడులేక చెడి యెంతే భైక్ష్యముల్ గొంచుల
జ్జానామంబులు లేకయుండు బలురాజన్యుండు చేపట్టి దా
నానా వస్తువులిచ్చి వైభవ మిడన్ న్యాయజ్ఞుఁడై వాఁడిలన్
మానం జాలునె తొంటినీచగతి రామా! భక్తమందారమా! 56

శా. ఎన్నంగార్ధభ ముత్తమాశ్వమగునే; హీనుండు దాతృత్వ సం
పన్నుండౌనె; ఖలుండు పుణ్యుఁడగునే; పల్లాకి సాధౌనె; క
ల్జున్నౌనే; మహిషంబ హస్తి యగునే; జోరీగ దేఁటౌనెటుల్
మన్నుంబిల్లి మృగేంద్రమౌనె భువి రామా! భక్తమందారమా! 57

మ. బలిభిక్షన్ దయఁబెట్టఁబూనిన మహాపాపాత్మకుల్ భూమిలో
పలఁగోట్యర్బుద సంఖ్యయైనఁ ద్విజగత్ప్రఖ్యాత దానప్రభా
కలనావర్తిత పుణ్యమూర్తియగునే గాటంబుగాఁబద్వ్వ దో
పలువేయైన మదద్విపంబగునె రామా! భక్తమందారమా! 58

మ. పరరోగన్ సురవిప్రవిత్త బలపద్ధాటీనిరాఘాట భా
స్వర సత్రాన్య కథాసుధారస పరీక్షాదీక్ష విష్వక్సహా
పురుషశ్రేష్ఠుఁడిట్టి పాపములకే పోల్కిన్ లభింపన్ సదా
మరుదాత్మోద్భవసేవితాంఘ్రినళి! రామా! భక్తమందారమా! 59

పద్యంబేల పిసించి? కీప్సితము దీర్పన్ రెని జేణకు నై
పేద్యంబేల? పదార్థ చోరునకు నుర్విన్ వేదవేదాంత స
ద్విద్యాభ్యాసక బుద్ధియేల? మది భావింపంగ నెల్లప్పుడున్
మద్యం బానెడు వానికేల సుధ? రామా! భక్తమందారమా! ౬౦

మ. ముకురంబేటికి గ్రుడ్డివానికి, జనామోదానుసంధాన రూ
పకళాకౌశలతామినీ సురతలిప్సాబుద్ధి ధాత్రీస్నపుం
సకతం గుందెడు వానికేమిటికి, మీసంబేటికిన్ లోభికిన్
మకుటంబేటికి మర్కటంబునకు రామా! భక్తమందారమా! ౬౧

మ. సుజనున్ ధర్మతనూజుఁడంచు నతిమూర్ఖున్ భోజరాజంచు ఘో
ర జరాభార కురూపకారిని రమాకామాంకమూర్తియంచటం
చు జనత్వంబునవేఁడి కాకవులు కానుంగాన రెప్పంగ నా
మజ రాజోగ్రవిపద్దశాపహర! రామా! భక్తమందారమా! ౬౨

మ. చలదశ్వత్థతరుప్రవాళమనుచున్ సారంగ హేరంబటం
చలరుందించెన పూవటంచు ముకురంబంచున్ భ్రమన్ సజ్జనుల్
కళలూరంగ రమించుచున్ వదలరే కాలంబు ముగ్ధాంగనా
మలమూత్రాకర మారమందిరము రామా! భక్తమందారమా! ౬౩

మ. సుదతీపీనపయోధర ద్వయముపై సొంపొందు నెమ్మోముపై
మదనాగారముపైఁ గపోలములపై మధ్యప్రదేశంబుపై
రదనావాసంబు పయున్నితంబముపయున్ రాజిల్లు నెంతేని యు
న్మద వృత్తిన్ ఘటుచిత్త మిద్ధరణి రామా! భక్తమందారమా. ౬౪

మ. రసికోత్తంసులు సత్కులీనులు మహోదారాఢ్యు సంసార ఘో
రసముద్రాంతరి మెప్పులై పరరఁ జేరన్ లేక మ్రాణంతీచేఁ
బసులంగాచిన మోటకొయ్య వోరలఁ బ్రార్థింతు రెంతేని పే
మసగాదే యిది యెంచి చూచినను రామా! భక్తమందారమా! ౬౫

మ. సరసుం డాతఁడు పెద్ద యాతఁడు సుహాసౌందర్యవంతుం డతం
డరి హృద్భీకరశౌర్యధుర్యుఁ డతఁడుద్యద్దాన కర్ణుం డతం
డురుగోత్రోద్భవుఁ డాత డెప్పుడిల సుద్యోగార్థ సంపన్నుఁడౌ
మరుదీశోపల నీలమూర్తి ధర! రామా! భక్తమందారమా! 66

శా. విత్తం బొత్తుగఁ గూర్చి మానవుఁడు దుర్వృత్తిం బ్రవర్తించి యు
వ్వేత్తుం దేహ మెఱుంగలేక తిరుగున్ హేలాగతిన్ బత్తఁ దాఁ
జిత్తాంబ్జంబున మిమ్ముఁ గొల్వఁ డెపు డిస్సీ యెంత పాపంబొకో
మత్తారాతి నిశాట సంహరణ! రామా! భక్తమందారమా ! 67

మ. శమ నూవంతయుఁ బూననొల్లఁడు గరిష్ఠ జ్ఞానవిద్యావిశే
షము గోరంతయు నాత్మలోఁ దలఁపఁ డాచార ప్రచారంబు ధ
ర్మము వీసంబును జేయఁజాలఁడు గదా, మంచుండు పెన్ రొక్కపున్
మమతన్ దేహ మెఱుంగలేక ధర రామా! భక్తమంచారమా! 68

మ. భువిలో లోభులు కూడఁబెట్టిన ధనంబున్ బందికాం డ్రాడిగల్
బవినీలున్ దరిబేసులున్ దొరలాగిన్ బచ్చుల్ నటీ దాసికా
యువతుల్ గుంటెనకత్తెలున్ గొనుదు రోహో! యెట్టి కర్మంబొ! హై
మవతిసన్నుత దివ్యనామ! రఘురామా! భక్తమందారమా! 69

మ. సిరులెంతేనియు నిక్కువం బనుచు దుశ్శీలన్ మదిన్ నమ్మి ని
ర్భర గర్వంబున మీఁదు చూతు రహహా! భావంబుతో నెంచినం
గరి కర్ణాంతము లంబు బుద్బుదతతుల్ ఖద్యోతకీటప్రభల్
మరుదగ్రార్పిత దీపమాలికలు! రామా! భక్తమందారమా! 70

మ. ఇటురా రమ్మని పిల్చి గౌరవముగా హేమాంబరాందోళికా
కటకప్రాకట భూషణాదు లిడి వేడ్కన్ తేఁడు ప్రార్థింప వి
స్ఫుట భంగిం దగు కావ్యకన్య నిడనొప్పన్ గానిచో సుర్వి కో
మటి మే[illegible] [illegible]గట్టఁగను? రామా! భక్తమందారమా! 71

మ. తనకుం బద్యము లల్లి సత్కవులు నిత్యంబుం బ్రసంగింపఁగా
వినియొత్తుల్ విను దాసరింబలె బయల్వీక్షించుచుం గానియై
న నొాసంగన్ మదిలోఁ దలంపని మదాంధక్షోణిపాలుండిలన్
మనుమార్గంబు గ్రహింపఁగాఁగలడె రామా! భక్తమందారమా! 72

శా. ధాటీపాటవ చాటు కావ్యరచనోద్యద్ధోరణీ సారణీ
వాటీకోద్గతి సత్కవీశ్వరుఁడు నిత్యంబుం దమున్ వేఁడఁగా
వీటీ ఘోటక హాటకాదు లిడ రర్విన్ నిర్దయాబుద్ధిచే
మాటే బంగరు నేటి రాజులకు రామా! భక్తమందారమా. 73

మ. పలుమాఱుం ద్విజరాజు లొక్కటఁ దముం బాధింతురంచున్ విషా
నలఘోరాననముల్మడుంచుకొని కానన్‌రాక దుర్గస్థలం
బుల వర్తించుచు బుస్సు రందు రిల నాభోగేశు లెందైననున్
మలఁకల్మాని చరింపఁగాఁగలరె? రామా! భక్తమందారమా! 74

మ. గడియల్ రెండిక పైచిరా వెనుకరా కాసంత సే పుండిరా
విడిదింటం గడె సేద దీర్చుకొనిరా వేగంబె బోసేసిరా
యెడపొద్దప్పుడు రమ్మటంచు సుకవిన్ హీనప్రభుం డీగతిన్
మడఁతల్వల్కుచుఁ ద్రిప్పుఁగాసిడక! రామా! భక్తమందారమా! 75

మ. బలరాజన్యుఁడు ధూర్తకాకవిఁ గనంగంపించి విత్తంబు దా
నలఘు ప్రక్రియ నిచ్చు సత్కవిపరున్ హాస్యంబు గావించు నౌ
నిల బర్బూరము గాలివానఁబడుఁగా కింతైనఁ గంపించునే
మలయోర్వీధర మారుతంబునకు రామా! భక్తమందారమా! 76

శా. కాయస్థుల్గణికా జనంబులు తురుష్క శ్రేణులున్ దుష్టదా
సేయుల్ వైద్యులును బురోహితులు వాసీభూతముల్ గాంచుచున్
బోయుల్ గొంచును లోభభూపతు ధనంబున్ సంతతంబున్ మహా
మాయాజాలము పన్ని లాగుదురు రామా! భక్తమందారమా! 77

శా. శ్రీలక్ష్మీ మదయుక్తుఁడై నృపుఁడువాసింబేర్చు భూదేవునిం
గేలింబెట్టి తదీయకోప మహిమన్ గీడొందు నెట్లన్న ది
క్షేలత్కీర్తి త్రిశంకుం డల్క నలశక్తింబల్కి తద్వాగ్గతిన్
మాలండై చెడిపోవడోట! మును రామా! భక్తమందారమా! 78

మ. లస దుద్యజ్జ్వల భవ్యదివ్య కవితాలంకార విద్యావిశే
షసమాటోప విజృంభమాణ కవిరాట్సంక్రందనుం ద్రిప్పి త్రి
ప్పి సమీచానతఁ బ్రోవకుండు నృపతుల్ పెంపేది నిర్భాగ్యులై
మసియై పోవరె తత్కృతిధాగ్ని నిల రామా! భక్తమందారమా! 79

మ. రసికత్వంబును దాన ధర్మగుణముం బ్రత్యర్థిశిక్షాకళా
వ్యసనప్రౌఢిమ సాధుబంధుజనతా త్యం తావనోపాయ లా
లసచిత్తంబును దృష్టియుం గొఱత వాలాయంబు దానెంచఁదా
మసమే మిక్కిలి దుర్నరేంద్రులకు రామా! భక్తమందారమా. 80

మ. ఖలభూనాథుఁడు నిచ్చనిచ్చ జనులన్ గారించి విత్తంబు మి
క్కిలిగా గూరిచి పుట్టలో నిఱికి వేఁగింపంగ నుద్దండతం
బలవన్మ్లేచ్ఛులు పొంది లాపనుచు లే బాధింతురో పెట్టి జెఱ్ఱఁజీ
మలు చీకాకుగఁ జేయుచందముగ రామా! భక్తమందారమా! 81

మ. అతికష్టం బొనరించి భూమిజనుఁ డత్యాసక్తి విత్తంబు వి
స్తృతభంగిం గడియింపఁగా నెఱిఁగి ధాత్రీకాంతు లుద్దండ ప
ద్ధతి వానిం గొనిపోయి కొట్టి మిగులం దండించి యా సొమ్ము స
మ్మతిఁగైకొంద్రు మఱెంత నిర్దయులొ రామా! భక్తమందారమా! 82

శా. దానంబిల్లె, దయారసంబు నహి, సద్ధర్మంబుతీర్, మీపద
ధ్యానంబున్ గడులొచ్చు సత్యవచన వ్యాపారముల్ సున్న సు
జ్ఞానం బెంతయు నాస్తి సాధుజన సన్మానేచ్ఛ లే దెన్న నీ
క్ష్మానాథాధమకోటి కేది గతి రామా! భక్త మందారమా! 83

మ. తనువుల్ నిక్కము లంచు నెంచుకొని యత్యంత దుర్మార్గ వ
ర్తనులై నిర్దయమీఱ భూమిప్రజలం దండించి విత్తంబులా
ర్జవము ల్సేయుచు గొందు లందొదిగి నిచ్చల్గానరాకుంద్రు ఛీ!
మనుజాధీశుల కేఁటి ధర్మములు రామా! భక్తమందారమా! 84

మ. మురుగుల్ ప్రోగులు సుంగరాల్సరిపిణీల్ముక్తా మణీహారముల్
తురంగంబు ల్గరు లందబులు భట స్తోమంబులున్ రాజ్యమున్
స్థిరమంచున్ మది నమ్మి పాపములు వే సేతు ర్మదోన్మత్త పా
మర భూవిష్టప దుష్టనాయకులు రామా! భక్తమందారమా! 85

మ. మకరోగ్రక్రకచాగ్రజాగ్రదురు సమ్యక్ఛాత దంష్ట్రాళి క్షత
ప్రకటాంఘ్రిద్వయనిర్గళ ద్రుధిరధారాపూర ఘోరవ్యథా
చకితుండై మొఱసేయ నగ్గజపతిన్ సంప్రీతిరక్షింపవే
మకుటీభూత శశాంక చాపహర! రామా! భక్తమందారమా! 86

మ. అగవిద్వేషుఁగూడి వేడుక నహల్యా దేవి క్రీడింపఁగా
భగవంతుం డగు గౌతముండు గని కోపస్ఫూర్తి శాపింప నీ
జగతిం ఱాపడి తాపమొందగ పదాబ్జ ప్రస్ఫుర ద్ధూళిచే
మగువం జేసితి వెంత వింతయది రామా! భక్తమందారమా! 87

మ. అమరేంద్రాది సమస్త దేవభయదాహంకార హుంకార మ
ర్దద బాహా బలసింహనాద పటుకోమండోగ్ర బాణచ్ఛటా
సమజాగ్రత్ఖర దూషణాసురుల భాస్వ ద్దండకారణ్య సీ
మ మును ల్మేలని మెచ్చఁ ద్రుంచితివి రామా! భక్త మందారమా! ౮౮

శా. నే నీ బంటను నీవు నా దొర విదే నిక్కంబటంచు న్మదిన్
నానాథంగుల నమ్మి కొల్చితినె యన్యాశ్యాయె ఉతంబుకా
నైన న్నేఁటి కొసంగవైతి భళియాహా! లెస్స! బాగాయెగా!
మౌనీంద్రా శయపద్మ షట్చరణ! రామా! భక్త మందారమా! ౮౯

మ. బలదేవుండతి నీచవృత్తిని సురాపానంబు గావింపఁగా
జలజాక్షాస్త్రిఁడు మానినీ పురుషలజ్జాత్యాగముల్ సేయఁగా
చలమారంగనలక్ష్మి సజ్జనుల నిచ్చల్‌పట్టి బాధింపఁగా
మలపం జాల విదే వివేక మిల ? రామా ! భ క్తమందారమా! 90

మ. అదిరా ! పిల్చినఁబల్కవేటికి ? బరాకా చాలు నిం కేలఁగాఁ
గదరా ! మిక్కిలివేఁడి వేసరిలు బాగా ? నీకు శ్రీజానకీ
మదిరాక్షీ శరణంబులాన ! నను బ్రేమన్ బ్రోవరా వేడ్కశ్రీ
మదుదంచత్ప్రభుతాగుణప్రథిత ! రామా ! భ క్తమందారమా ! 91

శా. వందిం బోలి భవత్కథావళులనే వర్ణింతు నత్యంత మీ
చందం బొందఁగఁగొందలం బుడిపి నిచ్చల్లిచ్చి హెచ్చంగ నీ
వందందుం దిరుగంగఁబోక దయ నాయం దుండు మెల్లప్పుడున్
మంద ప్రక్రియ... పూనికను రామా ! భ క్తమందారమా ! 92

మ. అకటా ! తావకకావ్య భవ్య రచనావ్యాపార లీలావిలో
లకసత్స్వాంతుఁడనైన నా పయిని నీలక్ష్మీకటాక్షామృతం
బొకవేళం జనుదేర దేమి ? దయలేదో యోగి హృత్పద్మస
న్మకరందాసవ పానకృద్భ్రమర ! రామా ! భ క్తమందారమా! 93

మ. నతమర్త్య ప్రజ వాంఛితార్థ ఫలదాన శ్రీవిరాజన్మహో
న్నత మందారమ వంచు ధీరజను లానందంబునం దెల్ప నే
వ్రతచర్యన్నినువేఁడి వేసరితి ప్రోవన్ రావిదే నీకున
మ్మతమా! తెల్పుము తేటతెల్లముగ రామా ! భ క్తమందారమా ! 94

మ. పదపద్యంబు లొనర్చి నీకొసగనో ప్రాజ్ఞుల్‌నుతింపగ మీ
పదపద్మంబులు భ క్తితోడ మదిలో భావింపనో ! యేమిటం
గొదవే దేటికి జాగుచేసెదవు ? కోర్కులు దీర్పవేవేగ ! శా
మదధారాతిక్షణ దాచరప్రమద ! రామా ! భ క్తమందారమా! 95

మ. క్రతువుల్ సెసెదనంటినా, బహుపదార్థంబిల్లె ! సంధ్యాజప
వ్రతముల్ సేసెదనంటినా దొరలఁ గొల్వంగావలెం గూటికై
ధృతి నిన్వేడెదనంటినా నిలువ దొక్కింతైనగానీ దయా
మతి నన్నేగతిఁ బ్రోచెదో యెఱుగరామా ! భక్తమందారమా! 96

మ. అగునా వాపన తావకన పదధ్యానసిష్ఠాగరి
ష్ఠ గతిన్ వర్తిలుమాకు నిప్పు డతికష్ట ప్రాప్తిఁగావించి బల్
పగవాఖిన్ బలెఁజూడఁగాఁ గటకిటా ! పాపంపు గాదోటు ! జి
హ్మగ సంప్రమాట్కూరకంకణప్రణుత ! రామా ! భక్తమందారమా! 97

మ. నిను నా దైవముగా భజించుటకు నేనిత్యంబుఁ గావించు స
జ్జనతాకర్ణ రసాయన ప్రకటభాస్వత్ సోము లేసాక్షి నీ
వనుకంప న్ననుఁబ్రోచుచుండుటకు నీయైశ్వర్యమె సాక్షి నీ
మనసు న్నా మనుసు న్నెఱుఁగు నిది రామా ! భక్తమందారమా ! 98

మ. జయ మొప్పార నిను న్మదీయ హృదయాబ్జాతంబునం గొల్తు నే
రములెల్లన్ క్షమచేసి ప్రోతు వనుచున్ రాఁగంటినన్ నీదుచి
త్తము నాభాగ్య మదెట్టిదో యెఱుగ తధ్యం బిద్ధసంగ్రామ ధా
మమహాకాయవిరామశాతశర ! రామా ! భక్తమందారమా! 99

మ. జయనారాయణ ! భక్తవత్సల ! హరే ! శౌరే ! జగన్నాయకా
జయ ! సీతాహృదయేశ ! శేషశయనా ! శశ్వద్దయాసాగరా !
జయ ! పీతాంబర ! రామచంద్ర ! జలదశ్యామాంగ ! విష్ణో ! నిరా
మయ ! లీలామనుజావతారధర ! రామా! భక్తమందారమా! 100

మ. సరసప్రస్తుత కూచిమంచి కులభాస్వద్వార్ధి రాకాసుధా
కరుఁడన్ గంగన మంత్రినందనుఁడ ! రంగ త్తిమ్మభూమండలే
శ్వరపర్యాకృత "బేబదల్" బిరుదవిస్ఫాయజ్జగన్నాథనా
ఘ రసజ్ఞుండను బ్రోవు మెప్డు నను రామా ! భక్తమందారమా ! 101

కవి చౌడప్ప

అధిక్షేప శతక కర్తలలో విలక్షణ మార్గము ననుసరించిన వారిలో కవి చౌడప్ప ప్రముఖుడు. ఈ కవి ప్రస్తుతించిన మట్లఅనంతభూపాలుడు, తంజావూరు రఘునాథ రాయలు అనువారు పదునేడవశతాబ్ది పూర్వార్ధమున జీవించిరి. ఆత్మ సంబుద్ధి పరముగ నీతిహాస్య అధిక్షేప ధోరణిలో పద్య రచన చేయుటలో ఈతనికి వేమన మార్గ దర్శకుడై యుండును. ఈ ఆధారము ననుసరించి చౌడప్ప పదునేడ శతాబ్ద్యంతమున జీవించి యుండెను.

చౌడప్ప కవి కుందవరము కరణము. ఈతని శతక పద్యములు పండిత పామర లోకమున బహుళ ప్రచారము నొందినవి. ఇతరాంశములతో పాటు అశ్లీలోక్తులు- బూతులు-ఈతని పద్యముల కట్టి ప్రశస్తిని కలిగించినవి. నగ్న సత్యమును నగ్నముగ చెప్పుటలో ఈతడు వేమనకు ఈడు జోడైనవాడు. చౌడప్ప రాజాస్థానము లందు సంచరించి పండిత కవుల సాహచర్యము నొందిన వాడు. విశేష భాషాసాహిత్యజ్ఞాన సంపన్నుడు. కవిత్వ మాధుర్యమును సామాన్య ప్రజలకు ప్రసాదించిన మహానుభావుడు. కవిత్వము-దాని ప్రయోజనము-రసము-పాకము. కందపద్య రచన మున్నగు అంశములను గూర్చి ఈకవి తనకుగల అభిప్రాయములను స్పష్టముగా చాటినాడు.

చౌడప్ప చెప్పిన పద్యములు వేయికి మించి యున్నవని కొందరు పండితులూహించిరి. కాని చౌడప్పశతకముగా ప్రకటింపబడిన ప్రతులలో దాదాపు రెండు వందల పద్యములు కలవు. అశ్లీలోక్తులు-బూతులు కల పద్యములను, అస్పష్టముగ నున్న వానిని పండితులు పరిష్కరించి నూరు, నూటపది పద్యములలో చౌడప్ప శతకమును ప్రకటించిరి. చౌడప్ప పద్యముల పరిష్కరణము జటిలమైన సమస్య-దీనిని గూర్చి అభిప్రాయ భేదము లెన్నియో కలవు. అశ్లీ

మ. క్రతువుల్ సెసెదనంటినా, బహుపదార్థంబిల్లె ! సంధ్యాజప
వ్రతముల్ సేసెదనంటినా దొరలఁ గొల్వంగావలెం గూటికై
ధృతి నిన్వేడెదనంటినా నిలువ దొక్కింతైనగానీ దయా
మతి నన్నేగతిఁబ్రోచెదో యెఱుగరామా ! భక్తమందారమా! 96

మ. తగునా పావన తావకీన పదధ్యాననిష్ఠాగరి
ష్ఠ గతిన్ వర్తిలుమాకు నిప్పు డతికష్ట ప్రాప్తిఁగావించి బల్
పగవాఁడిన్ బలెఁజూడఁగాఁ గటకటా ! పాపంపు గాదోటు ! జి
హ్మగ సుభూషణుకంకణప్రభ్రుత ! రామా ! భక్తమందారమా! 97

మ. నిను నా దైవముగా భజించుటకు నేనిత్యంబుఁ గావించు స
జ్జనతాకర్ణ రసాయన ప్రకటభాస్వత్ సుఖ్యాతి ... స
వనుకంప న్ననుఁబ్రోచుచుండుటకు నీయైశ్వర్యమె సాక్షి నీ
మనసు న్నామనసు న్నెఱుఁగు నిది రామా ! భక్తమందారమా ! 98

మ. జయ మొప్పార నిను న్మదీయ హృదయాబ్జాతంబునం గొల్తు నే
రములెల్లన్ క్షమచేసి ప్రోతు వనుచున్ రాఁగంటినన్ నీదుచి
త్తము నాభాగ్య మదెట్టిదో యెఱుగ తథ్యం బిద్ధసంగ్రామ ధా
మమహోకాయవిరామశాతశర ! రామా ! భక్తమందారమా! 99

మ. జయనారాయణ ! భక్తవత్సల ! హరే ! శౌరే ! జగన్నాయకా
జయ ! సీతాహృదయేశ ! శేషశయనా ! శశ్వద్దయాసాగరా !
జయ ! పీతాంబర ! రామచంద్ర ! జలదశ్యామాంగ ! విష్ణో ! నిరా
మయ ! లీలామనుజావతారధర ! రామా! భక్తమందారమా! 100

మ. సరసప్రస్తుత కూచిమంచి కులభాస్వద్వార్ధి రాకాసుధా
కరుఁడన్ గంగన మంత్రినందనుఁడ ! రంగత్తిమ్మభూమండలే
శ్వరపర్యాశ్రిత "జేబదల్" బిరుదవిస్ఫాయజ్జగన్నాథనా
మ కసజ్జుండను బ్రోవు మెద్ధు నను రామా ! భక్తమందారమా ! 101

కవి చౌడప్ప

అధిక్షేప శతక కర్తలలో విలక్షణ మార్గము ననుసరించిన వారిలో కవి చౌడప్ప ప్రముఖుడు. ఈ కవి ప్రస్తుతించిన మట్లఅనంతభూపాలుడు, తంజావూరు రఘునాథ రాయలు అనువారు పదునేడవశతాబ్ది పూర్వార్ధమున జీవించిరి. ఆత్మ సంబుద్ధి పరముగ నీతిహాస్య అధిక్షేప ధోరణిలో పద్య రచన చేయుటలో ఈతనికి వేమన మార్గ దర్శకుడై యుండును. ఈ ఆధారము ననుసరించి చౌడప్ప పదునేడ శతాబ్ద్యంతమున జీవించి యుండెను.

చౌడప్ప కవి కుందవరము కరణము. ఈతని శతక పద్యములు పండిత పామర లోకమున బహుళ ప్రచారము నొందినవి. ఇతరాంశములతో పాటు అశ్లీలోక్తులు- బూతులు-ఈతని పద్యముల కట్టి ప్రశస్తిని కలిగించినవి. నగ్న సత్యమును నగ్నముగ చెప్పుటలో ఈతడు వేమనకు ఈడు జోడైనవాడు. చౌడప్ప రాజాస్థానము లందు సంచరించి పండిత కవుల సాహచర్యము నొందిన వాడు విశేష భాషాసాహిత్యజ్ఞాన సంపన్నుడు. కవిత్వ మాధుర్యమును సామాన్య ప్రజలకు ప్రసాదించిన మహానుభావుడు. కవిత్వము-దాని ప్రయోజనము-రసము-పాకము. కందపద్య రచన మున్నగు అంశములను గూర్చి ఈకవి తనకుగల అభిప్రాయములను స్పష్టముగా చాటినాడు.

చౌడప్ప చెప్పిన పద్యములు వేయికి మించి యున్నవని కొందరు పండితు లూహించిరి. కాని చౌడప్పశతకముగా ప్రకటింపబడిన ప్రతులలో దాదాపు రెండు వందల పద్యములు కలవు. అశ్లీలోక్తులు-బూతులు కల పద్యములను, అస్పష్టముగ నున్న వానిని పండితులు పరిష్కరించి నూరు, నూటపది పద్యము లలో చౌడప్ప శతకమును ప్రకటించిరి. చౌడప్ప పద్యముల పరిష్కరణము జటిలమైన సమస్య-దీనిని గూర్చి అభిప్రాయ భేదము లెన్నియో కలవు. అశ్లీ

లోక్తులను-'బూతు' పదములను పరిష్కరించుట కంటె-వానిని సూచ్య ప్రాయముగ నొనర్చి ముద్రించుట వలన చౌడప్ప కవితా ప్రశస్తిని గ్రహించుటకు పాఠకుల కవకాశము కలుగు నని కొందరి అభిప్రాయము. చౌడప్ప వ్రాసినది వ్రాసినట్లే ముద్రించుట అశ్లీల సాహిత్యమును ప్రచార మొనర్చుట వంటి నేర మనియు నాగరికతకు అది కళంక మనియు వానిని పరిష్కరించుట సముచిత మైన పద్ధతి అనియు మరి కొందరి మతము.

అశ్లీలోక్తులు గల కావ్యములను, చాటుపద్యములను, ప్రకటించు సందర్భ మున పండిత విమర్శకులలో వాదోపవాదములు ఎన్నియో జరిగినవి-పదము లను సంస్కరించక, పరిష్కరించక, సూచ్య ప్రాయమొనర్చి ప్రకటించు విధానమే కవి కవితారీతిని గ్రహించుట కవకాశము కలిగించుననుట అంగీకృతమైన విషయము. ఈ శతకములోని పద్యములీ దృష్టితో కొన్ని ప్రకటింపబడినవి.

చౌడప్ప ప్రాచీన కవితా రీతులలో సుపరిచితుడు, తిక్కన పెద్దనాదు లీతని అభిమాన కవులు. అలనాడు కందపద్య రచనలో తిక్కన సిద్ధ హస్తు డనియు, ఆ తరువాత అట్టి ప్రశస్తి తనకే లభించినదనియు చౌడప్ప ఆత్మస్తుతి ప్రశంసా పూర్వకముగ చెప్పికొనుటవలన కందపద్య రచనలో చౌడప్పకు గల ప్రావీణ్యము స్పష్టమగుచున్నది. కంద పద్యపు నడక, పూర్వార్థ పరార్థభాగ ములలో భావములను వివిధ పద్ధతులలో కూర్చిన విధాన మితని కంద పద్య రచణ శిల్పమును తెలియజేయును. నీతులను బూతులను కూర్చి చౌడప్ప తనకు గల అభిప్రాయములను స్పష్టాతిస్పష్టముగ చాటినాడు. బూతుల రూపమున నీతుల నుపదేశించుట యీతని వైశిష్ట్యము. చతురమైన హాస్యమును పోషించుట యందును చౌడప్ప సమర్థుడు. కామము-శృంగారము, గుహ్యాంగములు-రతిక్రీడ. రసిక జీవనము మున్నగునవి ఈతని బూతులకు ఆలంబనములు. సామాన్య పదము లతో అశ్లీల భావములను వ్యక్తీకరించుట. బూతు మాటలతో అశ్లీలార్థమును. నగ్న రూపమున వ్యక్తీకరించుట-ఉపమానములను వానికి అనుగుణముగ.

గ్రహించుట - జానపద వ్యవహార రీతుల ననుకరించుట - మున్నగునవి చౌడప్ప బూతు కవితలోని విలక్షణాంశములు -

సమకాలిక శతక కర్తలవలె చౌడప్ప కూడా నాటి వ్యవస్థనే కవితా వస్తువుగ నెన్నుకొనెను. పూర్వ నీతిశతకకర్తల మార్గమున సజ్జన దుర్జన పద్ధతులను వివరించి నీతుల నుపదేశించెను. దొరలు - కరణములు - దానశౌర్య గుణవిహీనులైనవారిని, అధికారులు వారి దుర్నీతిని నిశితముగ విమర్శించి కర్తవ్యోపదేశ మొనర్చెను. వివిధ అధికారులు - దానశౌర్యగుణము - కవిత్వము సంగీతము మున్నగువిద్యలు - రసిక జీవనము - కులవృత్తులు - జాతులు - దైవభక్తి - విధి - దైవబలము - మొదలగు అంశములను గూర్చి వివరించిన విధము విమర్శించిన రీతి అధిక్షేప శతక కర్తల కంటె భిన్నమైనది.

రసిక జీవనము - వితరణగుణము - దాతలు పసగల అనేకాంశములు వ్యక్తీకరించుపట్ల చౌడప్పకు గల లోకజ్ఞత రసికతాదృష్టి పరిశీలింపదగినది. మీసము పస మగమూతికి, మాటలు పస నియోగికి మొదలగు పద్యము లిట్టివి.

వితరణగుణము - దానశీలుర గూర్చి కవి చౌడప్ప దాదాపు ఇరువది అయిదు పద్యములు రచించెను. కొన్ని పద్యములో దానగుణమును దాతలను సముచితముగ ప్రశంసించెను. వితరణ గుణ హీనులను కసిదీర విమర్శించెను. ఈయగలేని మగముండ మూతికి మీసమేల అని అధిక్షేపించెను. లోభి జనమును బూతు పదములతో నిందించిన పద్యములలో అధిక్షేపముతో పాటు హాస్యాచమత్కృతి దర్శింపదగినది.

భావానుగుణమైన శక్తిమంతమైన భాషలో చౌడప్ప రచనసాగినది. మాండలికములు - నూత్న పదములు - పదబంధములు - నుడికారములు - సామెతలు లోకోక్తులు - ఉపమానములు, ఈతని భాషకు, భావ వ్యక్తీకరణకు శక్తిని పుష్టిని చేకూర్చినవి. వీనిని అన్నింటిని బూతులలో రంగరించుటయే చౌడప్ప విలక్షణ మార్గము. ఇదియే ఈతని కవితకు 'పస' ను కూర్చినది.

వేమన పద్యములను ఆతని శిష్యులు - శిష్యప్రాయులు, అభిమానులు కవితా చాపల్యము కలవారు అనుకరించి పద్యములు రచించి ఆతని పేర ప్రచార మొనర్చినట్లే కొందరు చౌడప్ప పేర పద్యముల నల్లుటకు మరికొందరు ఆతని వలెనే కవిత చెప్పుటకు ప్రయత్నించిరి - పద్యపు నడక, ఎత్తుగడ, ఛందస్సు, శైలి, వస్తువిన్యాసరీతులు - మున్నగువానిలో కొంత సామ్య ముండుటవలన పాఠకులు, అభిమానులు, ఒక శతకమునందలి భావమును పదములను మరియొక శతకమున చేర్చి చదువుట వలన కొన్ని శతక పద్యములు కూడ ఒకదానిలో నొకటి కలిసిపోయినవి. జనబాహుళ్యము నందును, తత్కారణముగ ఒక శతక పద్యము వేరొక శతక పద్యముగా ప్రచారము నొందినది. చౌడప్ప శతకము నందలి కొన్ని పద్య పాదము లిట్టి మార్పుల నొంది గువ్వల చెన్న శతకమున చేరినవి. ఈ కారణము వలనను గువ్వల చెన్న శతకము కవి చౌడప్ప శతకముతో పాటు బహుళ ప్రాచుర్యము నొందగలినది.

కవి చౌడప్ప శతకము

శ్రీకారము పద్యాదిని
ప్రాకటముగ నుండెనేని బహుదోషములన్
బోకడఁచి శుభము లొసఁగును
గాకోదర కుందవంపు కవి చౌడప్పా! 1

శ్రీపతి పుల్లూరి పట్టణ
గోపాలుఁడు సదయుఁడగుచుఁ గుంతీసుతులన్
గాపాడు నటులు మమ్మును
గాపాడును కుంద... 2

ఉండఁగ నిచ్చును నీపైఁ
బాండవ మధ్యముని మీఁది పక్షము గోపా
లుండగు పుల్లూరివాసుఁడ
ఖండితయశ కుంద... 3

ఎంతెంతో దీర్ఘాయు
ష్మంతుఁడవై మిగుల బుద్ధిమంతుఁడవై శ్రీ
మంతుఁడవై మను లక్ష్మీ
కాంతుని కృపఁ గుంద... 4

వెయితల లొక వెయికన్నులు
వెయిచేతులు పదములొక్క వెయిగల పురుషుఁ
డిషు వలయును దీర్ఘాయువు
గయికొమ్మని కుంధ... ౫

మందరగిరిధర సనకస
నందన ప్రముఖగణగణ నారదనుతా గో
విందా యనువారు ముక్తిం
గందురు గద కుంద... 6

వనజభవాదులు దా నొక
పనిఁ బూనినవేళ మొదటఁ బ్రార్థన గణనా
థునిఁ జేయకున్న సాగుట
కనము వినము కుంద... 7

పండిత ముఖ్యులు భారవి
దండియు భవభూతి కాళిదాసులు; నుతి యొ
వ్వండు నిడుఁ గృతులవారి క
ఖండితయశ కుంద... 8

వినుభారవి బిల్హణు నా
చనసోముని మాఘకవినిఁ జతురుని శ్రీనా
థుఁ నుతింతు సుకవివరుఁ ది
క్కనఁ దలఁతునుఁ గుంద... 9

పెద్దనవలెఁ గృతిఁ జెప్పినఁ
పెద్దనవలె, నల్పకవిని పెద్దనవలెనా?
ఎద్దనవలె మొద్దనవలె
గద్దనవలెఁ గుంద... 10

అందములై వినవినఁ బస
కందములై మంచి నీతి కందములై తే
అందరు చదువుము రభినవ
కందర్పా కుంద... 11

ముందటి దినములలోపల
గందమునక్షు సోమయాజి ఘనుఁడందురు నేఁ,
డందఱు ఘనులందురు నను
కందమునకుఁ గుంద... 12

కందము నీవలెఁ జెప్పే
యందము మఱిగాన మెవరియందును గవిసం
క్రందన యసదృశనూతన
కందర్పా కుంద... 13

కందములఁ బ్రాసగణయతు
లందముగాఁ గవిత నెంద అల్లరు విను నీ
కందంబులు రసవన్మా
కందంబులు కుంద... 14

కందంబులు సకలజనా
నందంబులు సరసమధుర నవరసఘటికా
బృందంబులు నీ కవితా
కందంబులు కుంద... 15

మునుపటి సుకవుల నీతులు
జననుతములు, కుందవరపు చౌడుని నీతుల్
వినవినఁదేట తెనుంగై
కనఁబడుఁగద కుంద ... 16

నీతులకేమి యొకించుక
బూతాడక చౌరకు నవ్వు పుట్టదు ధరలో
నీతులు బూతులు లోక
ఖ్యాతులురా కుంద... 17

బూతని నగుదురు తమతమ
తాతలు ముత్తాత మొదలు తన తరముల వా
రేతీరున జన్మించిరొ
ఖ్యాతిగ మఱి కుంద... 18

పదినీతులు పదిబూతులు
పదిశృంగారములు గల్గుపద్యములు సభం
జదివినవాఁడేఁ యధికుఁడు
గదరప్పా కుంద... 19

లంజలు రాకుండిన గుడి
రంజిల్లదు ప్రజల మనసు రాజిల్లదుగా
లంజల నేల సృజించెను
గంజజుఁ డిలఁ గుంద... 20

పడఁతుకయును వంకాయయు
నడరు సమూలంబు మధుర మందుల లోఁగా
తొడమొదలుఁ దొడిమ మొదలుం
గడుమధురము కుంద... 21

వేయాఱు వగల కూరలు
గాయ లనేకములు ధాత్రిఁగల వంటలలో
నాయకములురా కాఁకర
కాయలు మఱి కుంద... 22

అంభోజాక్షులలోపల
రంభయొకడు నందగత్తె, రాగంబులలో
గాంభీర్యముగల రాగము
కాంభోజియె కుంద... 23

నా నీతి వినని వానిని
భానుని కిరణములు మీఁదఁ బాఱని వానిన్
వానను దడియని వానిని
గానమురా కుంద... 24

కాకులు వేవేలొక్కట తు
పాకి రవము విన్న నులికి పడవా మఱి నా
ధాకకు నగు నాలాగే
కాకవులకుఁ గుంద... 2౫

విద్దెల మేలెఱుఁగని నరుఁ
డెద్దే సరి గడ్డి తినెడి దెద్దా పసులం
దెద్దుకుఁ గొంత వివేకము
కద్దిప్పా కుంద... 26

పెద్దల మంచును రాజుల
వద్దను గూర్చుండి నీచ వాక్కులు పలికే
పెద్దలు భువిలోఁ బీతిరి
గ్రద్దలుగా కుంద... 27

తారాజ సభల మెలఁగుట
తారసికతఁ జెలగుచెల్లఁ దన బ్రతుకునకా
పూ రే దేఋకతినదా
కారడవుఁల గుంద... 28

కుక్కుటము లూరఁబందులు
కుక్కలు తమ కడుపు పెంచుకొనవా ధరలోఁ
దక్కఁద్ర మనుపఁ జాలమి
కక్కూరితి కుంద... ౨౯

ఉందు రుపకార హీనులు
కొందరు దొర వద్ద, శివుని-గుడిపై నుండే
నందుల వలె బిగియించుక
కందములను గుంద... 30

బుద్ధి గలుగు దొరయైతే
ఇద్దరికొక పొరుపత్తె మీఁదగదు సుమీ
ఇద్దరి యెడలను నష్టము
కద్దప్పా కుంద... 31

దొర వద్ద నెవడు చనవరి
నరు లతనికిఁ బ్రియము సేయన్యాయము ధరలో
హరివాహనమని మ్రొక్కరె
గరుఁడునిఁగని కుంద... 32

దొర యెంత ప్రౌఢుఁడైనను
సరసను నియ్యోగి లేకసాగదు; వలదా
శరమెంత వాఁడియైనను
గరవై ఖరి కుంద... 33

కరణము గావలె సరసుఁడు
కరణ మవశ్యంబు సకల కార్యంబులకున్
గరణము ముల్లోకపశి
కరణము కద కుంద... 34

కరణంబని తను నడిగినఁ
గరుణ విలిచి యొక్క కాసు కపి కియ్యనిచోఁ
గరణము పేచు నపించే
కరణమురా కుంద... 35

ధరఁగవి కులమాన్యులు
హరియింపఁగ లెక్క కవిత సంటించెండి యహా
కరణము పేరు నపిండీ
కరణమురా కుంద... 36

దేవుఁడు దేవుండనఁగా
దేవుండా దీవినుండి దిగవచ్చెనా
ఈవిగల దొరయె దేవుఁడు
తావంగను కుంద... 37

సముఖము దొరకక దొరికెన
సుముఖుండై తప్పుఁగంట్లఁ జూడని దొరతో
నమరునె పేరలు మనవికి
గమకించుట కుంద... 38

రాచతనానకుఁ జందెపుఁ
బోఁచుఁటురా గెలుతు రిపులఁ బొరి గొనుటయు జే
చాచిన నిచ్చుటి శరణనఁ
గాచుట రా కుంద... 39

ఇయ్యఁగ నిప్పింపఁగల
యయ్యలకేగాని మీస మందరికేలా
రొయ్యకు లేదా బారెఁడు
కయ్యమునకుఁ గుంద... 40

తగుపాటి కవుల కియ్యని
మగేమున్దల కేల గలిగె మూతిని మీసల్
దిగగొఱుఁగ డాయె మంగలి
ఖగరాడ్భల కుంద... 41

ఇండగులాములు యాచక
తడంబుల కియ్యలేరు తము దండించే
ముండల కిత్తురు ధగిడీ
గండలు మఱి కుంద... 42

బియ్యమున మెఱిక యుండిన
వెయ్యాఱున్నట్టు దోఁచు విసు వాతలలోఁ
గొయ్యగులా మొం డుండను
గయ్యమునకుఁ గుంద... 43

ఏమియ్యని దొర పద్యము
నామం బిడి చదువుదెల్ల నాలుక తీఁటా
రామకథా భారతమా
కామింపఁగఁ గుంద... 44

అత్తములకాకఁదొలఁగిన
దత్తరపకే రాజనీతిఁ దప్పిన సుజనుం
డత్తఱిఁగదుఁ దొలఁగవలె జ
గత్తునమఱి కుంద...... 45

వేసరక యిచ్చు దాతకుఁ
గానుసుమీ మేరువంత కనకంబైనన్
గానే మేరువు లోభికి
వాసిగ మఱి కుంద... 46

ఎత్తియ్యు మేమఁదోయిన
చెత్తగొంచును వాని మోము చెంపన్ బాలున్
అతిసార రోగపీడితు
గతిసప్పా కుంద... 47

ఆకొని వచ్చిన యతిథిని
వాకిట నిలఁబెట్టి యింట వాఁడశనము దా
నే కుడువ మన్నుగుడుచుట.
గాకేమిర కుంద... 48

తినజాలక యేధర్మము
గనఁజాలక పరమలోభి కష్టడు గూర్చె
ధన మెల్ల నేల పాలని
గనుమప్పా కుంద...

ముండాకొడుకుల సంపద
దండుగులకె గాని దానధర్మములకు రా
కుండు మహీమండలమున న
ఖండితముగ కుంద... 50

కులశీల మానుషాదులు
గలసరులకుఁగాక కీర్తి కర్తరి కేలా
తలుపేల చాఁప గుడిసెకుఁ
గలదే భువి కుంద...... 51

అనయము పేదల పట్టన్
వినయముగలవాఁడు భువిని వెలయుచు నూతెం
ట్లను నిండ మనుచుఁబరముం
గను నప్పా కుంద...... 52

అతిథుల బంధుజనంబుల
యతులను దిము నడుగవచ్చు యాచకతతులన్
క్షితిఁ బూజించునరుడు స
ద్గతిఁబొందును గుంద

తనసతి యిడఁగా మనుమలు
తనయులు తలిదండ్రులు నన్న దమ్ములు బంధుల్
దినదినమును భుజియించుట
ఘనవిభవము కుందా... 54

తనయునికిని బరదేశికిఁ
దానిడుటకిని నొక్కరీతి నందిడియెడు నా
వనితను బుణ్యాంగన యని
ఘనులందురు కుందా... 55

దొరకైనఁ జేపకైనను
వెరవరి యిల్లాలికైన వేశ్యకునైనన్
గరిగరికతనము బాగగుఁ
గరుణాంబుధి కుందా... 56

మునుపొడి వెనుక లేదను
పెనుగొంటె గులాము నోరు పీతిరి గుందే
యనితలఁచి ఘనుఁడు సత్యమె
కనవలెరా కుందా... 57

మూలిక క్రియ కొడిగినదే
నాలిక సత్యంబుగలదె; నడిపినవాఁడే
యేలిక, వరమిచ్చినదే
కాళికరా కుందా... 58

పరవిత్తము గోమాంసము
పరసతి తన తల్లి యనుచు భావించు నయా
నరుఁడు నరుఁడా రెండవ
కరివరదుఁడె కుందా... 59

కొండవలె పెనిమి టుండఁగ
మిండని జవి మరగి కడలమీఁయుచుఁదిరిగే
రండను యమపురిఁ జీల్తురు
కండలుగా కుంద... 60

వగలాడి చెంతనుండిన
మగవానికి నూరకుంత పస సయ్యేనా
తగు సరసమ్ముల నాడక
ఖగపతిబల కుంద... 61

వగలాఁడికి ముసలాతఁడు
మగఁడైతె దానిచింత మఱియింతంతా
జగదీశు డు తానెఱుఁగును
ఖగపతిబల కుంద... 62

సారములెవి సంసారికి
ఖారములెవి గోపురంపుఁ బ్రతిమకు, బిప్పిన్
నారములెవి, గుడిసెకు బ్రా
కారములెవి కుంద... 63

పులినాకి విడుచుదైవము
గలనాటికి, దైవబలము గలుగని వేళం
గలహించి గొఱ్ఱె కఱచును
గలియుగమునఁ గుంద... 64

పాండవు లిడుములఁ బడరే
మాండవ్యుఁడు కొఱఁతబడఁడె మహిఁ బ్రాకృత మె
వ్వాండోపు మీఱి చనఁగ స
ఖండితయశ కుంద... 65

[illegible]ంజకు ధన మీఁ దలఁతురు
రంజన గలదైన; మూఢులాలే ధ్యైసన్
గింజలు పడెఁ డిజాఁగు.
గంజికి మఱి కుంద... 66

పొగఁ-ద్రాగని నరుఁ బ్రతుకును
పొగదంగా నియ్యలేని భూపతి బ్రతుకున్
మగఁడొల్లని సతి బ్రతుకును
నగడు సుమీ కుంద... 67

మారుని గేరెఁడు రూపము
సౌరస్యముఁ గల్గు విభుల నమకూరుటకున్
వారిజగంధుల పూజలు
కారణమగుర కుంద... 68

గుడిసెయు మంచముఁ గుంపటి
విడియమునను పొగాకు రతికి వెంపరలాడే
పడఁతియు గల్గినఁ జలి యె
క్కడిదహో కుంద... 69

మనుజుఁడు నేర్పరియైతే
కొనవలెరా మంచి ముద్దు గుమ్మను లేదా
మునివృత్తికుండి మోక్షము
గనవలెరా కుంద... 70

అప్పయిన దీసి తినవలెఁ
ఒప్పును వరికేనాడు; పయను భాసమానులన్
మెప్పింపగ వలె; జలువలె
తప్పఁగవలె కుంద... 71

పండుగ పండుగ యందురు
పండుగ దినమేమి, వయసు పడుచుల ప్రక్కన్
పండిన దినమే పండుగ
ఖండిత యశఁ గుంద... 72

దినముల లోపల నుత్తమ.
దినమే తద్దినము; నాఁటి తిండికి సరి యే
దినములను వెదకి చూచినఁ
గనమప్పా కుంది... 73

పప్పేపస బాపలకును.
ఉప్పేపస రుచులకెల్ల, సువిదల కెల్లన్
గొప్పేపస; దంతములకుఁ
గప్పేపస కుంద... 74

బట్టలుపస తుఱకలకును
గిట్టలుపస గుఱ్ఱములకుఁ క్షితినాథులకుం
బొట్టలుపస, చెఱువులకును
గట్టలుపస కుంద... 75

మాటలు పస నియోగికిఁ
గోటలు పస దొరలకెల్ల; ఘోటకములకున్
దాఁటులు పస ; బెబ్బులులకుఁ
గాఁటులు పస ; కుంద... 76

వానలు పస పైరులకును ;
సానలు పస వజ్రములకు ; సమరంబులకున్
సేనలు పస ; మృగజాతికిఁ
గానలు పస ; కుంద... 77

కొమ్ములు పస మదకరికిని
సొమ్ములు పస వారసతికి ; సుదతికి వాగ్జా
ఇమ్ములు పస ; దొపతులకు
గమ్ములు పస ; పంద 78

వెన్నెల పస రాత్రులకును ;
వెన్నులు పస సస్యములకు ; ఖలులకెల్లన్
పన్నులు పస ; యిటుమీదట
వన్నులు పస ; పంద... 79

మీసము పస మగవారికి
వాసము పస యిండ్లకెల్ల ; వనితలకెల్లన్
వేసము పస ; బంట్రౌతుకు
గాసము పస ; పంద... 80

పయ్యెద పస చూపరోయికి;
పియ్యము పస పెండ్లికెల్ల ; విందులకెల్లన్
నెయ్యము పస ; నౌబరౌతునకు
గయ్యము పస ; పంద... 81

ఇంటికి పదిలము బీగము
ఇంటికి పదిలంబు నారి ; విహరింపంగా
జంటికి పదిలము రవికయు
గంటికి పదిలము తెప్ప ; కవి... 82

ఎడ్లెం కొడుకులు కొందరు
బిడ్డల పెరుమాళ్ళపేర బిలువర పేర్లే
యొడ్డారపు పేరిడుదురు
గడ్డలు దిసం గుంప... 83

నారాయణ యని సుతునిం
బేర నజామిళుఁడు వేగ పిలిచిన ముక్తిం
జేరిచెఁగద హరినామము
గారవమునఁ గుంద... 84

చిత్తము శ్రీహరిపైఁ గిం
చిత్తును నిలుపంగ లేని చెడుగుల మడియన్
మొత్తి యమభటులు పొడుతురు
కత్తులతోఁ గుంద... 85

తులసీదళముల హరిపద
జలజంబులు పూజసేయు సరసుల యమదూ
తలుచూచి యేమిసేయం
గలరప్పా కుంద... 86

ముంతెడు చమురున హరిక
త్యంత మనస్సిద్ధి దీప మనుదిన మిడువాఁ
డంతమునఁ జేరులక్ష్మీ
కాంతునిపురిఁ గుంద... 87

అలసటి వేసటనె నం
గలనైనన్ నగుచునె న గరుడధ్వజునిం
దలచిన వారలఁ జేరవు
కలుషంబులు కుంద... 88

తనమదిలోపల దశరథ
తనయులలోఁ బెద్దవాని దలచినఁ జన్మం
బనయంబు పావనం బని
ఘను లందురు కుంద, 89

దశమినొక పూట నేకా
దశి రేపగ లుపవసించు ద్వాదశినొక పూ
టశనము గొను పుణ్యుడు లో
కశరణ్యుఁడు కుంద... 90

పరగడుపున సభలోపల
తరుణుల యెడ భక్తమైనతరి నొక విడెముం
దొరకని నరునకు సౌఖ్యము
కరువప్పా కుందవరపు కవిచౌడప్పా

ఏపాటిదైనను ప్రక్కకు
దాపొక్కటి లేకపోతె తరమటరా యీ
పాపపు దినములు గడుపగ
కాపాడుము కుందవరపు కవిచౌడప్పా. 92

యతికి మరి బ్రహ్మచారికి
సతులిత్తముగ విధవముండ కళత్రంబునకున్
సతతము మైథునచింతయు
గతిదోపదు కుందవరపు కవిచౌడప్పా 93

ముదితచను మెత్తనయినను
యధికారము మెత్తనయిన నాడిని దొరకున్
మది మెత్తనయిన రోతురు
గదరప్పా కుందవరపు కవిచౌడప్పా 94

అంభోజాక్షుల లోపల
రంభే కడుచక్కనిది రాగంబులలో
గాంభీర్యమైన రాగము
కాంభోజే కుందవరపు కవిచౌడప్పా 95

తలవొంచుక యుందరురా
యిలలో యిబ్బలువాయి ప్రయోగసహం
మోరవం(డుకొ తరదరురా
కలియుగమున కుందవరపు కవిచౌడప్పా. 96

లంజెయును బీజకాయయు
ముంజెయు బాల్యమున జాలమాహము గొలుపున్
రంజనచెడి ముదిరిన వెను
కం జూడరు కుంద... 97

ప్రస్తావోచిత పద్యము
మెస్తే యెవడయిన జదువు మేదిని మీదన్
బ్రస్తుత పద్యము చదువుట
కస్తిగదా కుందవరపు కవిచౌడప్పా. 98

దొరగావలె ధర్మాత్ముడు
సిరిగావలె బ్రజకు బేరుసీమల నెఱుగం
గురి గావలె గులసతి సి
గ్గరికావలె కుందవరపు కవిచౌడప్పా. 99

పరసతి గవయగ జనుచో
నరుణోదయవేళ స్నానమాడగ జనుచో
బోరిబోరి వణకు నశక్తుడు
కరుణాంబుధి కుందవరపు కవిచౌడప్పా. 100

కొట్టగవలె బలిదశముల
గట్టగవలె భూమి దానకర్ణుని వలెనే
పెట్టగవలె నిల రాజును
గట్టిడి యిధి కుందవరపు కవిచౌడప్పా. 101

పోలిపెద్ది వేంకటరాయకవి
వేణుగోపాల శతకము

పోలిపెద్ది వేంకట రాయకవి శతక వాఙ్మయ చరిత్రలో విశిష్ట స్థానము నలంకరించినవాడు. ఈతడు కార్వేటి సంస్థాన కవులలో ప్రముఖుడు. రాజా శ్రయము నొందినను స్వతంత్ర దృక్పథముతో జీవించినవాడు. తిట్ల దండకము-లావణ్యశతకము - వేణుగోపాల శతకము లీతని ప్రశస్తకృతులు - దండక ప్రక్రియను దూషణోక్తి ప్రధానముగ రచించిన వారిలో వేంకటరాయకవి ప్రముఖుడు. వ్యక్తిగత ద్వేషమును క్రోధమును మూర్తీభవించుకొనిన దండకమిది. లావణ్య శతకము శృంగార ప్రధానమైనది. వేణుగోపాల శతకము నాటి అధిక్షేప శతకములలో తలమానికమైనది. భక్తి నీతి అధిక్షేప గుణసమ్మిశ్రితమైనను అధిక్షేప ప్రధానమై సమకాలిక వ్యవస్థకు, దర్పణము పట్టుచున్న కృతి ఇది.

కార్వేటి నగర సంస్థానమున వేంకటరాయ కవి సముచిత గౌరవస్థానము నొందియుండెను. ఏ అధికారుల వలన అనాదరము నొందెనో తెలియదు. కాని సంస్థానోద్యోగులను గూర్చి ఈ కవి వచించిన నీతులు అధిక్షేపములు నిరసన పూర్వకముగ నున్నవి. ప్రభువులు, అధికారులు మున్నగు వారి వర్తనము నీతడు గమనించి కొన్ని విశేషములను సామాన్యీకరించి ఈ అధిక్షేప శతకమును రచించెను. రాజులు - రాజోద్యోగులు - వారి వర్తనమును గూర్చి ప్రత్యేకముగ శతకము రచించిన వారిలో వేంకటరాయకవి ప్రముఖుడు సంస్థాన వ్యవస్థను ప్రత్యేకించి చెప్పుటలో వేంకటరాయ కవి అధిక్షేప ధోరణి కూడా ప్రత్యేకముగ గమనింప దగినది. ప్రభువు నామమును గాని అధికారుల నామమునుగాని ఎచ్చటను పేర్కొనలేదు. ఒక వ్యక్తిపట్ల గల ద్వేషభావమును కూడ వ్యక్తీకరించలేదు. అధికారుల వర్తనమును ప్రత్యక్షముగ పరిశీలించి లోకానుభవమునకు

వచ్చిన అంశములను సామాన్యీకరించి చెప్పిన ధోరణిని నిశితముగ పరిశీలించిన దానిలో వ్యక్తిగతముగ అనుభవించిన వైఖరి తొంగి చూచుచున్నది. వ్యక్తులను కాక వ్యవస్థనే విమర్శించుటలో వేంకటరాయకవి విజ్ఞతను చాటెను. ఈ కవి విమర్శకు గురియైన రాజోద్యోగులలో షిక్ బక్షి-ముసద్ది-దివాను మున్నగువారు ముఖ్యులు. - వీరి ప్రసక్తి వచ్చినపుడు వేంకటరాయకవి రాజనీతి విశేషముల నెన్నింటినో పేర్కొనెను. రాజు మంచివాడైనను, మంత్రి దుర్మంత్రపరుడైనను రాజ్యపాలన మస్తవ్యస్తమని కవి ఉదాహరించుట ప్రభువునకు సుబుద్ధియగు మంత్రి ఉండుట అవసరమని సూచించుట ఇట్టిది. రాజ్యాధిపతి ఉదారహృదయుడై అర్థిజనము నాదరించి సత్కరింప బూనినను మంత్రులు సాగనీయక వారికి దుర్బోధలొనర్చు చుందు రని వేంకటరాయకవి విమర్శించెను - రాజాస్థానములో వివిధ అధికారులను, కవిపండితులను గౌరవించని వేశ్యలను కూడ ఈ శతకకర్త ఒక సందర్భములో విమర్శించెను. పాలనలేని భూపతి వలన కవి పండితులకు విద్వాంసులకు దాతలకు ప్రాణ సంకట మనియు రాజాస్థానములలో మూర్ఖులు చేరినపు డీ స్థితి తప్పదనియు నాటి వ్యవస్థను తూలనాడెను - ఇటువంటి పరిస్థితులలో రాజసేవయే ప్రమాదకరమని వేంకటరాయకవి భావించెను. కవి పండితుల నిరసించిన వారిని ముచ్చెలతో కొట్టి శిక్షింపవలయు నని ఈ కవి భావించెను. దొరసొమ్ము తిని అవసరమునకు రానివారు, పరకాంతల నాసించువారు, దాతను దీవించక వెడలిపోవు యాచకుడు మున్నగు వారును ఇట్టి శిక్షకు అర్హులని కవి అభిప్రాయము - వివిధ రంగములకు చెందిన వ్యక్తులు - దుర్వర్తనము మూర్తీభవించిన వారు - కపట యోగులు - అజ్ఞులు - ఆత్మాభిమాన విహీనులు - మందబుద్ధులు-ఉన్నత స్థానముల నధిష్ఠించిన మందమతులు మున్నగువారిని గూర్చియు ఈ కవి నిశిత విమర్శ లొనర్చెను.

సాంఘిక వ్యవస్థను పరిశీలించినపుడు కొన్ని కొన్ని అంశములను యుగ ధర్మములుగా కవి భావించుట గమనింపదగినది. వీనిలో వర్ణసాంకర్యము ప్రధానమైనది. తండ్రి మధ్వాచారి తనయు డారాధ్యుండు - తల్లి రామానుజమతస్థురాలు అని వర్ణ సాంకర్యమును గూర్చి కవి చమత్కరించెను. అసమర్థులున్నతస్థానము నొందుటకు కూడ కలియుగ ధర్మమే కారణమని కవి విమర్శించుట పరిశీలింప దగినది. కలియుగమున వేశ్యలకు గలిగిన ప్రాధాన్యమును

పురస్కరించుకొని కవి ఆడపుట్టువు అందును 'లంజె' గా జన్మించుట మేలని కవి భావించెను.

ఈ శతకమున గల కవి పండితుల గూర్చిన ప్రశంసలు విమర్శలు నాటి పరిస్థితులను వ్యక్త మొనర్చుచున్నవి. అరసికులైన రాజుల నాశ్రయించి వారికి కృతుల నొసగ కూడదని వేంకటరాయ కవి అనేక సందర్భములతో స్పష్ట మొనర్చెను. అది 'రోత' గలిగించు పుట్టువని పరిహరింప దగినదనియు సూచించెను. కవి శాపానుగ్రహ శక్తియుక్తుడై యుండవలయు నని వచించి నపుడు వేంకటరాయ కవికి వేములవాడ భీమకవి, అడిదము సూరకవి ప్రభృతులు మనోరంగమున నిలచి యుందురు. సుకవి ఆగ్రహమునకు గురియైన వ్యక్తి ఇంద్రుడైనను బిచ్చమెత్త వలయుననియు అనుగ్రహమునకు పాత్రుడైనవాడు అతి దీనస్థితి నున్న బీదవాడైనను అందల మెక్కవలయునని కవి వాక్కున కంతటి శక్తి యుండ వలయునని వేంకటరాయ కవి వచించెను. సుకవిత అజ్ఞునకు మోటువానికి పనికి రానిది-కవులు అజ్ఞానుల నాశ్రయించక చిత్ర ప్రబంధా దుల రచింప వలయునని ఉపదేశించెను కవుల కీయ వలెనని కన్నుగీటు లోభుల నీ కవి నిశితముగ మందలించెను.

అనే కాంశముల నొకచో చేర్చి విమర్శించుట పూర్వశతక కర్తల అను కరణ ధోరణి - ఈ శతకము నందును కనిపించును. రోత జుగుప్స కలిగించు నట్టివి - ఉభయ భ్రష్టత్వము - పెద్దమ్మ విడిచి చేయు స్థానములు ఆదిర్మ జీవనము, దుర్భర జీవనము, నడుమంత్రపుసిరి మొదలగు వానికి సంబంధించిన అంశము లిట్టివి.

చౌడప్ప 'పస' గల వివిధాంశములను ప్రత్యేకముగ పేర్కొనినట్లు ఈ కవి వీనిని ఒకచో చేర్చి విమర్శించెను. కవివరుల నవమానించుట పంచాంగ ములు మోయుట ఇట్టివి. రాజ సన్మానము సంగీత సాహిత్యాభిరుచి- అగ్ర జన్మము- అనుకూలవతి యైన భార్య-మొదలగునవి భూతల స్వర్గ సుఖదాయక ములని కవి వివరించెను. అలు గయ్యాళైన కోడలు దొంగైన హొరుగెంట్ల వెంబడి తిరిగి గృహ కృత్యములు చెప్పి ఏడ్చెడి చెల్లెలైన నున్నచో వాని జీవనము దుర్భరమని కవి వచించెను. నత్తు లేని ముత్తైద ముక్కు - పెద్దిమ్మ

విడిది చేయు స్థానమట ! వేశ్యాతనయు డబ్బుకు పెట్టు తద్దినము ఉభయ భ్రష్టత్వము వంటి దనట !

సామాన్య ధోరణిలో సాగిన నీతి బోధనలు-పూర్వ నీతి శాస్త్ర గ్రంథ శ్లోక భావములను స్ఫురింపజేయును. మద్యపాన మొనర్చువారితో స్నేహము-శాత్రవు నింట భోజనము- దేవ భూసుర వృత్తి అపహరణము మున్నగునవి పరిహరింప దగినవని కవి ఉపదేశించుట ఇట్టివి. సామాన్య వ్యక్తులకే కాక రాజులకును సంబంధించిన నీతుల ని కవి కొన్నింటిని పేర్కొనెను. కవి లోకజ్ఞత వలన, రాజస్థానములతో సంచరించుట వలన వీనిని గ్రహించి యుండును. పరవధూ కాంక్షవలన కలుగు అనర్థముల వివరించిన సందర్భ మీతని లోకజ్ఞతను నిరూపించును.

సమకాలిక సామాజిక వ్యవస్థలోని వివిధ రంగములను కవి కన్నులకు కట్టినట్లు వర్ణించెను. జానపదులు - ప్రాకృత జనము-వివిధ వృత్తుల వారు-వారి వేషభాషలను వర్ణించెను-ఈడిగ-ఉప్పరి మున్నగు వృత్తుల వారి వర్ణన లిట్టివి.

వేంకటరాయ కవి వచించిన నీతులు- అధిక్షేపించిన అంశములు సరసములైన ఉపమలతో సూక్తి ప్రాయములై శక్తి మంతములైనవి. బొందుమల్లెలు బోడి ముండకేల-శుద్ధ వేశ్యకు మంగళసూత్రమేల- వంటి పద్యపాదములిట్టివి. అధిక్షేప ధోరణి ప్రాయికముగ లలిత హాస్య చమత్కార స్ఫోరకమై యున్నది ధవుడు పిన్నైన వైధవ్యంబునప్పునే - కావె పెంకిలి సన్నెకల్లు దావ-అనునవి ఇట్టివి.

వైరి సమాసములు ప్రాకృత జన వ్యవహారము నందలి తద్భవ రూపములు ఈ శతకమున పెక్కుగలవు. గ్రామ దండుగ ఏదము- వాసివేతు-రామాంతము - మున్నగునవి యిట్టివి. ఈ కాలము నాటికి సామాన్య పదములతో పాటు వరిపాలనా రంగమునందు చెందిన అన్య దేశ్యముల తెలుగుతో బహుళముగ ప్రవేశించినవి. ఈ శతకమున మునద్ది - సుబా - సామెబు - వరిచేసి - సుబా వస్తాదు - పార్సీ మొహర్లు - కలందాను. తాజీతవాజును - మీర్ - బషీ దివాను మొదలగు పదములు గమనింప దగినవి.

వేణుగోపాల శతకము

కౌస్తుభవక్ష శ్రీకరపాద రాజీవ
దీనశరణ్య మహానుభావ
కరిరాజవరద భాస్కరకోటి సంకాశ
పవనభు గ్వరశాయి పరమపురుష
వేదవేద్యానంతవిభవ చతుర్దశ
భువనశోభనకీర్తి పుణ్యమూర్తి
వైకుంఠపట్టణవాస యోగానంద
విహగరాడ్వాహన విశ్వరూప
నీలనిభగాత్ర శ్రీరమణీకళత్ర
సద్గుణస్తోమ యదుకుల సార్వభౌమ
మదరిపువిశాల మునిజన హృదయలోల
వేణుగోపాల భక్త సంత్రాణశీల 1

నినుసదా హృత్కంజమునఁ జూచుకుండ నా
ప్రహ్లాదువలెను నేర్పరినిగాను
ఏవేళ నిను భజియించుచుండుటకు నా
ధ్రువచిత్తుఁ డైనట్టి ధ్రువుఁడ గాను
సతతంబు నిన్ను సంస్తుతి చేయుమంత నా
వే శిరంబుల సర్పవిభుఁడఁ గాను
నీ విశ్వరూపంబు సేవించుటకు వేయి
చక్షువుల్ గల్గు వాసవుఁడఁ గాను
ఇట్టివారలఁ గృపఁ జూచు టెచ్చుగాదు
దేవ నా వంటి దీనుని బ్రోవవలయు
మద... 2

శ్రీ రుక్మిణీ ముఖసారస మార్తాండ
సత్యభామా మనశ్శశి చకోర
జాంబవతీ కుచశైల కంధర మిత్ర
విందాను సుధాధరబింబకీర
భద్రావయోవన భద్రేభరాజ క
ళిందాత్మజా చిదానందనిలయ
లక్షణాశృంగార వీక్షణకాసార
హంస సుదంతా గుణాపహార

సుందర కపోలవిబుధ సంస్తుత కృపాల
వాల ధృతశైల కాంచనపర్ణ చేల
మద... 3

భానుకోటి ప్రభా భాసురంబగు వెల్గు
పరులు చూచినఁ గానఁబడని వెల్గు
గురు కృపచేఁ గాక గుర్తెఱుంగని వెల్గు
నమృతంపు వృష్టిచే నమరు వెల్గు
విద్యుల్లతాది పరివేష్టితంబగు వెల్గు
ఘననీల కాంతులఁ గ్రక్కు వెల్గు
దశవిధ ప్రణవనాదములు గల్గిన వెల్గు
మౌనులెన్నఁగ రమ్యమైన వెల్గు

ఆది మధ్యాంతరహిత మైనట్టి వెల్గు
ఇట్టి వెల్గును సేవింపనట్టి చెట్ట
వారికే లభించు కైవల్యపదము
మద... 4

వేదంబులును నీవె వేదాంగములు నీవె
జలధులు నీవె భూజములు నీవె
క్రతువులు నీవె సద్వ్రతములు నీవె కో
విదుఁ డటంచన నీవె నదులు నీవె
కనకాద్రి నీవె యాకాశంబు నీవె ప
ద్మాప్త సోములు నీవె యగ్ని నీవె
అణురూపములు నీవె యవనీతలము నీవె
బ్రహ్మము నీవె గోపతియు నీవె

ఇట్టి నిను సన్నుతింప నేనెంతవాఁడ
గింకరుని జేసి ప్రోవు మకించనుండ
మద... 5

వేదాంత మనుచు బ్రహ్మేదు లెంచిన వెల్గు
నాదాంత సీమల నడరు వెల్గు
సాధుజనానంద సంపూర్ణమౌ వెల్గు
బోధకు నిలయమై పొసగు వెల్గు
ద్వాదశాబ్జ మధ్యమం దుదయమౌ వెల్గు
సుషుమ్న నాళంబునఁజొచ్చు వెల్గు
చూడఁజూడఁగ మహాశోభితంబగు వెల్గు
నిఖిల జగంబుల నిండు వెల్గు

శతకోటి సారస హితుల మించిన వెల్గు
మేరువు శిఖరంబుమీఁది వెల్గు.
మద... 6

వేదాంత యుక్తులు విని రెండు నేర్చుక
వాఁగి నాతఁడు రాజయోగి గాఁడు
కల్లు లొట్టెడు త్రాగి కైపెక్కి తెలియక
ప్రేలినంతనె శాస్త్రవేత్త గాఁడు

పట్టపురాజు చేపట్టి యుంచంగానె
గుడిసె వేటుకు బారి గుణము రాదు.
ముండపై వలపున రెండెఱుంగక మోవి
యానఁగానె జొల్లు తేనెగాదు.

కోఁతిపై నున్న సంగపుఁగొందమ కాదు
ఎంత చదివిన గులహీనుఁ డెచ్చుగాఁడు.
మద... 7

దండకమండలుధారులై కాషాయ
ములు ధరించిన దాన ముక్తిలేదు
భూతి గంపెడు పూసి పులిచర్మమును బూని
ముక్కుమూసిన దాన ముక్తి లేదు
తిరుమణి పట్టెఁడు తీసి పట్టెలు తీర్చి
భుజము గాల్చిన దాన ముక్తిలేదు.
వాయువుల్ బంధించి ధీయుక్తి యలయఁగ
న్మ్రొక్కత వేసిన దాన ముక్తిలేదు.

గురుపదాంబుజముల భక్తి కుదిరి తమ్ముఁ
దా యెఱుంగక ముక్తి లేదీ మహి పయి.
మద... 8

దారిద్ర్యమనెడు భూధరచయంబులు గూల్ప
హరి నీదు భక్తి వజ్రాయుధంబు
అజ్ఞానమనెడు గాఢాంధకార మణంప
నీదు సపర్య భానూదయంబు
ఘోరమౌ దుష్కృతాంభోరాశి నింకింపఁ
గా నీదు సేవ దవానలంబు
చపలంబనెడు రోగసమితిని మాన్ప స
ద్జాక్ష నీ స్మరణ దివ్యౌషధంబు

వెన్నయుండియు నేతికి వెదకి నటులు
పరులవేఁడితి నీ మహత్తెఱుఁగ లేక
మద... 9

సూక్ష్మపానము చేసి సొక్కినవేళ సా
మిత ధారణము చేసి మెలఁగువేళ
బడలిక పైనంబు నడచివచ్చిన వేళ
సుఖమంది హాయని సొక్కువేళ
ఒంటరిగాఁ జీఁకటింట నుండినవేళ
సలుకతోఁ బవళించు నట్టివేళ
దెఁఅగొప్ప మనమున దిగులు చెందినవేళ
భక్తి గన్నట్టి విరక్తివేళ

లభ్యభావంబుఁ జూడ సలక్షణముగ
బండు వెన్నెల గతిఁ గానబడును ముక్తి
మద... 10

అగ్రజన్మము తీరమందు వాసంబును
వితరణము ననుభవించు నేర్పు
సంగీత సాహిత్య సంపన్నతయు మతి
రసికత బంధు సంరక్షణంబు
ననుకూలమైన చక్కని భార్య రాజ స
న్మానంబు ప్రఖ్యాతి మానుషంబు
సౌందర్యమతి వృథశక్తి విలాసంబు
జ్ఞానంబు నీ పదధ్యాన నిష్ఠ

ఇన్నియును గల్గి వర్తించుచున్న నరుఁడు
భూతలస్వర్గ మునమును బొందుచుండు.
మద... 11

అబ్బ మే లోర్వ లేనట్టివాఁడైనను
మోహంబుగల తల్లి మూఁగదైన
ఆలు రాకాసైన నల్లుఁ డనాధైనఁ
గూఁతురు పెసు అంకుఁబోతుదైనఁ
గొడుకు తుందుడుకైనఁ గోడలు దొంగైనఁ
దనకు సాధ్యుఁడుగాని తమ్ముఁడైన
గృహకృత్యములు పొరుగిండ్ల వెంబడిఁ బోయి
చెప్పి యేడ్చెడు పెద్ద చెల్లెలైన
నరుని ఖేదంబు వర్ణింపఁ దరము గాదు
అంతటను సన్యసించుట యైన మేలు.
మద... 12

అఱవ చెవుల కేల యరిది వజ్రపుఁ గమ్మ
లూరి తొత్తుకు విటుం డుండ నేల
గ్రుడ్డి కంటికి మంచి గొప్ప యద్దం బేల
సరవి గుడిసెకు బల్ చాంది నేల
ఊరఁబందులకుఁ బన్నీరు గంధం బేల
బధిరున కల వీణపాట లేల
కుక్కపోతుకు జరీ కుచ్చుల జీనేల
పూఁటకూళ్ళమ్మకుఁ బుణ్యమేల
తనకు గతిలేక యొకఁ డిచ్చు తఱిని వారి
మతులు చెడిపెడి రండకుఁ గ్రతువు లేల.
మద. 13

అలకాధిపతినేస్త మైనప్పటికిని బా
లేందు మౌళికి బిచ్చమెత్త వలసెఁ
గమలా సనున కెంత కరుణ రా నడచినఁ
గలహంసలకుఁ దూటి కాదలేను

క్షీరాబ్ధి లంకలోఁ జేరినప్పటికైనఁ
గొంగతిండికి నత్త గుల్లలేను.
పరగ సాహేబ సుబాయెల్ల నేలిన
బేగంబులకుఁ గుట్టు ప్రోగులేను
ఒకరి కుండె నటంచు మే లోర్వ లేక
నేడ్వఁగ రాదు తన ప్రాప్తి నెన్న వలయు
మద. 14

అల్పునిఁ జేర్చిన నధిక ప్రసంగియౌ
ముద్దు చేసినఁ గుక్క మూతినాకు
గోళ్ళ సాఁకినఁ బొంత కుండలో విష్ఠించుఁ
గొద్దితొత్తుల పొందు రద్ది కీడ్చు
గూబలు వ్రాలినఁ గొంప నాశముఁ జేయుఁ
జన వియ్యఁగా నాలు చంక కెక్కుఁ
బలుకతో సరసంబు ప్రాణ హాని యొనర్చు.
దుష్టుఁడు మంత్రియై దొరను జెఱచుఁ
కనుక నీవెర్గి జాగరూకతను ప్రజలఁ
బాలనముఁ జేయు టది రాజ పద్ధతి యగు.
మద. 15

అవ నీశ్వరుఁడు మందు డైన నర్థుల కియ్య
వద్దని యొద్ది దివాను చెప్పు
మునిషీ యొకడు చెప్పు మొససి బక్షీచెప్పుఁ
దరువాత నా మజుందారు చెప్పుఁ
దల ద్రిప్పుచును శిరస్తా చెప్పు వెంటనే
కేలు మొగిడ్చి పకీలు చెప్పు.
దేశ పాండ్యా తాను దిన పలెఁని చెప్పు
మొసరద్ది చెవిలోన మ్లుఱిగి చెప్పు

యశము గోరిన దొరక కొడుకైన వాఁడు
ఇన్ని చెప్పులు కడఁ ద్రోసి యియ్య వలయు-
మద 16

ఆత్మగానని యోగి కద్వైతములు మెండు
నెఱ అంకులాఁడికి నిష్ఠ మెండు
పాలు పిండని గొడ్డు బట్టె కీఁతలు మెండు.
కల్ల పసిండికిఁ గాంతి మెండు.
గెలువని రాజుకు బలుగచ్చులును మెండు
వంధ్యకు భర్తపై వలపు మెండు.
దబ్బరపాటకుఁ దలద్రిప్పుటలు మెండు
రోగపుఁ దొత్తు మెఱుంగు మెండు

వంద లేనమ్మకు వగపులు మెండు
కూటికియ్యని విటకాని కోర్కి మెండు
మాచకమ్మకు మనసున మరులు మెండు
మద. 17

ఆలిని వంచుకోఁజాలక తగవర్ల
బ్రతిమాలుకొనువాని బ్రతుకు రోఁత
నర్తనాంగనల వెన్కను జేరి తాళముల్
వాయించువాని జీవనము రోఁత
వ్యభిచరించెడి వారవనిత గర్భంబునఁ
బురుషత్వము వహించి పుట్టరోఁత
బంధుకోటికి సరిపడని దుర్వృత్తిని
బడియున్న మనుజుని నడత రోఁత

అరసికుండైన నరపత నాశ్రయించి
కృతులొసర్చెడి కవినెత్తి గీఁత రోఁత
మద. 18

ఆస్థానమందు విద్యావంతులకు లేచి
మ్రొక్కు వేయని వార మోహితులను
దల గౌఁగిలించి మెత్తని సున్నమును బూసి
బొగ్గు గంధమ్ము బొట్టమర్చి
చెప్పులు మెడఁగట్టి చింపిచేటలఁగొట్టి
గాడిదపైఁబెట్టి కాల మెట్టి
తటుకునఁ గ్రామ ప్రదక్షిణం బొనరించి
నిల్చినచోటఁ బేణ్ణీళ్ళు చల్లి
విప్రదూషకులను దానివెంట నిచ్చి
సాగ నంపించవలయును శునకు పురికి.
మద. 19

పెట్టనేరని రండ ఫెక్కు నీతులఁ బెద్ద
గొడ్డాలిముండకు గొంతు పెద్ద
డబ్బురాని పకీలు డంబంబు కడుఁబెద్ద
రిక్తుని మనసు కోరికలు పెద్ద
అల్ప విద్వాంసుండు నాక్షేపణకుఁ బెద్ద
మూర్ఖచిత్తుఁడుఁ గోపమునసఁ బెద్ద
గుడ్డి గొడ్డువు తట్ట గుగ్గిళ్ళు తినఁ బెద్ద
వెలయునాఁబోతు కండలను బెద్ద
మధ్యవైష్ణవునకు నామములు పెద్ద
కాసునిచ్చిని విటకాని గాసి పెద్ద-
మద. 20

ఈడిగె ముత్తికి జోడు శాలువలిస్తి
కురుబ గంగికి జరీ కోక లిస్తి
కడియాలు కుమ్మర కన్నికికి దచ్చిస్తి
పోఁగులు గోసంగి పోలి కిసి

పోచీలు చాకలి పుల్లిచేతుల వేస్తి
దాని తల్లికి నూఱు దారపోస్తి
దాసరచ్చికి దేవతార్చన లమ్మిస్తి
గుఱ్ఱాన్ని ఉప్పరకొండి కిస్తి

ననుచుఁ బాత్ర మపాత్రము ననక యిచ్చి
చెప్పుకొందురు మూఢులు సిగ్గులేక.
మద. 21

ఈనె గాండ్లంటరో యీండ్ల బైశారను
శెన్నంగి సుద్దులు సెప్పలేరు.
యేదగాండ్లంటరో యీండ్లింట పొగలెల్ల
గొఱ్ఱాల్ల బిగ్గెన గొనుగుతారు
కయిత గాండ్లంటరో కాల్పంగటించుక
చిన్నచ్చరము పేరు చెప్పలేరు,
వాసిపేలంట తమాసగా ఙొమ్ముగ
దప్పొట యేసుక తట్టలేరు.

అనుచు విప్రోత్తములఁ గన్న యట్టివేళ
మోటమానవు లని యెడిమాట లిట్లు.
మద. 22

ఉండి యియ్యని లోభి రండకొంపను శ్రాద్ధ
మైననేమి శుభంబు లైననేమి
చండాలు వాకిట పండుకొన్నది యంబ
లైన నే మతి రసాలైననేమి
మాచకమ్మ సమర్త మఖపుబ్బ హస్తచి
త్తయిన నేమి పునర్వసైన నేమి
కులనాశకుండగు కొడుకు దీర్ఘాయువై
యుండిన నేమి లేకున్న నేమి

బవరమున (జొచ్చి పోడుపని బంటుచేతి
దాయుధంబైన నేమి తెడ్డయిన నేమి.
మద... 23

ఎసుపోతువానకు జంకునా యింతైన
వెలహెచ్చుగల తేజివెఱచుఁగాక
జెట్టిమల్లుండు గుంజీళ్ళకు వెఱచునా
పిన్నబాలుఁడు మతి వెఱచుఁగాక
గడుసైన పెనుమొద్దు గాలికి వెఱచునా
విరుగఁగాచినమ్రాను వెఱచుఁగాక
అంకుముండ బజారురచ్చకు వెఱచునా
వీరపతివ్రత వెఱచుఁగాక.

ఘనతగల్గిన దొరబిడ్డ గాక సుకవి
నోటితిట్లకు వెఱచునా మోటువాడు.
మద... 24

ఏదంబులను మంగలెంకఁడే బగునేటు
ప్రశ్న సెప్పెను మాల పాపిగాఁడు
కయితముల్ సెప్పబోగము చినెంకఁడె సరి
సంగీత యిద్దెకు సాకలెల్లి
చాత్రపురండాల సాతానినంతమ్మ
సిందులు ద్రొక్కె దాసిరి పెదక్కి
యీశె గొట్టను కోమటిరేశమే సరి
మతిరతాలకు మాఱుమనుము లచ్చి

అనుచుమూర్ఖాళి యీరీతి నను దినంబు
భూతలమున పచింపరే నీతి లేక
మదన... 25

బంటి జందెము ద్వాదశోర్ధ్వ పుండ్రంబులు
సమరిన పసపు కృష్ణాజినంబు
దండంబు గోచి కమండలు పక్ష మా
లిక పుస్తకంబు పాదుకలు గొడుగు
దర్భ మౌంజీ పవిత్రము గోముఖముకొన
చెవిలోనఁదగు తులసీదళంబు
వేదమంత్రములు వినోదమౌ నపరంజి
పడగ కుండలముల పంచశిఖల

తో నరుగు దెంచి బలిని భూదాన మడిగి
తెచ్చి సురపతి కిచ్చితి విచ్చతోడ.
మద. 26

కనుముక్కుతీరు చక్కనికాంతి పొందిన
శుభలక్షణంబులు సూక్ష్మబుద్ధి
ఘనత వివేక విక్రమము బాంధవ్య వి
మర్శ విలాసంబు మానుషంబు
సరస వాచాలత సాహసందౌకవేళ
విద్యా విచక్షత విప్రపూజ
వితరణగుణము భూపతియందు భయభక్తి
నీతియు సర్వంబు నేర్పునోర్పు
స్నాన సంధ్యాద్యనుష్ఠాన సంపన్నత
గాంభీర్యము పరోపకారచింత

గలుగు మంత్రిని జేర్చుకోఁ గలుగు దొరకుఁ
గీర్తిసౌఖ్యము సకల దిగ్విజయము సిరి
గలుగుచుండును దోషము ల్దొలగుచుండు.
మద 27

కన్నె నిచ్చినవానిఁ గబ్బమిచ్చిన వాని
సొంపుగా నింపుగాఁ జూడవలయు
అన్నమిచ్చిన వాని నాదరించిన వాని
దాతఁగాఁ దండ్రిఁగా దలపవలయు
విద్యనేర్పినవాని వెఱపుదీర్చినవాని
గురునిగా హరునిగా నెఱుఁగవలయు
కొల్వు గాచినవానిఁ గూర్మి చూపినవాని
సుతునిగా హితునిగాఁ జూడవలయు

ఇట్టి వారలపైఁ బ్రేమ పెట్టుకోక
కసరు పుట్టిన మనుజుండు గనఁడు కీర్తి.
మద... 28

కలకొద్దిలోపలఁ గరుణతో మన్నించి
యిచ్చిన వారి దీవించవలయు
సిరిచేతమత్తుఁడై పరువెఱుంగని లోభి
దేబెను బెళ్ళునఁ దిట్టవలయుఁ
దిట్టిన యప్పుడేఁ దెలసిఖేదము నొంది
యింద్రుడై నను బిచ్చమెత్తవలయు.
దీవించినవ జాలదీర్ఘాయువొంది బీ
దేనియు నందలం బెక్క వలయు

నట్టియాతఁడు సుకవి కానట్టి యతనిఁ
గవియనఁగ నేల కవిమాలకాకి గాఁడె.
మద. 29

కొండసిగల్ తలగుడ్డలు పాకోళ్ళు
చలువవస్త్రములు బొజ్జలకతాళ్లు
కాసెకోకయు గంపెడేసి జందెములును
దలవార్లు జలతారు డాలువార్లు

సన్నపు తిరుచూర్ణ చారలు కట్నాలు
జొల్లుపీడెమ్ములు పల్లెవాట్లు
దాడీలు వెదురాకు తరహా సొగసుకోర్లు
నంతకు దొరగార్లటంచు (బేర్లు
సమరమున జొచ్చి తొమ్మగాయముల కోర్చి
శాత్రవుల ద్రుంచనేరని క్షత్రియులకు
నేలకాల్పన యీ వట్టి యెమ్మెలెల్ల.
మద... 30

కోమటి యత్యంత క్షామము గోరును
ధారుణి క్షితిపతి ధనము గోరు
ధర(గరణము గ్రామదండుగ గోరును
జంబుకం బేవేళ శవముగోరు
కుజను(డౌ వైద్యుండు ప్రజకు రోగముగోరు
సామాన్యవిప్రుండు చావుగోరు
అతిజారులగు వార లమవస గోరుదు
రా(బోతు పేదల యశము గోరు(
గా(పువానికి గ్రామాధికారమైన
దేవభూసురవృత్తులు దీయ(గోరు...
మద... 31

కండ చక్కెర పానకము(బోసిపెంచిన
ముష్టిచెట్టుకు(దీపుపుట్టబోదు.
పాలమున్నీటి లోపల ముంచికడగిన(
గాకి ఱెక్కకు(దెల్పుగలుగ(బోదు
పన్నీరు గంధంబు పట్టించి విసిరిన(
దేలుకొండి విషంబు తీయ(బోదు.
వెపరు బద్దలు చుట్టు వేసి బిగించిన(
గుక్కతో(కకు వంక కుదురబోదు.

మంచి మాటల నెంత బోధించి చెప్పగ
మడియరండకు విగుణంబు విడువబోదు.
మద... 32

ఖేద మోదంబుల భేదంబు తెలియక
గోలనై కడపితిఁ గొన్నినాళ్లు
పరకామినుల కాసపడి పాప మెఱుఁగక
కొమరు ప్రాయంబునఁ గొన్నినాళ్ళు
ఉదరపోషణమున కుర్వీశులను వేడి
కొదవచేఁ గుందుచుఁ గొన్నినాళ్ళు
ఘోరమైనట్టి సంసార సాగర మీఁదు
కొనుచుఁ బామరముచేఁ గొన్నినాళ్లు
జన్మమెత్తుట మొదలు నీ సరణిఁ గడచె
నెటులు గృపఁ జూచెదో గతంబెంచఁబోకు.
మద... 33

గజముపై చౌడోలు గాడిద కెత్తితే
మోయునా పడవేసి కూయుఁగాక
చిలుక పంజరములోపల గూబ నుంచితే
పలుకునా భయపెట్టి యులుకుఁ గాక
కుక్క నందలములోఁ గూర్చుండఁ బెట్టితే
కూర్చుండునా తోక్లు కొఱుకుఁ గాక
ధర్మకార్యములలో దరిబేసి నుంచితే
యిచ్చునా తన్నుక చచ్చుఁ గాక
చెడి బ్రతికినట్టి ఛంతను జేర్చుకొనిన
వాఁడు చెడు నుంచుకొన్న భూపతియుఁ జెడును
మద... 34

గోవుల నఱవంగఁ గోసి పండుక తిను
వారలు నైశ్వర్యవంతు లైరి
మానాభిమానముల్ మాని వర్తించు గు
లాములు గౌరవధాము లైరి
అక్షరం బెఱుగని యాకార పుష్టిచే
వర్ణ సంకరులు విద్వాంసులైరి
బాజారి అంకుకుఁ బంచాయతీ చెప్పు
ప్రాఁత లంజెలు వీరమాత లైరి

అహహ ! కలియుగ ధర్మ మేమనఁగ వచ్చు
నన్నిటికి నోర్చి యూరక యుండవలయు
మద... 35

చదువుచుండెడివేళ సభలోనఁ గూర్చుండి
దున్నపోతుల కొడుకెన్నుఁ దప్పు
విద్యాధికుల కిచ్చు వేళడ్డుపడి మాల
ధగిడీల కొడుకు వద్దనుచుఁ జెప్పు
ధన మెక్కుడుగఁ గూర్చి తినలేక మేడ్చెడి
పెనులుబ్ధుఁ డర్థుల గనిన తొప్పు
బిరుదు గల్గిన యింటఁ బెరిగినఁ గొణతంబు
విప్పినంతనె కుక్క వెదకుఁ జెప్పు

రాజసభలందుఁ బండిత రత్నములకుఁ
జనులు చెఱచును నొక్కొక్క పాపి నరుఁడు
మద... 36

జన్నిరోగికి బత్తెజున్ను వేసినయట్లు
పిల్లినెత్తిని వెన్నఁ బెట్టినట్లు
కుక్కపోతుకు నెయ్యికూడు వేసినయట్లు
చెడ్డజాతికి విద్య చెప్పినట్లు

సాతాని నుదుట విభూతి రాసినయట్లు
గూబ దృష్టికి దివ్వె గూడినట్లు
ధన పిశాచికి సుదర్శనము గన్పడినట్లు
చలిచీమలకు ముగ్గు చల్లినట్లు
సురభి బదనిక పాముకుఁ జూపినట్లు
దుష్టునకు నీతి వెగటుగాఁ దోఁచునట్లు
మద... 37

తండ్రి మధ్వాచారి తనయు డారాధ్యుండు
తల్లి రామానుజ మతస్థురాలు
తనది కూచిమతంబు తమ్ముఁడు బౌద్ధుండు
సర్వేశ్వర మతంబు సద్దకునిది
ఆలు కోమటిజాతి దక్క జంగమురాలు
బావగారిది లింగబలిజకులము
ఆఁడుబిడ్డ సుకారి యల్లుఁడు పింజారి
మఱదలు కోడలు మూరువాడి
గలియుగమ్మున వర్ణసంకరము ప్రబలి
యుత్తమకులంబు లొక మూల నొత్తిగిల్లె.
మద... 38

తల్లి అంకునఁ దండ్రి ధనము పోయినయట్లు
మూలనిక్షేపంబు మునిఁగినట్లు
కూఁతురి ముడుపెల్లఁ గొల్లవోయినయట్లు
కాణాచివల్లెలు కాలినట్లు
తన యాలి గడనెల్ల దండుగ కైనట్లు
దండ్రి తద్దిన మేమొ తప్పినట్లు
చెల్లెపైఁ బడి దొంగ చెఱచిపోయిన యట్లు
కొడుకునప్పుడు తలగొట్టినట్లు

దిగులుపడి చూచి మూర్ఛిల్లి తెప్పరిల్లి
కవుల కియ్యంగ వద్దని కన్ను మీటు
మద... 39

దూదేకుల హుసేను దొమ్మరి గోపాలు
 పట్రు మంగఁడు గాండ్ల బాలిగాడు
బయశేనినాగఁడు పటసాలె నారాయఁ
 డగముడి లచ్చిగాఁడా ముకుందు
చాకలిమల్లఁడు సాతాని తిరుమల
 గొల్లకాటడు బెస్త గుర్విగాడు
కోమటి శంభుడు కుమ్మరి చెంగడు
 మంగ లెల్లడు బోయ సింగ డొకడు
కన్నవారెల్లఁ బండితుల్ కవులుఁ గాగ
వేదశాస్త్రంబు లేదను విప్రులేడ
మద... 40

దొరవద్ద నెంత చౌదరి యైన దన మన్వి
 తాఁజెప్పఁ గార్య సాధకము లేదు
రంభైన తన శరీరముఁ గరంబుల
 దా బిగించిన సుఖ తరము లేదు
తగవులో నాపురందరుఁ డైనఁ దన ప్రజ్ఞ
 తాఁజెప్పుకొనినఁ బెత్తనము లేదు
తాఁజేయు పుణ్య మింతని యొరులతోఁ జెప్ప
 బ్రహ్మ దేవునికైన ఫలము లేదు
గనుక నివి యెల్ల నొరులచేఁ గాని భువిని
తమదు శక్తిని మంత్ర తంత్రములు లేవు
మద... 41

దొర సొమ్ముదిని కార్య సరణి వచ్చిన వేళఁ
బాఱిపోఁ జూచిన బంటువాని
నగ్నిసాక్షిగను బెండ్లాడిన తన యింతి
నేలక పరకాంత నెనయు వానిఁ
గబ్బము ల్సేయు సత్కవిజనాళికిఁ గల్గి
సంతలో నే మియ్య నట్టివాని
నిచ్చిన దీవెన లియ్యక యత్యాశ
తోనేఁగు యాచకుండైన వాని
గట్టి ముచ్చెలతోఁ బట్టి కొట్టి విఱుగ
గట్టి పంపించ వలయునుఁ గాలు పురికి
మద... 42

నంబి కవిత్వంబు తంబళ జోస్యంబు
వలనొప్ప కోమటి వైష్ణవంబు
వరుసనే యుప్పరివాని సన్న్యాసంబు
తరువాత శూద్ర సంతర్పణంబు
రజకుని గానంబు రండా ప్రభుత్వంబు
వెలయఁగా వెలమల వితరణంబు
సానిపండితశాస్త్ర వాదము వేశ్య '
తనయుఁడబ్బకుఁబెట్టు తద్దినంబు
నుభయ భ్రష్టత్వములు గాన నుర్విలోన
రాజసభలందు నెన్నగా రాదుగదర
మద... 43

నత్తులేకుండిన ముత్తైదు ముక్కుందు
మూల లంచను ఋతుస్త్రీల యందు
మద్యపక్వ స్థల మందుఁ గిన్నెరమీటు
సతనిచేఁ గుమ్మరి యావ మందుఁ

కాటుక పొగయందుఁ గాళ్ళ చప్పుడు నందు
దొమ్మరి వాయించు డోలు నందు
దీపము లేనట్టి దివ్వెకంబము నందు
హర్జాల ముఖమంటు మాంసమందు

ముదముతో సంతతము నీదు వదినెగారు
విడిది చేసుక వీరిని విడువకుండు
మద... 44

పంచాంగములు మోసి ఒడవాతనముఁ జేసి
పల్లె కూటము చెప్పి పసులఁ గాచి
హీనవృత్తిని బిచ్చమెత్తి గోడలు దాఁటి
ముష్టి కూళ్ళకుఁ బోయి మొత్తులఁబడి
విస్తళ్ళుగుట్టి కోవెల నంబి వాకిటఁ
గసవూడ్చి లంజెల కాళ్ళు పిసికి
కన్న తొత్తులఁ దమ కళ్ళెత్తి చూడక
యాలు బిడ్డలఁ బరులంటఁ జేయు

నిట్టి దేబెకు సిరి గల్గెనేని వాఁడు
కవివరుల దూఱు బంధు వర్గములఁ గేరు.
మద... 45

పతికి మోహము లేని సతి జవ్వనం బేల
పరిమళింపని సుమ ప్రచయ మేల
పండిత కవివర్యు లుండని సభ యేల
శశి లేని నక్షత్ర సమితి యేల
పుత్త్ర సంపద లేని పురుషుని కలి మేల
కలహంసములు లేని కొలన దేల
శుకపికరవ మొకించుక లేని వన మేల
రాజు పాలింపని రాజ్య మేల

రవి వికసనంబ లేనట్టి దివసమేల
ధైర్య మొదవని వస్త్రాదు తనమదేల
మద... 46

పరకాంతపై నాసపడెడి మానవులకు
నగుబాటు, మనమున తగని దిగులు
ఆగడువిరుద్ధంబు నాచారహీనత
చేసొమ్ముపోవుట, సిగ్గుచెడుట
యపకీర్తి బంధుజనాళి దూషించుట
నీతియుఁదొలగుట నిద్రచెడుట
పరలోకహాని లంపటనొంది మూల్గుట
పరువుదప్పుట దేహబలము చెడుట
తనయాలి చేతిపోటునఁ గృశించుట దాని
వరుడు గన్గొనిన జీవంబుతెగుట

ముజ్జగము లేలు నా విరాణ్మూర్తి కయినఁ
గాని దుర్వృత్తి దగదెంత వానికైన
మద... 47

పరదళంబులఁగాంచి భయముచే నురికిన
రాజుగాఁడతడు గోరాజు గాని
ధర్మంబులకు విఘాతముసేయ మంత్రిశే
ఖరుఁడు గాఁడతఁడు సంకరుఁడు గాని
విద్యాప్రసంగము ల్వినువసజ్ఞులు లేక
ప్రాజ్ఞుల సభ గాదు రచ్చ గాని
పతితోడ కలహించి పడుకొని యేడ్చెడి
దాలు గా దది యెద్దు తేలు గాని

శాస్త్రముల మించినట్టి యాచారమైన
సిష్ఠ గానేరఁదది పెనుజ్యేష్ఠగాని
మద... 48

పానంబు జూదంబు పరసతిపై బాళి
ధనకాంక్ష మోహంబు తగనియాస
యనుదినంబును వేఁట యధిక నిద్రనుగొంట
పేదఱికంబును బిఱికితనము
నతిలోభమును మందమతి హెచ్చుకోపము
నమిత వాచాలత యనృతములును
ఖండితం బాడుట గర్వంబు సంధ్యల
వేళలఁబయనంబు విప్రనింద
యాప్తజనముల దూఱుట నసురు తిండి
మానవేంద్రుల పదవికి హాను లివియ
మద... 49

పాలనలేని భూపతియైన నతని ద
గ్గరనుండు మంత్రి ధగ్డీయునైన
చెవిటి రాయసమైన సేవకుఁ డౌడైన
వారసుగాఁడు దివాను నయిన
వరుస బక్షీ చిత్తవైకల్యుఁ డయినను
గడుదీర్ఘ వృత్తి వకాల తైన
కోశపాలకునకును గుండేటి తెవుతైన
నుగ్రాణగాని కత్యుగ్రమైన
దాతలను మోస మచటి విద్వాంసులకును
బ్రాణసంకట మా భూమిఁ బ్రజకుఁగీడు
మద... 50

సీమగఁదపు మోము పిల్లి మీసంబులు
కట్టెశరీరంబు కాకినలుపు
అద్దుకన్నులు వెన్నునంటిన యుదరంబు
నుదుగు కారుచు నుండు నోరుకంపు

చెయిచెయ్యి దిగరాచి చెక్కిళ్ళురుద్దుట
దవుడల సొట్ట పాదముల మిట్ట
ఒకరిని జూచి మేలోర్వ లే కేడ్చుట
దౌర్భాగ్యగుణములు తగని యాశ

ఇట్టి యవలక్షణపు మంత్రి నేర్పరించి
దొరల కపకీర్తి దెచ్చు నా దుర్జనుండు
మద... 51

పూబొదలో దాఁగియున్న పులియున్నరీతిని
మొగిలిరేకుల ముండ్లు మొలచి నట్లు
నందవనములో నాగుఁబామున్నట్లు
చందురునకు నల్పు చెంది నట్లు
సొగసుకత్తెకుఁజడ్డ తెగులు కల్గిన యట్లు
మృగనాభిలో ఁబుప్పి తగిలి నట్లు
జలధిలో బెద్దక్క సంభవం బైనట్లు
కమలాప్తునకు శని గల్గినట్లు
పద్మరాగమునకు ఁబటల మేర్పడినట్లు
బుగ్గవాకిట ఁజెట్టు పుట్టి నట్లు

ధర్మవిదులైన రాజసంస్థానములను
జేరు నొక్కొక్క చీవాట్లమారి శుంఠ
మద... 52

పై మాటలొకలక్ష పలుకంగను సరా య
హంకారవర్తన మణఁగ వలయు
అణఁపజాలక కానలందుఁదోషఁగ సరా
యెఱుకచెప్పెడి మూర్తి దొరక వలయు
దొరకినాఁడని పేద్ద నరయంగనే సరా
గృహపదంబుల భక్తి కుదుర వలయు

కుదిరె నం చని యూరకుండఁగానే సరా
పాయకాత్మను బాటి సేయవలయు
చేసినను కాదు పాచిని దోసి శుద్ధ
గంగనెత్తిన యటముక్తి గాంచవలయు
మద... 53

భట్టరాచార్యుల బట్టలు కాగానె
మడిగట్టుకొను పట్టుమడత లౌనె
అలరాచకూతురు సధరంబు కాగానె
తేనె జిల్కునె యనుపాన మునకు
అల్ల యేలేశ్వరోపాధ్యాయు బుజ్జియు
రాచూరిపెద్ద ఫిరంగి యౌనె
అల తాళ్ళపాక చిన్నన్న రోమము లైన
దంబుఐ దండెకుఁ దంతులౌనె
హుంకరించిన నెటువంటి మంకునైనఁ
దిట్టవలయును గవులకు దిట్టమిదియె
మద... 54

బడవాకుఁ బ్రబతియెన్న బహుమతు లేనూరు
దళవాయి కొక యూరధర్మచేః
పడుపు తొత్తుకు మేలు పౌజులకమ్మలు
తాటాకు దుద్దులు తల్లిచెవుల
దండె దాసర్లకు దాజీతవాజము
కవివరులకుఁగన్నగాని మన్న
బైసీని సుద్దికి బారిశాలువ జోడు
విద్వాంసులకు బేడ వెలితిగుడ్డ
ఘనము నీచం బెఱుంగక కలియుగమున
నవని నడుతురు మూఢులైనట్టి దొరలు
మద 55

మంగల కత్తిపై నంగవేసిన యట్లు
కోడెత్రాచును ముద్దు లాడి నట్లు
కొఱవితో నడునెత్తి గోఁకి నట్టినిన
పులితోడ సాముకుఁబూనినట్లు
వెదసింగమును జాల నదలించికొని నట్లు
మినుకు వజ్రవు రవమింగ్రినట్లు
కొత్రిమీఁదను గొంతు కూర్చుండుకొని నట్లు
నూతిపైఁ బసిబిడ్డ నునిచి నట్లు
క్ష్మాతలేంద్రులసేవ కష్టంబు వార
లిచ్చి రని గర్వమున నిక్కి యెగురరాదు
మద.. 56

మకరందపానంబు మధుకరాళికిఁగాక
జోటీగఁ చవి గని జుఱ్ఱగలదె
హరిపదాబ్జధ్యాన మమనస్కులకుఁగాక
చెనఁటిసద్భక్తితోఁ జేయగలదె
కవితా రసజ్ఞత సువివేకులకుఁగాక
యవివేకి చెలి యొగ్గియాఁనగలదె
పద్మినీ సతిపొందు పాంచాలునకుఁగాక
దేబైన షండుండు తెలయుఁగలఁడ
రాజసభలఁబరోపకారములు తెలుప
శ్రేష్ఠులేకాక దుష్టులు చెప్పఁగలరె
మద... 57

మద్యపాయులతోడ మచ్చిక కారాదు
భడవాల గొప్పగాఁ బట్టరాదు
శాత్రవునింట భోజనము చేయఁగరాదు
సన్యాసులను గేలి సలుపరాదు

దేవభూసురవృత్తి తెరువు పోవఁగ రాదు
పరు నాలి గని యాస పడగ రాదు
కంకోష్ఠునకు నధికార మియ్యఁగ రాదు
చెలగి లోభినిఁ జేర బిలువ రాదు
లంచగాండ్రను దగవుల నుంచ రాదు
మాతృపితరుల యెడ భక్తి మఱువ రాదు
మద... 58

మన్ననలేని భూమండలేంద్రుని కొల్వు
లాలింపనేరని లంజె పొందు
వస్తుపోతుండని వాని చుట్టఱికంబు
బుద్ధి తక్కువవాని యొద్ది ఋణము
సరిగానివానితో సరసోక్తి తనకన్న
బలవంతు నింటను బడుచుఁగొనుట
సామాన్య జాతితో జగడంబు పూనుట
మూర్ఖుని మైత్రికి మోహపడుట
అధమ మిది భువి నరులకు నజునకైన
మఱచి యప్పని చేసిన మానహాని
మద... 59

మన్నించు నరపతి మమత తప్పిన వెన్క
నుత్తముం డాభూమి నుండ రాదు
పైవిటుం డొకఁడు దేర్పడినట్టి వేశ్యపై
నెంతవాఁడైన నాసింప రాదు
అన్నదమ్ములను గొట్లాడి మానసము ని
ర్జింపక ముందు తామసింప రాదు
పగతుఁడు నెనరుగా భాషించెనని వాని
నెయ్యంబుగ నక చన్నియ్య రాదు

చెలులతో రాజకార్యముల్ చెప్పరాదు
పలువ మంత్రైన దొరలకుఁబరువులేదు
మద... 60

రణభేరి తెగువైన రాజు శ్వేతచ్ఛత్ర
మేనుఁగు నివి నాలుగు నేకరాశి
మారుండు కీరంబు మంద సమీరుండు
రాకాసుధాకరుం డేక రాశి.
వేదము ల్గోవులు విప్రోత్తములు దర్భ
లేర్పరింపఁగ నాలు గేకరాశి
మూఢాత్ముఁ డత్యంత మూర్ఖుఁడు గాడిద
కాకి వీరలు నాలు గేకరాశి.
ద్విపద కావ్యంబు ముదిలంజ దిడ్డిగంత
యియ్యనేరని రండ నాల్గేక రాశి.
మద... 61

రమణచెంతను సిగ్గు రణమున భీతి భో
జన కాలమందును సంశయంబు
ఇచ్చెడిచోఁ జింత మెచ్చిన యెడలేని
యచ్చినవానిపై హంకరింపు
తగవున మోమోట దాన మిచ్చకులకుఁ
దపమొనర్చెడివేళఁ దామసంబు
గూర్మిచేసినచోటఁ గూహకం బద్భుత
ద్రోహపర్తనులపై మోహదృష్టి
అవని సత్కీర్తి కోసమై యాశనొందు
రాజవర్యుల కివియుఁగారానిపనులు
మద 62

రాజుల మంచు బొజ్జలు తివురంగఁగా
దని మొనలో సఱుకాడ వలయు
మంత్రుల మని బొంకుమాటలాడంగఁగా
దిప్పింపనేర్చి తామియ్య వలయు
కవుల మంచును వింతగా నల్లినను గాదు
చిత్రప్రబంధముల్ చేయవలయు
తపసుల మని నిక్కి తలలు పెంచినఁగాదు
నిర్వికల్పసమాధి నెగడవలయు

ఇచ్చినను నేమి వినయోక్తు లెఱుఁగవలయు
గడుసుకూఁతల సత్కీర్తి కలుగబోదు
మద... 63

రామాండ కతలెల్ల మేమెఱుంగని యవే
కాటమరాజుకుఁ గర్ణు డోడె
బాగోత కతలంట పలుమాఱు వినలేదె
యిగనేశుఁ ఉర్జును నిరఁగ మొడిసె
బారత కతలోన బాలరా జొక్కఁడు
కుంబకర్ణుని బట్టి గుద్ది సంపె
కంద పురాండలకత పిల్లకాలేరి
యీరబద్రుని మెడ యిరఁగగొట్టె

అనుచు మూర్ఖులు పలుకుచు రవనియందుఁ
గవివరులు పేఁడఁబోయిన కాలమందు
మద... 64

లత్తుక రంగు చల్లడము మిటారంపు
చౌకట్లు తగటుఁ మిర్జాకుళాయి.
మగవాల పంచిక మొగముపై జవ్వాజి
తిలకము ఝాళికెంపుల బులాకి

పులిగోరుతాళి పచ్చల బాజుబందు ని
ద్దా మేల్కడానిజ ల్తారుపాగ
కుడి పదంబునకు జాగుల్కి ఘంటలును ఘ
ల్లని మ్రోము మానిక్షపు టందె

సీటుగాఁ బిన్నపై పల్లెకూటమునకు
నరుగుచును మధ్యధేనుకాసురుని బట్టి
కొట్టి ధరఁగూల ద్రోయవా గుండె లవియ
మద... 65

వంకరపాగాలు వంపుముచ్చెల జోళ్ళు
చెవి సందుకలములు చేరుమాళ్ళు
మీఁగాళ్ళపైఁ బింజె బాగైన దోవతుల్
జిగితరంబైన పార్షీమొహర్లు
చేఁపవలెను బుస్తీ మీసము ల్కలం
దాన్పెట్టెలును జేత దస్త్రములును
సొగసుగా దొరయొద్దఁ దగినట్లు కూర్చుండి
రంకులాండ్లకు శిపారసులు చేసి

కవిభటుల కార్యములకు విఘ్నములు చేయు
రాయసా ల్పిండములు తిను వాయసాలు
మద... 63

వలపు రూపెరుగదు వసుధ మర్త్యులకు సూ
కరమైన మనిసిగాఁ గానుపించు
ఆకలిలో నాల్క యరుచి యెఱుఁగద
యంబలైనను సుధయనుచుఁ గ్రోలుఁ
గోపం బెదుటి గొప్ప కొద్దులెఱుంగదు
ప్రాణబంధువునైనఁ బగతుఁజేయు
నిదుర సుఖం బెఱుంగదు వచ్చినప్పుడు
కసవైన విరిశయ్యగా గనబడు

గామంబు నిర్ణయకాలం బెఱుంగద
యిచ్చచెందిన వేళ నెనయఁగోరు
హరునకైనను నివి గెల్వ నలవికాదు
ఇతరులైనట్టి మానవు లెంతవారు
మద... 67

వసుధాధిపతికి విశ్వాసగుణంబు జా
రునకు సత్యంబు చోరునకు భయము
లంజెకు మోమోట పంజకు ధైర్యమెం
గిలికెగ్గు మద్యపాయులకు సిగ్గు
ద్రవ్యాధికులకును దాన ధర్మములపై
దృష్టియు జారిణి స్త్రీకి వావి
పలుగాకులకు మేలు పందగొడ్డుకుఁ బాలు
మానికిఁగఅవు కోమటికి బరువు
మేక మెడ చన్నులకుఁ బాలు మేడిపూలు
లేవు త్రిభువనములను గాలించి చూడ 68
మద ...

వాగ్భూషణంబునిన్ వర్ణనసేయుట
కర్ణభూషణము నీ కథలు వినుట
హస్తభూషణము నీ కర్చన సేయుట
నేత్రభూషణము నీనీటు గనుట
హృదయ భూషణము నిన్మదిఁ బాయకుండుట
మూర్ధభూషణము నిన్నొక్కుటరయ
అంఘ్రిభూషణము నీయానంద నిలయప్ర
దక్షిణం బేగుట ధర్మచరిత!
సతముగల భూషణములెన్ని జన్మములకు
నివియెఁకా గనుటెంత కెచ్చేమిగలదు
మద... 69

వార్ధక్యమునఁ జిన్నవయసు పెండ్లామైన
దారిద్ర్యమునఁ బెక్కుతనయు లైన
ఆత్రుఁడౌ విటకాని కలిభాషి లంజైనఁ
బోరుగున నత్తిల్లు పొసఁగనైన
సంగీతపరునకు జలపాతితోడైన
నెనుముతో నట్టేట నీఁదుటైన
బెను వానకాల మందును బ్రయాణంబైన
జలికాలమున దీక్ష సలుపుటైన
మరణ మిక లేదు వేఱె భూమండలమున
గణనసేయంగ నగునె యీ కష్టమహిమ
మద... 70

వితరణశౌర్య ప్రవిష్టునకే కాక
మీసము పిసినారి కోసకేల
సిరిగల ఘనసువాసిని కొప్పునకుఁ గాక
బొంఢుమల్లెలు బోడిముండకేల
ప్రజల సుఖింపగజేయు పంటచెర్వుకుగాక
గండిగుంటకు ఱాతికట్ట యేల
జాతైన బారహాజారి తేజికిఁ గాక
కఱకుల కళ్ళెంబు గాడ్దె కేల
అతులితంబైన యల పతివ్రతకుఁ గాక
శుద్ధవేశ్యకు మంగళసూత్ర మేల
మద ... 71

విద్యాధికుల రాజు విపరించి నిలిపెనా
యిందఱేమిటి కంచుఁ గుందుచుండ.
మోయీను కుగ్రాణమును జెప్ప వద్ల గిం
జలకు బరాతము ల్సరవి వ్రాయు

తండికిఁ జేటుగాఁ బండితు లేల తె
        ప్పున సెలవిమ్మని పోరుచుండు
జారిశాల్వలు దెచ్చి బహుమాన మిమ్మన్నఁ
        జాక ఖరీదు వస్త్రముల నిచ్చు

ఇట్టి యపకీర్తి మంత్రిని బెట్టఁదగదు
మంచిమాటల జరగఁ బ్రోయించవలయు
మద... 72

హేమాచలము శృంగ మెక్కి లెక్కార్చుచుఁ
        గాకి కూయఁగనే పికంబు గాదు
గంగాది నదులలోఁ గలయ ముంచంగనే
        తల వెండ్రుకెన్నడు దర్భ గాదు
తెగఁ దిని తలపిక్క లెగయఁగా బలసిన
        దున్నపో తేనుగు గున్నగాదు
పొదుగు లావై యెంత పొడుగుగాఁ బెరిగినఁ
        గుక్కపో తెన్నఁడు గోవు గాదు

ఉన్నత స్థానమందు గూర్చుండగానె
భ్రష్టు భ్రష్టే యగుఁ గాని శిష్టుగాడు
మద... 73

అప్రయోజకునకు నారభటము గొప్ప
        యాఱిపోయెడి దివ్వె కధికదీప్తి
కట్టనిల్వని చెర్వు గడియలోపల నిండు
        బ్రతుకఁజాలని బిడ్డఁ బారెడుండు
వృద్ధి నొందని చెట్టు వెట్టి తేగడి జాడ్య
        మెచ్చు ముందటికన్న నిచ్చుఁ దళుకు
తన్నించుటకె దొరల్ తగని చన్విచ్చుచు
        పొయిపాలికే పాలు పొంగు వెల్ల

బెరుగుటయు విఱుగుటకని యెఱుఁగలేక
యదిరిపడుచుండు నొక్కొక్క యల్పజనుఁడు
మద... 74

పాలన లేని భూపతిని గొల్చుట రోత
యౌదార్యహీనుని నడుగ రోత
కులహీనజనులతోఁ గలహించుటయు రోత
గుణహీనకామినిఁ గూడ రోత
పాషండ జనులపై భ్రాంతి నొందుట రోత
మద్యపాయులతోడ మైత్రి రోత
తుచ్ఛంపు బనులకు నిచ్చనొందుట రోత
చెలఁగి సద్గురు నింద సేయ రోత
వేదబాహ్యుల విద్యలు వినుట రోత
క్రూరుఁడైనట్టి హరిభక్తుఁ గూడ రోఁత
మద... 75

పసచెడి యత్తింటఁబడి యుండు టది రోత
పరువు దప్పినయెడ బ్రతుకు రోత
ఋణపడి సుఖమున మునిగియుండుట రోత
పరులకల్మికి దుఃఖపడుట రోత
తన కులాచారంబుఁ దప్పి నడువ రోత
ధరణీశునకు బిర్కితనము రోత
పిలువని పెత్తనంబునకుఁ బోవుట రోత
యల్పుతో సరసంబు లాడ రోత
ఒకరి యాలిని గని వగనొంద రోత
సతికి జార పురుషని బ్రతుకు రోత
మద... 76

వ్యాసాదు లగు మౌనివర్యులు తపసెల్లఁ
బోగొట్టుకొనుట సంభోగమునకె
జలజాత భవశివాదులు గూడఁ భ్రమగొని
మురియుట యీ పాడు భోగమునకె
నేర్తు మంచని నెఱ్ఱనీల్గుచు విద్యలు
కోటినేర్చుట పొట్టకూటి కొరకె
ఏక చక్రమ్ముగ నేలిన రాజైన
గడ కేడు జేనల కాటి కొరకె

కీర్తి యపకీర్తి దక్కఁ దక్కినవి నిల్వఁ
బోవు శాశ్వత మౌనట్లు పుడమి మీద
మద... 77

సుంకరులకు వర్ణ సంకరులకుఁ దన
పొత్తొసంగెడి తొత్తుముండ లకును
సారాయి నీళ్ళకు జాతరగాండ్లకు
బంగు భాయీలకు బందెనకును
బతవాలకును లేని భడవాలకును అంకు
రాట్నాలకును శుంఠ రండలకును
కలిమి దండుగులకు గారడీ విద్యకుఁ
దోడఁ బోతుల కాట దొమ్మరులకు

శోభితనమున నడ్చు సద్రా భవాన
గడనవీండ్లకె కాక సత్కవుల కౌనె
మద... 78

వెల్లుల్లి వనములో వెలయంగ జోతీఁగ
పికము, పాడూరను బెస్త రాజు
సాతె జేంద్రులలోన సాతాని పండితుం
డంఘులలోన నేకాక్షి శ్రేష్ఠుఁ

దతిలోభి రాజున కర్థంబు నడుగని
వాఁడె పో పండితవర్యుఁడరయ
గాఁపు మంత్రులలోనఁ గాదేరి దైవంబు
కొక్కెరాయలలోనఁ గొంగ ఘనము
గుడిసె వేటుల నిల్లాలు గుత్తలంజె
గనుక నీరీతిఁ బెక్కులు గలవు తలప
మద... 79

నంది గణం బెక్కి నడువీథినే వచ్చు
దైవమో గంగమో దమ్మరాజో
ఇనకాప్పశీనఁడో యీరుఁడో యీస్పుఁడో
యీస్పుడైతే లేదె యెనకఁ దోఁక
ఆశ్నురో గనపతో అమ్మ చీతామ్మరో
చీతామ్మ రైయుంటె సింగమేది
మంచిది చూతాము మారమ్మ కాబోలు
మారమ్మ రైతేను మాలమేది
ప్రాకృత జనంబు లీరీతిఁ బలుకుచుంద్రు
తెలివి యించుక లేకను దెలిసి కొనక
మద... 80

పొరుగూరి కేగినఁ బోవునే దుర్దశ
కాదె పెండిలి సన్నికల్లు దాచ
డొంకల డాఁగ బిడుగుపాటు దప్పునే
కాలడ్డ నిలుచునే గాంగ ఝురము
కుమతిచేఁజెడునె యెక్కుడు మంత్రి యత్నంబు
చింకిపోవునె యనావృష్టి జలధి
ధవుడు పిన్నైన వైధవ్యంబు దప్పునే
పసడె దీర్ఘాయువై మందు లేక

అర్కుఁడుదయింపఁ జెడునె గుహా తిమిరము
తాళ మెత్తక పోవ మందసములోని
విత్త మలవడ కుండెనే వెచ్చమునకును
మద... 81

ఆరగించంగ యోగ్యము గాక యుండునే
పై తొక్క బిరుసైన బనస ఫలము
మాధుర్య మెడలునే మామిడి పండుకుఁ
దొడిమ పట్టున జీడి తొరలి యున్న
గేదంగి విరి మౌళిఁ గీలింప కుందురే
యగ్ర భాగమున ముళ్ళలమి కొన్న
అఖిలాంగ సీమ యొయ్యారంబు గల్గిన
విడుతురే యొక పంక పడతికున్న
గుణము బహుళంబు దోషంబు గొంచె మైనఁ
గొదవఁ జెందక యుండు నెక్కుడు గుణంబు
మద... 82

గోవధ గావించి గోరోజనమ్ము రో
గార్తుల కొసఁగఁ బుణ్యాత్ముఁడగునె
ఫలశాఖిఁ బడమొత్తి ఫలములేఱించి భూ
సురుల కర్పించిన సుకృతి యగునె
నిండు తటాకంబు ఖండించి చేఁపల
మత్స్యభుక్కులఁ దన్ప మాన్యుఁడగునె
గుడిగొట్టి యిటికలు గూరిచి తులసి తి
న్నెలు రచించిన ధర్మనిరతుఁ డగునె
ప్రబలపాతక పూర్ణుఁడల్పంపు సుకృత
మునను శుద్ధుండు గాకుండు ననుట నిజము.
మద...

మందు మాకిడి గండమాల మాన్పఁగ లేఁడు
చక్కఁజేయ గలండె నొక్కుమోము
వ్రేలిపంకర మీఁద పీగనొత్తఁగ లేఁడు
కుదురు సేయగలండె గూనివీఁపు
త్రోయఁ జాలఁడు కుక్కతోక వంకరయైన
నేటివంకలు దీర్ప నెట్టు లోపు
తనవారి యొచ్చెంబ తాను దీర్పఁగఁ జాలఁ
డొరుల యొచ్చము దీర్ప నోపునెట్లు

దైవకృతమైన వంకర దలఁగ ద్రోయ
వశముగాకుండు గద యెంత వానికైన
మద... 84

ఋణశేష మున్నను రిపుశేష మున్నను
వహ్ని శేషంబున్న వచ్చుఁగీడు
భుక్తి వధూజనరక్తి నిద్రాసక్తి
యగ్గలంబైనఁ గీ డావహిల్లు
గుత్సి తాత్ముని తోడఁ గోపనజనముతో
గొండిక వానితో గోష్ఠి తగదు
అర్భక పశుమందిరాంగరక్షల యందు
నేమఱ పాటొంద నెగ్గుఁ జెందు

ఇట్టి నయమార్గ మెఱుఁగక యిచ్చవచ్చి
నట్లు చరియించువారికి హానివచ్చు
మద... 85

పెట్టి పోసిననాఁడె చుట్టాలరాకడ
కలిమివేళనె వారకాంత వలపు
సేవ చేసిననాఁడె క్షితినాథు మన్నన
వయసు గల్గిననాడె వనితరక్తి

విభవంబు గలనాడె వెనువెంట దిరుగుట
        పని యున్ననాడె మా వార లనుట
పోడిమి గలనాడె పొరుగింటి పోరచి
        మగుడింపఁ గలనాఁడె తగవుసూటి
ఆత్మశక్తి తొలగిన యవసరమునఁ
దనకు నెవ్వరు గానిది తథ్యమరయ
మద... 86

చేరువ పగయును దూరపు మైత్రియు
        గావించె నేనియుఁ గార్యహాని
అల్పుతో వైర మన్య నృపాలునితో మైత్రి
        యొనరించెనేనియుఁ నొదవుఁగీడు
త్యాగంబునకు నాత్మ భోగంబునకు గాని
        విత్తార్జనంబు ఁగావింపరాదు.
శాసకులోనైనఁ బ్రతిభాషలాడినఁ
        బొలఁతితో భాషింపఁ బోవఁదగదు
ఇట్టి నయమార్గమెరుగక యిచ్చవచ్చి
నట్లు చరియించువారికి హానివచ్చు.
మద 87

సూర్యుఁడు దశశతాంశువులఁ బోగ వేదజిమినఁ
        గలుగుహలు చీకటులుఁడాగ
ఝంఝానిలము దాడిసలుప దీపమునకుఁ
        గలదే పసి ఋంపఁగలశ మొకటి
ఫని సాహసంబు గువ్వను దాఁటదజిమినఁ
        దరుకోటరము లేదె దానిఁ బ్రోవ
గరుడుండు వెసదాక గాకోదరముదాఁగ
        గలుగదే వాల్మీక బిలమొకండు

బలము గిలవాడు దుర్బలు బాలదలుమ
దైవమొక ప్రాపు గల్పింపఁదలఁపకున్నె
పొరలు నే ప్రౌ ఢహంకారమున నరుండు
మద 88

మౌనంబు దాల్చుట మన విచ్చగింపని
గదిమివేయుట లోభకారణంబు
దర్శనంబియ్యమి తప్పు సైపక యున్కి
పెడమోము పెటుట పియములేమి
గర్వంబు దన్పుట కార్యాంతరాస క్తి
సమయంబుగాదంట జరుపునేర్పు
అరయుద మన్న రంధ్రాన్వేషణాస క్తి
యతి వినయంబు ధౌ ర్త్యంబు తెరువు

లిట్టి ప్రభుదుర్ణయపు చేష్ట లెఱుగలేక
వెంబడించెడి వాడెపో వెఱ్ఱివాడు
దానికొడ బడ డింగిత జ్ఞానశాల
మద... 89

తనతల్లి చోటనే తప్పు సటించిన
దురితాత్మునకుఁ గురుద్రోహ మెంత
కొతుకొకింతయు లేక గురున కెగ్గొనరించు
కఠినాత్మునకుఁ గృతఘ్నత్వ మెంత
కృతమెఱుఁగని మహాకిల్బిషాయత్త చి
త్తునకు మిత్రద్రోహ మనఁగ నెంత
పరమమిత్రుల బాధపఱుచు దుర్ణయమునకుఁ
బ్రజలనందఱ గష్టపరచు టెంత

అనుచుఁదనదు చరిత్రంబు లనని జనులు
నిందసేయఁగ బ్రతుకు దుర్నీతిపరుడు
మద...

అచ్చిన వాని యిల్లాలిఁ గట్టఁగ జూచు
దా నియ్యవలసిన దండ మిడును
అలుసైన వాని యి ల్లాక్రమింపఁగ జూచు
దనకుఁగీడైనఁ బాదములు పట్టు
అణువుగాఁ జూచుఁగొండంతైనఁ దనతప్పు
గోరంత యొరు తప్పు కొండ సేయు
బంధులకిడఁ డంచుఁ బరుల దూషించును
దనయిల్లు చొచ్చినఁ దడకవెట్టు

దుర్ణయుల దుర్గుణంబులఁ ద్రోయరాదు
దానికి ఫలంబు యమ సన్నిధాన మందె
మద...... 91

కందిరీగల పట్టు కడఁగి రేపఁగవచ్చు
మానిపింపఁగరాదు దానిపోటు
చెట్లలో బెబ్బులిఁ జెనకి రావచ్చును
దప్పించుకొనరాదు దానికాటు
పఱచునశ్వము తోఁకబట్టి యీడ్వఁగవచ్చు
దప్పించుకోరాదు దాని తాఁపు
కాఁకచే బొరుగిల్లు గాల్చి రావచ్చును.
దన యిల్లు కాపాడఁ దరముగాదు

గార్యతతులెల్లఁజేసి తత్కార్యఫలము
లనుభవించపుడు రాయాయి యవసరముల
మద 92

కష్టంబు ద్రవ్వి తస్కరు డింటివానికి
వాస్త లేదని ముంతవైచి చనునె
తెరవాటుకాడు చింతించునే కట్టిన
బట్ట మర్చిన మానభంగ మనుచు

వలబడ్డమెకము చూల్వహియించె నంచును
విడువంగఁజూచునే వేఁటకాఁడు
జారుండు పరకాంతశయ్యపై దారిచి
వావి గాదని పల్కి వదలి చనునె
ఆత్మజను గుత్త రాకల కమ్మి నాతఁ
డరణము నొసంగఁజూచునె యల్లునకును
మద ......

గోముఖవ్యాఘ్రంబు కూరలో నిడునాభి
కప్పకూఁతలు గూఢయు కాలభుజగ
మెరచిలోపల గాల మేటి లోపలి యూబి
పైఁబూరి గ్రమ్మిన పాడునుయ్యి
పైఁబండ్లుగలిగి లోపల బుచ్చు తరుశాఖ
గొంగళిలోన దా గొలుపురాయి
చొర నేమరించి ముంచుకొను సహాహంబు
కునుకువట్టినఁ జుట్టుకొను దవాగ్ని
దుర్జనుఁడు వాని నమ్మిన టొడర కున్నె
హాని యెంతటివానికినైన జగతి
మద......

శక్తి చాలనివాఁడు సాధుత్వము వహించు
విత్తహీనుఁడు ధర్మవృత్తిఁ దలఁచు
వ్యాధి పీడితుఁడు దైవతాభక్తిఁ చొరబాఱు
ముసలిమి పాతివ్రత్యమునకు దొచ్చు
ఆపద ప్రాపింప సన్యాసక్తి గృహించు
భారంబు పైబడ్డ బరువెఱుంగు
రమణి లేకున్న విరక్తి మంచిది యంచు
జనిపోవ మౌని వ్రతము దాల్చు

ఈ యభావవిర క్తులకేమి ఫలము
తినక ఛలి చొరకయె తోఁతు తెలియబడునె.
మద... 95

తన తల్లి శిశువుల తల దుంచివైచినఁ
జెడుముండ యనుచు వచింపరాదె
తన తండ్రి యొరుల విత్తము దొంగిలించిన
నన్యాయవర్తనుం డనఁగరాదె
తన దేశికుఁడు పర దార స గమొనర్పఁ
బాపకర్ముండని పలుకరాదె
తన రాజు ప్రజలపట్లను తప్పు జూచిన
గ్రూరాత్ముఁ డనుచు వాక్రువ్వరాదె

ఇట్టి పలుకులు తప్పుగా నెన్నునట్టి
కుటిలచిత్తుల గర్వంబు కొంచెపరుప
మీకె కా కన్యలకు శక్యమే తలంప
మద... 96

ఆశకు ముదిమియు నర్థికి సౌఖ్యంబు
ధనపరాయణునకు ధర్మచింత
కఠిన మానసునకుఁ గరుణాపరత్వంబు
వెఱ్ఱిమానిసికి వివేక గరిమ
అల్పవిద్యునకు నహంకార దూరత
జారకామునికి లజ్జాభరంబు
బహుజనద్వేషికిఁ బలిమాయు రక్తివృద్ధి
గ్రామపాచకునకుఁ గౌరవంబు

పాపభీరుత సంతాన బాహ్యునకును
గల దనెడు వార్తగలదె లోకముల యందు
మద 97

అర్థాతురునకు గృత్యాకృత్యములు లేవు
కవి జనంబుల కెఱుఁగనివి లేవు
కుక్షింభరుఁడు కాని కూటికి రోయఁడు
కామాతురుం డర్థకాంక్ష విడఁడు
వెలి చవుల్గొను కాంత వెఱవదు నిందకు
నీతకు మిక్కిలి శోకు. లేదు
పాపశీలికి దయాపరత యెందును లేదు
వెఱ్ఱివానికి సాధువృత్తి లేదు
మద్యపాయుల కనరాని మాటలేదు
గ్రామ్యమునకు గలుగ దెందు నాగరిక ముద్ర.
మద 98

ఎరవు సతం బౌనె యిల్లౌనె పందిరి
యల యెండమావులు జలంబు లౌనె
వరవు డిల్లాలౌనె వాఁపు బలం బౌనె
గులటాతనూజండు గొమరుఁడౌనె
మెఱపు దీపంబౌనె మేఘంబు గొడు గౌనె
స్వాంగవాద్యములు తూర్యంబు లౌనె
కంతి తలగ డౌనె కల యథార్థం బౌనె
పెసు బొట్టియును దస్కు పెట్టె యౌనె
కాని వస్తువుఁ బట్టుకోఁ గాంక్షచేత
బెనఁగుమాత్రంబె కాని లభింపదేమి
మద 99

వేద శాస్త్రములు వినసొంపు లేవాయె
సంగీత విద్య బలి చౌకనాయె
కవితా రసజ్ఞత కలలోను లేదాయె
పారమార్థిక దృష్టి భస్మ మాయె

భూసురులకును దుర్బుద్ధులే మెండాయె
నల్పుల వైభవ మధిక మాయె
వర్ణాశ్రమాచార వర్తన లేదాయె
హీన కులంబులు హెచ్చులాయె

అవనిపై నింక నాఁడు పుట్టువు ప్రశస్త
మందు లంజగఁ బుట్టిన నధిక ఫలము
మద 100

వేంకట కవి-
కోలంక మదనగోపాల శతకము

పోలిపెద్ది వేంకటరాయకవి సమకాలికులలో వంకాయలపాటి వేంకటకవి పేర్కొనదగినవాడు. ఈతడు రచించిన మదనగోపాలశతకము అనుకరణ ప్రధానమైనను కొన్ని విశిష్ట లక్షణములు కలది. బహుళ ప్రచారము నొందిన శతకములలో ఇది ఒకటి. వావిళ్ళవారు 1928లో ప్రకటించిన ఈ శతకములో 88 పద్యములు మాత్రమే కలవు. వేంకటకవి నియోగి బ్రాహ్మణుడు. గౌతమ గోత్రుడు. పంచాక్షరీ మంత్రోపాసకుడు. గోదావరి మండలము నందలి కోలంక నివాసి. పందొమ్మిదవ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధములో జీవించినట్లు శతకము నందలి వస్తువు ననుసరించి తదిత రాధారముల ననుసరించి ఊహింపవచ్చును.

భక్తి, నీతి, శృంగార భావములు - సజ్జన దుర్జన లక్షణములు - రాజుల క్రూరవర్తనము-దుష్టచిత్తవృత్తి-కలియుగ ధర్మములు-సాంసారిక జీవనము-కవుల మనస్తత్త్వము మున్నగు అంశము లీ శతకమున అధిక్షేపధోరణిలో వ్యక్తీకరింపబడినవి. వ్యక్తీకరణ విధానము కూడ కొంతవరకు విశిష్టమైనది.

ప్రభువులను అధికారులను వ్యక్తులను వారి దుర్వృత్తిని ఈ కవి అధిక్షేపించిన తీరుని పరిశీలించినపుడు ఆతడు వ్యక్తిగతముగ కొందరి వలన అనాదరము నొంది యుండునని అనుమానము కలుగును. వేంకటకవి ఎచటను ఆ వ్యక్తులను పేర్కొనలేదు. వారి దుశ్చర్యలను మాత్రమే సామాన్యీకరించి శతకము రచించెను.

సామాన్యనీతులను, సజ్జన లక్షణములను వివరించు పట్ల కవి భక్తి భావముల నుద్బోధించెను. కోలంక మదన గోపాలుని అనుగ్రహము లభించిన

వారికే, భగవద్భక్తి కలవారికే సకలైశ్వర్యములు భోగభాగ్యములు లభించునని సూచించెను. మానవులు ఉన్నతదశను సాధించి సుఖజీవనము గడుపుటకు భక్తి అవసరమని స్పష్టమొనర్చుట ఇట్టిది.

భర్తృహరి ననుసరించి వేంకటకవి సజ్జన దుర్జన లక్షణములను నిర్దేశించిన సందర్భములు పెక్కుకలవు-మూర్ఖులు దుర్జనులను వారి దుశ్చర్యల నీ కవి నిశితముగ విమర్శించెను. కొన్ని సందర్భములలో అన్యాపదేశరీతిలో నీతి బోధన మొనర్చబడినది. మూర్ఖుల చిత్తవృత్తిని సంస్కరించుట అసాధ్యమని వచించి, నానావిధములైన వారి కపట ప్రవృత్తులను విపులముగా చిత్రించుటలో ఈ కవి ప్రత్యేకమార్గము ననుసరించెను-అప్పునెగగొట్టువాడు, గురుజనద్రవ్యము నపహరించువాడు-తలిదండ్రుల కష్టపెట్టువాడు, తనయపత్నిని కామించువారు, పరదోషముల నెన్నువారు, సజ్జనులకు హాని తలపెట్టువారు, ప్రజలను పీడించువారు. మాన్యములను హరించువారు-దానగుణహీనులు-అతిహీనవృత్తిని పాటించువారు, మొదలగు వారిని ఈ కవి అధిక్షేపించెను. సంఘమున ప్రబలిన అనాచారము-అధర్మము మున్నగువానిని కూడ వేంకటకవి సందర్భానుసారముగ తీవ్ర దృష్టితో విమర్శించెను. చౌర్యము-జార గుణములను విమర్శించిన సందర్భము లిట్టివి

సాంఘిక వ్యవస్థ అస్తవ్యస్త మగుటకు, అధర్మవృత్తి ప్రబలుటకు కలి ప్రభావము ప్రధాన కారణమని కవి భావించెను. కొన్నింటిని బ్రహ్మసృష్టిలోని వైచిత్ర్యములుగను, మానవుల కర్మఫల జన్యముగను ఊహించెను బ్రహ్మ సృష్టిలోనే ఒకవిధమైన వైపరీత్యము కలదని ఒక సందర్భమున చాటెను. సరస సౌందర్య లక్షణ కళావతికి ముష్కరరూపుని భర్తగా కూర్చుట, సంతతనాధు నిశ్చల పుణ్యవర్తికి బలుగయ్యాళిని భార్యగా కూర్చుట ఇట్టిదని వేంకటకవి నిరూపించుటకు యత్నించెను. ఖలులకు కపట వర్తనము పుట్టుకతో వచ్చిన దనియు, అది అంతరించుట కష్టమని వారి స్వభావము నెన్ని, విసిగి, ఖలులను, మూఢులను బుట్టించిన వేధసనవలె వారిని తిట్టి ఫల మేమి టని నిర్వేదము నొందెను. కలి

పురుషుని ప్రభావమున పసులకాపరులు ప్రభువులై రనియు, మాలలు, తమ్మళ్ళు, మంగళ్ళు, సంఖులు బలు వెజ్జు లైరి అనియు, యుగధర్మములే విస్మయకరములై యున్నవని కవి ఈ అంశములను వివి ధోదాహరణములచే సమర్థించెను. ప్రభువుల పరిసక్తి దుర్గుణ, దుర్జన ప్రస్తావ వశముగ వచ్చుట గమనింపదగినది. శౌర్య గుణమున్నచో రణరంగమున చూపవలయు ననియు, ప్రజల బాధించు దుష్ట వర్తనుడు సుజనుల కుపకారము చేయలే డనియు, విప్రులమాన్యముల నపహరించు వారికి అగ్రహారముల నొసంగు వాడు అపకారి అనియు, రణభీరునకు వీరుడు దారుణచర్యుడై తోచుననియు చిత్రవిచిత్ర వస్త్రాభరణములే వైభవ చిహ్నములు కావనియు నానావిధములుగ పాలకులకు వలయు గుణములను నిర్దేశించెను.

దాన గుణ శౌర్య పౌరుషవిహీనులైన అల్పులను, అతిశయోక్తులతో వర్ణించు కవులనుకూడ వేంకటకవి ఈ సందర్భమున మందలించెను. కవులు పూజ్యార్హులు, వారికి గల విశిష్ట స్థానమును గుర్తించవలయుననియు సూచించెను. కవి పండితులకు యాచక గుణము, పండితులకు పరస్పర మాత్సర్యము కల్పించనిచో నలువను కీర్తించవచ్చునని భంగ్యంతరముగ కవుల ప్రకృతిని వర్ణించి విమర్శించెను - సుకవిజనములతో పోరాడువారు దుర్గతిని చెందుదురని హెచ్చరించెను.

వివిధ నీతులు సాధారణ ధోరణిలో వివరింపబడినను కొన్ని సందర్భము లలో ఖండిత దృష్టితో హెచ్చరికల రూపమున నున్నవి. కుటిల చిత్తునకు సన్తోష్టి లేదనియు, వచ్చిన అపకీర్తి పోదనియు వచించుట సామాన్య ధోరణి - ఉభయ సంధ్యల నిద్రించువానికి, బహుగుణాన్వితమైన భార్యను గూడనివారికి లక్ష్మీకటాక్షము లభించదనుటలో, అనయమెచ్చిన్యా నధికార మూడును, ద్రవ్యంబు పెల్లైన ధర్మముడుగు అను సందర్భములందును 'హెచ్చరిక' తొంగిచూచును— మాన్యములు హరించి ప్రజల పీడించి, బుధుల సొమ్ము హరించిన వారికి, కపట పవృత్తులుగల వారికి, మృత్యు, పరలోక, యమపురి బాధలను గుర్తింపజేసి హెచ్చరించిన సందర్భములు మరికొన్ని కలవు.

పూర్వనీతి శతక కర్తల ధోరణిలో వచించిన నీతులు ఈ శతకము నందును కొన్ని కలవు. భావమును మలచి మలచి వ్యక్తీకరించిన సందర్భము లందు వీనిని గమనించ వచ్చును. "యథారాజా తథాప్రజా'' అను సూక్తి ''కూతురు ప్రకటించు మాత గుణము'' అను నీతి ఈ శతకమున ప్రభువాజ్ఞ కొలదియే ప్రజల మర్యాదలు, మాత తీర్పుకొలది కూతురు నడవళ్ళు' అను భాగము లందు అనుకరణప్రాయమై కనిపించును.

అధిక్షేప శతక కర్తలలో కొందరు స్త్రీ పురుషుల మనస్తత్వమును విశ్లేషించి సుఖకరమైన సాంసారిక జీవనమునకు ఆదర్శ దంపతులు మూల స్తంభములవంటి వారని ఈ కవి ప్రస్తుతించి దుర్భర జీవనమును గడపువారిని కూర్చి విచారించెను. ఎవ్వనిని పాద పంకజముల సేవించి ఆతని అనుగ్రహ మునకు నోచుకొనినవారికి పన్నెలదొంతి, వరాలమూట, బంగరుబొమ్మ, గమ గమ వలచు చక్కని మల్లెపూచెండు వంటి చెలి లభించుననియు, సుగుణవతి ఇల్లాలుగల పురుషమణిభాగ్యమే భాగ్యమని ప్రస్తుతించెను. గయ్యాళి, టకుబాజి-కల్లరి-తంటాకోరుల వంటి పెండ్లాము నేలుట మగని దౌర్భాగ్యముగ భావించెను. కొన్ని సందర్భములలో వేంకటకవి స్త్రీల ప్రవృత్తిని భర్తృహరి ననుసరించి వివరించెను. చెలియలు పురుషుల చిత్తము హరింతురనియు, ధీరులైన మగవారి మనసు చూరగొందు రనియు, వారి చెలువమునకు తాళజాల రనియు వచించిన సందర్భము లిట్టివి.

సుగుణదుర్గుణములను, సుజనదుర్జనులను తారతమ్య దృష్టితో పరిశీలిం చుట ఈ శతకములో ప్రత్యేకముగ గమనింపవగిన అంశము. భిన్న దృక్పథము లను చూపి అధిక్షేపించు విధాన మీ సందర్భములందు చూడవచ్చును. కలియుగ మున పదయుగళశాళనాభోజికి దురాచారుడై తగు శిరస్నాన రతుండు—రణ భీరువునకు దారుణచర్యుడై తోచు ప్రబల సంగ్రామ ప్రవర్తకుండు —అను పద్యములలో ఈ ధోరణి కలదు. అనృతము, సత్యము; పాపపుణ్యకార్యములు; సంధ్యాకర్మసంత్యక్తుడు-యజ్ఞదీక్షాపరుడు; అగ్రహారప్రదాత, క్షేత్రాపహారుడు;

మున్నగువానిని తారతమ్య దృష్టితో పరిశీలించి శతులను, వారి చర్యల నధిక్షే పించెను.

దుర్గుణములను నిషేధ రూపమున వివరించి సద్గుణము లను కర్తవ్యము నుపదేశించు విధాన మీ శతకమున గలదు. విబుధుల గోష్ఠి విడువవద్దు కలిమెంత యున్న బీదల దెప్పగావద్దు-అను పద్యభాగము లిట్టివి.

ఈ శతకమున నా నా విధములుగనున్న అధిక్షేప ధోరణులలో సౌమ్యత తో పాటు తీవ్రదృష్టి కూడ ఉన్నది. ప్రతి పద్యపాదము సూక్తిప్రాయమైనది. అధిరము సూరకవి ముద్ర ఈ సందర్భములలో ప్రస్ఫుటముగా నున్నది ఊళ్లు దోచుక రాతి గుళ్ళు గట్టగ నేల—మాన్యముల్ కబళించి మఖముసేయగ నేల యడవుల చెట్లెక్కి యాడు కోతికి రత్నసౌధాగ్రసీమ సంచార మేల—'' అని అన్యాపదేశముగ నధిక్షేపించిన సందర్భములలో కవి దృష్టికి వచ్చిన వ్యక్తులు వారి దుర్గుణములే స్ఫురించుచున్నవి. భావోన్నతికి అనుగుణమైన భాష, నిశిత మును హృదయస్పర్శిగను సాగిన వ్యక్తీకరణ విధానము శతకము బహుళ జనాదరణము నొందుటకు తోడ్పడినది. సమకాలిక వ్యవస్థకు దర్పణరూపమైన ప్రశస్త శతకముగా రాణించినది.

కోలంక శ్రీ మదనగోపాల శతకము

శ్రీకృష్ణ కేశవ చిన్మయానంద ము
        కుంద గోవింద వైకుంఠవాస
దేవనారాయణ దేవదేవ యనంత
        నరసింహ వామన గరుడ గమన
క్షీరాబ్ధిశయన లక్ష్మీనాథ పుండరీ
        కాక్ష హృషీకేశ యాత్మరూప
మధుసూదన త్రివిక్రమ జనార్దన పురాణ
        పురుష కౌస్తుభ మణిభూషితాంగ
శంఖచక్ర గదాఖడ్గ సహితహస్త
పాహిమాం దేవయని మిమ్ముఁ బ్రస్తుతింతు
భూరిమయవాస ! కోలంక పురనివాస
మదనగోపాల రాధికా హృదయలోల ! 1

గురుతర గౌతమ గోత్ర పవిత్రుండ
        ప్రథిత పంకాయల పాటి కులుండ
వేంకయ మంత్రి సాధ్వీమణి కామమాం
        బా గర్భవార్ధి జైవాతృకుండ
గుండు వేంకటరామ కోవిద గురుదత్త
        శుద్ధ పంచాక్షరీ సిద్ధి యుతుండ
సకల లక్షణ లక్ష్య సాహితీ నిపుణుండ
        శైవ వైష్ణవ సదాచార రతుండ
వేంకటాఖ్యుడ నే జగ ద్విదితముగను
శతక మొనగూర్తు త్వత్సమర్పితముఁ గాఁగ
భూరిమయ... 2

దండంబు దోర్దండ మండిత కోదండ
దండంబు భూరిప్రతాపచండ
దండంబు పాలితా ర్తస్తుత్య వెదండ
దండంబు ముని వరదాన శౌండ
దండంబు దండితాతత నిశాచరకాండ
దండంబు వైరి రౌద్ర ప్రకాండ
దండంబు భక్త సంత్రాణ మహోర్దండ
దండంబు బ్రహ్మాండ ధరపిచండ
దండమో పాపతిమిర మూర్తాండ నీకు
ననుచు మ్రొక్కెద నన్ బ్రోవు మయ్యవేగ
భూరిమయ...

శరణు జగద్భర్త శరణు శరణు
శరణు తాండవలీల శరణు పాండవపాల
శరణు పండిత ఖేల శరణు శరణు
శరణు శంకర పక్ష శరణు కింకర రక్ష
శరణు పంకరుహాక్ష శరణు శరణు
శరణు దయాసార శరణు జయాధార
శరణు నయాగార శరణు శరణు
శరణు వారణ వారణ శరణు శరణు
శరణు కారణ కారణ శరణు శరణు-
భూరిమయ... 4

హీరాయ గోపికా జారాయ రుక్మిణీ
దారాయ భవ భయోత్తారణాయ
శూరాయ ముని జన ధారాయ వరుణాప్ర
చారాయ సత్య ప్రచారణాయ

ధీరాయ వార్ధి గంభీరాయ సద్గుణ
వారాయ దురిత నివారణాయ
స్ఫారాయ ధృత జగద్భారాయ నవ సుకు
మారాయ కృతశత్రు మారణాయ

తే నమో యంచు వినుతించు ధీర మతులు
సిద్ధ సామ్రాజ్య లక్ష్మిచేఁ జెలగు చంద్రు
ఘూరిమయ... 5

ముసిడి తుప్పలకుఁ గొప్పులు ద్రవ్వనేటికి
పట్టి నూతికి యొరల్ గట్ట నేల
గొడ్డుఁబోతుకు నొట్టు కొట్టు కాయం బేల
మాచకమ్మకు పైఁట మా టదేల
అంధురాలికి నిల్వుటద్ద మేటికి నపుం
సకున కొయ్యారంపుఁ జాన యేల
దొంగముండకు వ్రతోద్యోగ నిష్ఠ లవేల
జారకాంతకు సదాచార మేల

క్షుద్రగుణునకు సజ్జన గోష్ఠి యేల
మోటు కొయ్యకు మృదువైన మాట లేల
ఘూరిమయ... 6

దురితాత్మునకు దేవ గురుపూజనం బేల
కర్ణ హీనునకుఁ జౌకటు లవేల
జ్వరరోగ కృశునకు హరి చందనం బేల
పరమ లోభికి దాన పటిమ యేల
కర్మ బాహ్యునకు గంగా స్నానమేటికిఁ
గామాంధునకుఁ దపః కాంక్ష యేల
తిండిపోతుకు నిత్య దేవదార్చన లేల
వెట్టి వానికి సద్వివేక మేల

మూర్ఖ జనునకు సతత ప్రమోద కరణ
సాధు సజ్జన గోష్ఠి ప్రసంగ మేల
భూరిమయ... 7

కుష్ఠుతొత్తుకు గంధ కుసుమాగరు లవేల
గూదలంజక జరీ కోకలేల
మొండి కట్టెకు ధర్మములు దెల్పఁగానేల
సొట్ట వానికి నాట్యశోభ లేల
అంధురాలికి నయనాంత సంజ్ఞ లవేల
బోసి దానికిని దాంబూల మేల
పలు గుదండకు బతి భక్తి మార్గం బేల
చెడుగుముండకు నీతి జెప్పనేల

మూర్ఖ జనునకు బహుతరామోదకారి
సరసకవితావిచిత్ర వైఖరు లవేల
భూరిమయ... 8

గుడిగూల్చి యిటకల కొట్టు గట్టినవాడు
చెట్టుకొట్టుటకు విక్షేప పడునె
తిన్న యింటికి ఘాత పన్నఁ జూచిన కౄరుఁ
డన్యాపకృతికి భీతాత్ముఁడగునె
చెలుల చుట్టంబులఁ జెరిపిన పాపాత్ముఁ
డొరుల మాపగఁ జింత నొందఁ గలడె
తనవారలకుఁ గీడు పలఁచిన నిర్దయుం
డితర బాధకు సంశయించఁ గలడె

తల్లి దండ్రుల హింసించు దారుణుండు
దుఃఖ పడగలఁడే గురు ద్రోహమునకు
భూరిమయ... 9

తల్లి చెవుల్ ద్రెంచఁదలచిన మూర్ఖుండు
బినతల్లి చెవి దెంచ భీతి పడునె
తండ్రిని;పస్తుంచి తా దిన్న దుర్మతి
యాకొన్న యతిథుల కన్న మిడునె
తమ్ముల పాలి విత్తమ్ము మ్రింగు ఖలుండు
పరధనంబుల కాస పడక యున్నె
తనయుల పట్ల మాత్సర్యమూను దురాత్మ
డన్య వైరము దోషమని తలఁచునె

నమ్మువారిని చెఱచు దుర్నయపరుండు
యితరులను బాగుజేయ నూహింపఁ గలడె
భూరిమయ... 10

పైతృకంబున రాత్రి భక్షించు చపలుండు
నుపవాసములు నిష నుండఁ గలడె
యిలు వెడలంగఁ దానలయు మూలుగుఁబోఁతు
తీర్థయాత్రా సక్తిఁ దిరుగఁ గలఁడె
గ్రహణ కాలమున మున్గని మందుఁ డనిశంబు
వేకువ ప్రాత స్స్నాన విధికి జనునె
బాపఁడి కొక స్వయంపాక మియ్యని లోభి
నిత్యాన్న సత్త్రంబు నిలుపఁ గలఁడె

తనదు పెండ్లాము సదిమి దీర్పని జడుండు
దవిరి మఱపంద్రఁ గోదండ్రఁదీర్పఁగలడె
భూరిమయ... 11

పిడికెడు బిచ్చంబుఁ బెట్టజాలని దాత
యిష్టార్థ సంసిద్ధు లివ్వఁగలఁడె
చేని గట్టే దాటలేని గుఱ్ఱము వైరి
గిరి దుర్గములకు లంఘించగలడె

యూరబందికి భీతినొంది పారిన బంటు
దాడి బెబ్బులుల వేటాడ గలఁడె
కొలుచువారికి జీతములు నొసంగని దొర
యర్థుల బిలిచి వెయ్యారు లిడునె

బట్టు బొగడిన నొకపూట బత్తెమిదని
యతినికృష్టుఁడు సత్కృతుఁలందగలడె
భూరిమయ... 12

అప్పిచ్చి యిమ్మని యడుగునాత డధర్ముఁ
డెగదొబ్బునాతఁడు తగవు పెద్ద
అడ్డుండి తప్పించు మనువాడు కఠినుండు.
తంటాలు బెట్టునాతఁడు సాధు
వెరువిచ్చి యడిగిన నరుడు దుర్మార్గుఁడు
నమ్మతినిన్న వాఁడార్యపియుఁడు
దాఁచనిచ్చిన సొమ్ము ఁదలచువాఁ డవివేకి
లేదు పొమ్మనువాఁడు వెదవెత్త

యనుచు తీర్పులు చేసిన యట్టి మూఢుఁ
లంతకన్నను గుణవంతు లవనిలోన
భూరిమంయ... 13

తనదు దరిద్రత్వమునకు నేడ్వఁగనేల
యితర సంపద తా సహింపలేక
తన యాలు అందుఁబోయినఁ గృశింపఁగనేల
తా నన్యసతి పొందు మానలేక
తనదు శత్రు లసాధ్యులని చింత పడనేల
యొరుల మోసంగఁ దా నుడుగలేక
తనపుత్రు లపగుణులని మొత్తుకోనేల
యొకరి బిడ్డలనీతి కోర్వలేక

యెఱుఁగనేరని మూఢుల కేమిజెప్ప
దీనికి ఫలంబు మీఁదను గానవచ్చు
భూరిమయ... 14

తన తాత నిరతాన్న దాతయం చననేల
 ముసలామె యూళ్ళంట ముష్టియెత్త
తన తండ్రిగారు సద్వ్రత నిష్ఠుఁడననేల
 తల్లి బల్ జారవర్తనలు సేయ
తనదు భార్యను వరగుణవతి యననేల
 కూఁతురు తలవంపురీతి నడువ
తనవారలంత సద్ధర్మాత్ము లననేల
 చెల్లెండ్రు చౌర్యముల్ సేయుచున్న
తాను తీర్పరినని యభిమాన మేల
కొడుకు నొకమూలఁ దెరవాట్లు గొట్టుచున్న
భూరిమయ... 15

అప్పు పుచ్చుకొని లేదను మొండి కొయ్యకుఁ
 బత్రంబు చించుకో భార మగునె
గురుజన ద్రవ్యాపహారణశీలున కన్య
 ధనము హరింప సంతాప మగునె
తల్లిదండ్రులను బాధల బెట్టు క్రూర చి
 త్తునకు బాంధవపీడ దోష మగునె
పాలించు ప్రభుపు కపాయమెంచు దురాత్మ
 నకు మిత్రఘాత మన్యాయ మగునె
తనగురు పత్నిని రమియించు దారుణునకు
పరసతీసంగమాసక్తి పాప మగునె
భూరిమయ 16

పుత్రికకే నల్లపూసఁ బెట్టనిహీను
        గా రల్లునకు రత్నహార మిడునె
పెనిమిటికే కూడుఁ బెట్టని యిల్లాలు
        శ్రితబంధులకు విందు సేయఁగలదె
తన తల్లిపట్లనె తప్పిన మూర్ఖు డిం
        తల్లి యాజ్ఞారీతి మళ్ళఁగలడె
తమ్ములకె కీడు తలచెడు పాపాత్ముఁ
        డొకరి బాగుకుఁ జింత యుంచఁగలడె

యిట్టి దుర్మార్గవర్తుల కెవరు చెప్పఁ
గలరు యమరాజు నొకఁడు దక్కంగ జగతి
భూరిమయ 17

తల్లిని వేరుంచి తమ్ముల విడఁదోలి
        అక్కచెల్లెండ్ర సొ మ్మపహరించి
బంధువులను తృణప్రాయంబుగా నెంచి
        యొరుల మాపఁగ మది నూహఁ జేసి
తనకన్నఁ దెలిసిన జనుఁ డెవ్వఁడని క్రొవ్వి
        యించుకంతయు ధర్మ మెఱుగకుండి
లోపల బహు దురాలోచనంబులు జేసి
        పైకి నీతులుఁ బెక్కు బలుకు చుండి

బుధులకొరకె కీడు సేయంగఁ బూనఁ జూచు
నిట్టి పురుషాధముని జన్మ మెందుకొఱకు
భూరిమయ... 18

పరజన ద్రవ్యాపహరణత్వ మొక్కటి
        అన్యసతి సంగమాప్తి యొకటి
పితృమాతృ సద్భక్తి విముఖత్వ మొక్కటి
        యాశ్రితజన పరిత్యాగ మొకటి

సాధు సజ్జన బంధుజన దూష్య మొక్కటి
స్వామి నిందాపతభావ మొకటి
వివిధ పండితవర్గ విద్వేష మొక్కటి
మిత్ర ఘాతృత్వ ప్రమేయ మొకటి

యిన్నియును గల్గి నర్తించుచున్న మోటు
కొయ్యల కొకళ్ళు తీర్పులు చెయ్యగలరె
భూరిమయ... 19

తనవారు తలవంపుపనులు జేయసహించుఁ
బరులుఁజేసిన తప్పుపట్టుఁ జూచు
దనయింటిలో కానిపని కమ్మకో జూచుఁ
బొరిగింటి పని రవ్వపరుపఁదలఁచుఁ
దన పుత్త్రి జారవర్తన మాటుఁపడఁ జేయు
పరుల బిడ్డల అంకు బయలుఁబెట్టుఁ
తనదు చెల్లెలిదొంగతనము లోన పడంచు
లాఁతి వారైన హేళన మొనర్చు

యిట్టి దుర్మార్గులకు యమపట్టణమున
దీనికి ఫలంబు తథ్యమైఁగాన వచ్చు
భూరిమయు 20

వ్యాఘ్రంబు లేళ్ళుజంపక మళ్ళిపోవునె
పిల్లిమానునె కోడిపిల్ల బట్టఁ
దోఁడేలు మేఁకల దునుమాడకుండునె
పెనుఁబాము గప్పల దినకయునె
కొంగ చేపల గళుక్కున మ్రింగకుండునె
డేఁగ సుప్పలను పీకింపకున్నె
దుంత గుబ్బములను దొబరికొట్టిక యున్నె
కాకి ఁగోరలఁదన్ని కఱుపకున్నె

ఖలుఁడు సజ్జనులకుఁ గీడు దలఁపకున్నె
కూడదని యెందఱన్న సిక్షోణియందు
భూరిమయ 21

చూలింతరా లని తేలు మన్నించునె
　　ముసలిగోవని కాకి ప్రొక్కులిడునె
ఫలవృక్షమని కదల్పకపోవునే గాడ్పు
　　భూసురుండని పులి పూజ లిడునె
పలుకు చిల్కని పిల్లి తలచి యూరకయున్నె
　　యీను చే నని మశ్శి యెద్దు జనునె

ప్రజల బాధించు దుష్టవర్తనుఁ డొకండు
సుజనునకుఁ గీడు సేయంగఁజూడకున్నె
భూరిమయ 22

కంటిలోపల పెద్దకాయ గాచినలాగు
　　కడుపులోపల బల్ల బొడిమి నట్లు
నరములపై గొప్పకురుపు పుట్టిన మాడ్కి
　　పెదతలనొక కంతె పెరిగి నట్లు
కాలిలోపల కొట్టు గట్టిగా దిగి నట్లు
　　పొట్టలోపల శూల బొడిచి నట్లు
మూత్రరంధ్రములోన ముల్లు నాటిన యట్లు
　　గూఁబలోపల పుర్వుగొలికి నట్లు

చెడుగు కొడు కొక్కరుఁడు బుట్టి చెడ్డహాని
వాని తలిదండ్రులకు సేయు వసుధ యందు
భూరిమయ 23

ప్రబల శత్రువుల...దెంచఁబోలేఁడు
        బీదలఁ జంపంగ పెద్దమేకము
యెదిరించువారి నదేరా యనఁగలేడు
        బుధుల మార్గానఁ బెద్ద బోట్లగిత్త
తన్న వచ్చినవారి దరిఁజేరఁగాలేఁడు
        సాధులపెకి విస్తార బలుఁడు
తన యిల్లు పుచ్చుకోఁ దలచువారికి మ్రొక్కుఁ
        బరుల మాపఁగ బహూపె-యుఎత్త

హరిహరీ! యిటి పాపాత్ము లవనిలోన
మన్నుచున్నార లేమని విన్నవింతు
భూరిమయ... 24

వీరు పెద్ద లటంచు వీరు బంధువులంచు
        వీరు సజ్జను లటంచు వీరు గురువు
లంచును వీరు ధరామరోత్తము లంచు
        వీరు యోగ్యు లటంచు వీరు సుకవు
లంచును వీర లాచార్యులంచును వీరు
        విద్వాంసు లంచును వీరు సద్వి
చారు లంచును వీరు సదమలాత్ములటంచు
        వీరు పూజార్హ ప్రచారు లంచు

నెంచుకంతయు మదిలోఁ దలచఁబోడు
దుండగంబునఁ బలుగాకి మొండికొయ్య
భూరిమయ.... 25

పులిని జంపఁగ నక్కపోతు గాచినలాగు
        జలధి యీదఁగఁ గుక్క జరుగు పగిది
గరుడుని గటప నీర్కాటె పొంచిన మాడ్కి
        కొండ ద్రోయఁగ గొఱ్ఱె కుదుచు రీతి

దంతితోఁ బెనగఁగ దుంత బోయినమాడ్కి
వృషభ మద్దఁగఁ బిల్లి యెగిరి నట్లు
కాలసర్పము మ్రింగఁ గప్ప జూచిన రీతి
దీపమార్పఁగ నీఁగ దిరుగు భాతి

ధరణి నధమాధముం డొక్క నరుఁడు క్రొవ్వి
గొప్పవారలతో నెదుర్కొనఁ దలంచు
భూరిమయ... 26

ధర్మంబు పీసమంతయుఁ దల్పఁగా నాస్తి
దాన మన్నది కలలోన సున్న
అర్థపాలనము రవంతగానఁ గవట్టిఁ
సత్య వాక్యంబు లేశంబు లేమి
కారుణ్య భావంబు గోరంతయునుఁ గల్ల
శమద మాసక్తి కొంచెము హుళక్కి
స్నాన సంధ్యాద్యనుష్ఠాన కర్మం బిల్ల
శైవ వైష్ణవభక్తి త్రోవజబ్బు

యిట్టి మూఢులఁ బుట్టించి నట్టి బ్రహ్మ
ననఁగవలె గాక వీంద్రఁ దిట్టను బనేమి
భూరిమయ... 27

అన్యాపకృతి వాని కాధారభూతంబు
దుర్బుద్ధి వానికిఁ దోఁడునీడ
దారుణత్వము వాని తలపై కిరీటంబు
పరదూషణము వాని పంట చేను
అన్యాయవృత్తి వీడభ్యసించిన విద్య
బంధు వైరము వాని పట్టుకొమ్మ
ప్రాణిహింసాకర్మ వాని నిత్య జపంబు
పాప శీలము వాని ప్రాలి సొమ్ము

అనుచు లోకుల తన్నాడుకొనుచు నుండ
బ్రతుకు మనుజునికన్న గార్దభము మేలు
భూరిమయ్య... 28

మహితోపకార ధర్మము వహించడు గాని
యసహాయ శూరుఁ డన్యాపకృతికి
సముచిత శాస్త్ర చర్చ సేయఁడుఁ గాని
మూర్ఖ వాదములకు మొదటి చెయ్యి
పుణ్య కార్యారంభ బుద్ధిఁ గాంచఁడు గాని
పాప కర్మకు మత స్థాపకుండు
పరలోక చింతఁ దల్పఁడు ప్రాణి హిం
సాకర్మయందు నిష్ఠా గరిష్ఠుఁ

డనుచు భూజను లిట్లు దన్నాఁడు కొనఁగఁ
నుండు మనుజుండు జీవన్మృతుండు ...డె
భూరిమయ... 29

పృథు శౌర్యమున్నఁ జూపింపగావలె శత్రు
సేనలపైకి వేంచేయు నాఁడు
దృఢ విద్య యున్న వాదింపఁగావలె మహా
రాజ ధీర సభాంతరాళమునను
వర కవిత్వంబున్న బ్రకటింపవలె ద్రోహ
కారి మూర్ఖుల దిట్టు కాల మందు
అమిత ధైర్యం బున్న నగుపింపవలె మహా
ఘన విపద్దశ ప్రాప్త కాల మందు

నగుపఱుపకున్నఁ జచ్చు పీనుఁగులు గాక
పరలోక పూజ్యులా పృథివీ స్థలమున
భూరిమయ...

జారుఁడై దుష్ట ప్రచారుఁడై పాపవి
 చారుఁడై బహు దురాచారుఁడగుచు
హీనుఁడై మూర్ఖ సంతానుఁడై త్యక్తాభి
 మానుఁడై నిరతాప్రమాణుఁడగుచు
దుష్టుఁడై సజ్జన కష్టుఁడై కోప సం
 దష్టుఁడై నిజకుల భ్రష్టుఁడగుచుఁ
గ్రోధియై బంధు విరోధియై బహుజన
 బాధియై బుధమనో వ్యాధి యగుచుఁ

బరగుచున్నట్టి నిర్భాగ్యవరుఁడు తనదు
పొట్ట నిక్కడ యగునె యా పయిని గాక
భూరిమయ... 31

యేపి నందలము పైకెక్కించినను గ్రింది
 కురవడి పుల్లెల కురుక కున్నె
పిల్లిని గద్దియఁ బెట్టి పూజించిన
 నుచ్ఛిష్ట భక్షణం బుడుగఁగలదె
బలు చక్కెరల యక్కెరలఁ గాకిఁ బెంచిన
 కారుకూఁతలు గూయఁ గణఁగకున్నె
దున్నపోతుకు నెన్ని వన్నెలు దిద్దిన
 బురద గోతులలోనఁ బొరలకున్నె

నీచ మనుజుని బుధులు మన్నించి పేరఁ
బిలిచినను వాని గుణము జూపింప కున్నె
భూరిమయ... 32

కలిగిన మాత్ర మర్థుల కొసంగని వాఁడు
 నొరుల కల్మికి దుఃఖ మొందు వాఁడు
సంతత దుర్ణయాచారుఁడై దగు వాఁడు
 పరుల బాధింపఁ బాల్పడెడు వాఁడు

తమ్ములఁ జెరుప యత్నము దలంచెడు వాఁడు
బుధులతో వైరంబుఁ బూను వాఁడు
పరగురు కాదన్న పనులు జేసెడి వాఁడు
పరధనంబుల కాసపడెడు వాఁడు
సుకవి జనములతోఁ జేరఁ జూచు వాఁడు
దుర్గతిని జెందు నిహపర దూరుఁడగుచు
భూరిమయ... 33

పరువుపాడై జను పౌరుష మణగారు
కులము గోదావరి కూల జరుగు
మహిమ మర్యాదలు మంటిలో గలియును
చదువులు సంధ్యలు చట్టువారు
ప్రజ్ఞలు బుద్ధులు పరలోక మేగును
గొప్పలు కీర్తులు తుప్పలెక్కు
ధర్మమార్గము నీతి నిర్మూలమైయుండు
సకల ప్రతిష్ఠలు సన్నగిల్లు
వంశమందున నొక పాప వర్తనుండు
బుట్టుటను జేసి బుధులకీ భూమియందు
భూరిమయ... 34

గడియ లోపల పెక్కు కల్లలాడఁగ వచ్చు
నాడిన మాట లేదనఁగ వచ్చు
అప్పుల నెగదొబ్బ చెప్పుకొమ్మనవచ్చు
జుట్టలఁ జుల్కగాఁ జూడవచ్చు
తనవాడనక బాధలను బెట్టగా వచ్చు
మిత్రఘాతకవృత్తి మెలఁగ వచ్చు
నొరుల కొంపల మాపమాహ సేయఁగవచ్చు
తనయులనైనఁ బోఁడరమ వచ్చుఁ

గాని యమలోక బాధ యొక్కటియుఁ గడుపఁ
గఠినచిత్తుల కది చేతఁగాదు సుమ్ము
భూరిమయ... 35

వ్రాసినవ్రాతదా వ్రాయలేదన వచ్చుఁ
దప్పుజేసుక లోన దాఁచ వచ్చు
నీతి దెల్పఁగఁబోయి బూతులాడఁగ వచ్చు
పెద్దలు కాదన్నఁ బెనఁగవచ్చు
నింటికేఁగిన వారి నెదిరికొట్టఁగవచ్చుఁ
గానికూటికి నొడిగట్టవచ్చు
పలుగుకొయ్యలమాట పాటిసేయఁగ వచ్చు
బుధులవాక్యము ద్రోసిపుచ్చ వచ్చుఁ

గాని క్రూరులు యమభటఘనగదాభి
హతుల బాల్గాకయుండ శక్యంబె తమకు
భూరిమయ 36

తల్లి బందెలమారి తండ్రి యప్పులముచ్చు
జ్ఞాతి బహుద్వేషి భ్రాత కోపి
మరదలు బహుదండి మామగా రవివేకి
యత్త దుర్గుణ గణాయత్త బావ
మరిఁది తంతరగొట్టుమనిషి కోడలు మంకు
భార్య గయ్యాళి నిర్భాగ్యురాలు
చెల్లెలు గడుదొంగ యల్లుఁడుకూళ పు
త్రుడు దుర్జయుండు కూఁతురు పిసాళి

అందరికి పెద్ద దుర్మార్గుఁడరయ తాను
యట్టి పురుషాధముని జన్మమెంచ కొఱకు
భూరిమయ 37

కన్నగానికి జూదగాఁడు మిత్రుఁడు మద్య
        పానవృత్తికిఁ గులభ్రష్టు గురువు
పరమలోభికి మలభక్షకుం డధిపతి
        గుణహీనునకుఁ బల్గుకొయ్య తండ్రి
ధర్మశూన్యునకుఁ గృతఘ్నుండు చుట్టంబు
        ఖుండివానికి దుర్ణయుఁడు కొడుకు
కర్మబాహ్యునకు సంకరకులుం డాప్తుండు
        దొంగముండకు లంజ తోడునీడ

యగుచు నన్యోన్య సంబంధ మమరియున్న
యట్టి వారలె సిరిగాంచిరీ ధరిత్రి
భూరిమయ ......

తండ్రి దూషించి పెద్దల నుతింపఁగనేల
        తమ్ముల ఁజెరిపి సద్ధర్మమేల
తల్లిని దన్ని బాంధవ పూజనం బేల
        మిత్రుని విడిచి పై మేళ్ళవేల
గురుని నిందించి భూసురుల వేఁడఁగ నేల
        బిడ్డనమ్మి యొకంద్రఁ బెంచనేల
యాశ్రితు నటు దోలి యర్థి రక్షణమేల
        పెనిమిటి దిట్టు దైవనుతియేల

యెఱుఁగనేరని మూఢులకేమి చెప్పఁ
దెలియఁబడవచ్చు యమసభాస్థలము నందు
భూరిమయ ౩౨

ఊళ్ళు దోఁచుక రాతిగుళ్ళు గట్టఁగనేల
        యిళ్ళు బుచ్చుక తోఁట లేయనేల
ప్రజలఁ బీడించి ధర్మము సేయఁగా నేల
        దార్లుగొట్టి సువర్ణదాన మేల

మాన్యముల్ కబళించి సుఖము సేయఁగ నేల
సాధులఁ జెరిపి పై శాంతు లేల
బుధుల సొమ్ము హరించి భూరి యివ్వఁగనేల
పురములు గూల్చి గోపురము లేల
యిందుకు ఫలంబు దేహాంతమందె తమకు
నెఱుఁక బడుగాక కూళల కేల చెప్ప
భూరిమయ.. 40

బురదగోతుల లోనఁ బొరలాడు దుంతకు
సారచందన గంధ చర్చయేల
పరగళ్ళ వెంబడి తిరుగు గాడిదికి వి
శాల మందిర నివాసంబు లేల
బయల పుల్లెలు నాకి బ్రతికెడు కుక్కకు
సరసాన్న భక్ష్య భక్షణము లేల
యడవుల చెట్టెక్కి యాడు కోతికి రత్న
సౌధాగ్రసీమ సంచార మేల
మూర్ఖ జనులకు సతత ప్రమోదకరణ
సాధు సజ్జన గోష్ఠి ప్రసంగ మేల
భూరిమయ... 41

పదుగురు మెచ్చి శాబాసు నన్నది మాట
వడి మృగంబుల జిక్కనడిన మీట
వ్యాఘ్రసింహముల నుక్కణగించునది వేఁట
యఖిల ఫలోత్కృష్టమైన తోట
నిండుగా బహుజును లుండునదే పేట
యిల్లాలు గల్గుట యింటి తేట
పరులచే సాధింపఁ బడకయున్నదె కోట
పది మంది నడచు చున్నదియ బాట

విన్న వారికి హృద్యమై యున్న వాట
కన్న వారికిఁ జిత్రమై యున్న నాఁ
భూరిమయ... 42

కలిమెంత గలిగిన దొలఁగ వాపత్తులు
తమ రెన్ని విధములఁ దన్నుకొన్న
తపమెంత గలిగిన తప్పదు కర్మంబు
తోఁచక తమరెంత దుఃఖ పడిన
చదువెంత గలిగిన వదలదు దారిద్ర్య
మూరకె తమ రెన్ని యూళ్ళఁ జనిన
బలమెంత గలిగిన బాయవు వ్యాధులు
తమరు నెన్నో యుపాయముల నున్న
యనుభవంబులు దప్పించు కొనఁగ శక్తి
గల్గునే స్వామి నీ యనుగ్రహము దక్క
భూరిమయ... 43

కలిమెంత యున్న బీదలఁదెప్పగా వద్దు
విద్య యెంతున్న గద్దింప వలదు
ధనమెంత యున్న మత్తత వహింపఁగ వద్దు
దొరతనం బెంతున్న త్రుళ్ళ వద్దు
వీర్యం బదెంతున్న విఱ్ఱవీఁగఁగ వద్దు
తపమెంత యున్న క్రోధింప వలదు
బలమెంతయున్న దుర్బలు నదెంతన వద్దు
ప్రజ్ఞ లెన్నున్నఁ జెప్పంగ వలదు
సాటిఁజెప్పిన యీమాట పాటి జేసి
యున్న మనుజులు బహుకీర్తి నొంద గలరు
భూరిమయ...

పరవంచనా బుద్ధి పాటిసేయఁగ వద్దు
విబుధులతో గోష్ఠి విడువ వద్దు
ఉపకారి కపకార మూహ సేయఁగ వద్దు
అన్యుల నిందోక్తు లాడవద్దు
పెద్దలు తగవుజెప్పినఁ ద్రోయగా వద్దు
పరుల బాగుకుఁ జింతపడఁగ వద్దు
పలుగు కొయ్యలను జేపట్టి యుండఁగ వద్దు
శివవిష్ణు దూషణల్ సేయ వద్దు

ఇది యెఱుంగని కూళల కేల చెప్పఁ
తెలియఁబడవచ్చు యమ సభాస్థలము నందు
భూరిమయ... 45

ఆత్మకన్యా విక్రయాసక్తునకు మత
దూషకుండగు కూకుదుండు దలఁప
పదయుగ ఘాళనాభావభోజికి దురా
చారుడై తగు శిరస్నాన రతుఁడు
విప్ర వర్గ క్షేత్ర విత్తహారికి యప
రాధియౌ స్త్రగహార ప్రదాత
సతత సంధ్యాకర్మ సంత్యక్తునకు మహా
శతుఁడునౌ యజ్ఞదీక్షాపరుండు

అహాహ యీ కలికాల మహాత్మ్య మరయ
వింతయ్యెదోఁచెఁగద ధరాభ్యంతరమును
భూరిమయ... 46

రణభీరునకు దారుణ చర్యుఁడై తోచు
ప్రబల సంగ్రామ ప్రవర్తకుండు
సస్కృత భాషకి ససహ్యాలాపుఁడై యుండు
ఘనతర సత్యవాక్య వ్రతుండు

జడమానసునకుఁ బ్రేలుడి గాయవలెనుండు
సరస తర్కోక్తి ప్రసంగశాలి
పాపకారికి దుష్ట భావనుఁడై తగు
పుణ్యకార్యారంభ బుద్ధిచరితుఁ
డహహ యీ యుగధర్మంబు లరయఁదరమె
యిట్టి కుమతులె సుజనుల నెన్నుచుండ్రు
భూరిమయ... 47

చందన గంధంబు చర్చసేయుట దొడ్డ
బురద దాల్పదె దున్నపోతు మేన
బంగరు తగటి దుప్పటి గప్పగొప్పానె
గంగిరెద్దుకు లేదె రంగుదొంత
రమణీయ రత్నహారముఁ దాల్ప యొకనీటె
వేసగానికి లేవె వింతపేర్లు
ఘనతరంబగు సొమ్ము గణియించ ప్రతిభానె
వారకాంతకు లేదె భూరిధనము
వైభవంబున కవి గావు వరుస లరయ
అమితదానయశః ప్రతాపములుగాని
భూరిమయ... 48

కన్నబిడ్డల జంపగడఁగఁ జూచినయది
తల్లి గాదొక విషవల్లిగాని
తలిదండ్రులకు హానిఁగలుగజేసినవాఁడు
కొడుకుగాడొక పెద్దపడుకుగాని
తనయుల నందందఁ దరమికొట్టెడివాఁడు
తాతగాఁడొక యమదూతగాని
తమ్ములఁజెఱుప యత్నమ్ము జేసెడివాఁడు
నన్నగాఁడొక మోట దున్నగాని

తనదు దాయాదులను బ్రోవఁదలఁపఁడేని
నరుఁడు గాఁడతఁడు వానరుఁడుగాని
భూరిమయ... 49

కాయంబు మృదుగతి కంకటి యెఱుఁగునే
పుష్పవాసన చీడపుర్వు గనునె
పాయసరుచి తెడ్డుబద్ద గ్రహించునె
తేనెతీపిని సిద్ది తెలియఁగలదె
సాన చందనగంధ సౌరభ్య మెఱుఁగునె
సూత్రంబు మౌక్తిక శుద్ధి గనునె
జలము మహాత్మ్యంబు దెలియనేర్చునె కప్ప
అడవి యోషధిసత్వ మరయఁగలదె

తులువమానిసి పెద్దలఁ గలసియున్న
గాని వారి గుణంబులుఁ గాంచగఁలడె
భూరిమయ... 50

ఎలుకలఁజంపి పిల్లులకుఁ బెట్టించి గు
వ్వల దుసుమాది సాళ్వముల కొసగి
కప్పలబట్టి సీర్కట్టెల కొప్పించి
లేళ్ళ ఖండించి తోడేళ్ళ కిచ్చి
బలు దుప్పులను ద్రుంచి పులుల ముందటఁబెట్టి
బక్కలసక్కల పాలు చేసి
ఫలవృక్షవనము కట్టెల క్రింప జూరిచ్చి
పొట్టచేక్కోసి యాబోతుమేపి

వట్టి తమవంటి ధర్మాత్ము లవనిలోన
గలరెయని మోటుకొయ్యలుఁ బలుకుచుంద్రు
భూరిమయ... 51

గడుపిశాచమురీతి నెడపక భక్షించి
        గ్రామ సూకర మట్లు గడుపు పెంచి
గాడిదె యికిలించు గతిని పక్కికిలించి
        గొప్ప యాఁబోతులాగున మదించి
ముదికోఁతి లాగున మొకము బిడాయించి
        వరఁడు పోలికె యిక్కువలు గవించి
దున్న చొప్పున పెద్ద పిన్నల దొలగించి
        తలపుచ్చు శునకంబువలె వరించి

మించి తాఁబెద్దనంచు గర్వించియున్న
హీనునకుఁ గీర్తి గల్గునా యెంచిచూడ
భూరిమయ 52

కౌటిల్య మెక్కువ కార్పణ్య మధికంబు
        మాత్సర మురవు దుర్మదము తరుచు
కోపంబుగాటంబు క్రూరత్వము ఘనంబు
        గర్వంబులావు ముష్కరతదొడ్డ
దారుణత్వము పెల్లు దౌర్జన్య మతిగొప్ప
        జారత్వ మెచ్చు దౌష్ట్యంబు పెక్కు
చాంచల్యగుణము విస్తారంబు చాపల్య
        మతిమాత్ర మన్యాయగతి సమృద్ధి

గలిగి వర్తించు పాపచిత్తులు హసించి
యెగ్గులెన్నుదు రార్యుల సిగ్గుమాని
భూరిమయ 53

సవమల స్తుత్యవంశమునకు దౌర్జన్య
        కారిహీనుని బెద్దగా నమర్చి
సంతత సాధు నిశ్చల పుణ్యవర్తికిఁ
        బలుగు గయ్యాళిని భార్యఁగూర్చి

బహుధర్మ కీర్తితత్పరునకు దుర్జయా
కరు మూర్ఖుఁ దనయునిగా నొనర్చి
సరస సౌందర్య లక్షణ కళావతికి ము
ష్క్ర కపకాష్టి భర్తగాఁ గుదిర్చి

అబ్జభవుఁడు తదీయపూజ్యత్వ మెల్లఁ
బనికి రానియ్యఁడది యేమి పాప మొక్కొ
భూరిమాయ 54

కొండంత విత్తంబుఁగూడఁ బెట్టిన నేమి
దానహీనుండైన మానవుండు
నిఖిల విద్యాభ్యాస నిపుణుఁడైనను నేమి
యమిత దుర్గర్వాంధుఁడైన మనుజుఁ
డురుతర సంపత్తు లొదవియుండిన నేమి
దీనరక్షాశూన్యుఁడైన జనుఁడు
బహుకాల మాయువు బడసి యుండిన నేమి
యశకీర్తి భాజనుండైన నరుఁడు

ఇట్టివారల గొప్పల నెన్నుచున్న
పురుష సవివేక మెంతనిఁ బొగఁడవచ్చు
భూరిమాయ 55

చతురంగ బల సముద్ధతి నిగ్రాలిననేమి
యాపన్న రక్ష సేయని నికృష్టుఁ
డిద్ధరాతల మంత నేలుచుండిన నేమి
బుధులఁ బోషించని మూర్ఖ చిత్తుఁ
డన్య దేశంబుల నాక్రమించిన నేమి
ప్రజయార్తి వాపి ప్రోవని ఖలుండు
బిరుదు టెక్కెంబులు పెక్కు పూనిన నేమి
శరణాగతులను బోచని దురాత్ముఁ

డిట్టివారల సౌభాగ్య మెంచుకొనుటకు
పీరిఁ గొనియాడఁ బోఁడపస్మారి గాని
భూరిమయ... 56

ప్రభునాజ్ఞ కొలఁదియే ప్రజలమర్యాదలు
పతిశిక్ష కొలఁదియే సతిగుణమ్ము
భాగ్యంబు కొలఁదియే బంధు సన్మానంబు
తిండి కొలందియే దేహపుష్టి
మాత తీర్పుకొలంది కూతురు నడవళ్ళు
నేల మంచికొలంది నేలపంట
గురుబోధనా ప్రౌఢికొలఁది శిష్యతతెల్వి
తండ్రి నీతికొలఁది తనయువృత్తి
గాని యెక్కువ తృణమంత గలుగఁబోదు
తోఁచ కూఱకె చింతించి దుఃఖపడిన
భూరిమయ... 57

తిండిపోతుకుఁ గూటి కుండ యందునె భ్రాంతి
దురితాత్మునకు గురుద్రోహ చింత
కామాతురున కన్యకాంతా రతాసక్తి
పలుగు కొయ్యకుఁ గాని పనుల తలఁపు
పాపకారికి సజ్జనాపకార విచార
మతిహీనగుణుకి నీచానురక్తి
క్రూర చిత్తునకు సద్గోష్ఠి జన ద్వేష
మతి ధనాకాంక్షి కన్యాయబుద్ధి
బాయవెప్పుడు వారల పాలికర్మ
మెట్టిదియొకాని యెఱుఁగరా దెవరికైన
భూరిమయ... 58

దుర్బుద్ధి బలువైనఁ దొలఁగును సంపత్తి
కృపణత్వ మొదవినఁ గీర్తి మాయు
నన్యాయ మెచ్చిన నధికార మూడును
మదముదట్టినఁ జను మార్దవంబు
జారత్వ మెచ్చిన సన్నగిలుఁ బ్రతిష్ఠ
కుటిలతే మురువైన గొప్ప చెడును
గర్వంబు తరుచైన గౌరవంబుఁ దొలంగు
ద్రవ్యాశ పెల్లైన ధర్మ ముడుగు
యివి యెఱుంగక వర్తించు హీనజనులు
పనికి రాకుండుదురు గడ్డిపరకకైన
భూరిమయ... 59

ప్రభువు దుర్ణయుఁడైన ప్రజలు చేసిన కర్మ
పతి విరక్తుండైన భార్య కర్మ
అర్థాధికుఁడు లోభియైన నర్థుల కర్మ
కరణము చెడుగైన కాపు కర్మ
తండ్రి కుత్సితుఁడైన తనయవర్గము కర్మ
తల్లి నిర్దయయైన పల్లి కర్మ
క్షితి చిక్కఁదేరిక చేని యాతని కర్మ
కుటిలుఁడైన నరుండు కులము కర్మ
గానివారల దుష్కర్మగాదు తలఁప
నెఱుఁగనేరక వారి నెగ్గెన్నరాదు
భూరిమయ... 60

కవిజనంబుల కుపద్రవముఁ దల్చుట ముప్పు
బలవంతుతో వైరపడుట ముప్పు
దేశాధిపతిని నిందించఁబూనుట ముప్పు
గ్రామాధికారితోఁ గక్ష ముప్పు

చెడి చుట్టమింటికిఁ జేరఁబోవుట ముప్పు
చెడుగులతోఁ బొందుచేత ముప్పు
భార్యకుఁ జనునిచ్చి పాటిసేయుట ముప్పు
పదిమంది కాదన్న పనులు ముప్పు
మొండికొయ్యల మాట నమ్మికొని బుధులు
పాడు తంటాల పని కడ్డపడుట ముప్పు
భూరిమయ... 61

పరమ మూర్ఖుండైన సరసాగ్రగణ్యుండు
శుద్ధ జడుండైన బుద్ధిశాలి
సంకరకులుఁడైన సంపూజనార్హుండు
అవివేకియైన ప్రజ్ఞాన్వితుండు
గడు పందయైన విక్రమశౌర్య ధుర్యుండు
మలభక్షకుండైన మాన్యగుణుఁడు
పరుష భాషణుఁడైన బహువాక్య చతురుండు
ధర్మశూన్యుండైన తగవు పెద్ద
యనుచు బొగడిక గాంతురీ యవని యెంత
హీనులైనను వ్యవహారమూని యున్న
భూరిమయ... 62

సాహసౌదార్య పౌరుషశాలి యాతఁడు
పావనవంశ సంభవుఁ డతండు
నిఖిల విద్యాభ్యాస నిపుణుఁ డాతఁడు
దాన కళాధురంధరు డతండు
అంచిత చతురపాయజ్ఞుఁ డాతఁడు బుద్ధి
కుశలుఁ డాతఁడు పూజ్యగుణు డతండు
సదమలకీర్తి విస్తారుఁ డాతఁడు భవ్య
సరస సౌందర్య లక్షణు డతఁడు

ఎవ్వఁ డిద్ధాత్రిఁ బడిపట్లాలేలు చుండు
సతఁడు సర్వజనోత్తముం డనఁగ బరఁగు
భూరిమయ ౬౩

కుక్షింభరుని బుధ రక్షా పరుం డంచు
నతి నికృష్టుని మహాత్యాగి యనుచు
బహుబీజ సంభవుఁ బరమపావనుఁ డంచుఁ
జంచలాత్ముని ధైర్యశాలియంచు
దౌర్జన్యకారిని ధార్మికోత్తముఁడంచుఁ
గఠిన చిత్తుని దయాకరుఁడటంచు
జారకర్ముని పరదార వర్జితుఁడంచు
నుత్తమాధముని శాస్త్రవేత్తయంచు
కవులు కక్కుర్తి చేతను గడుపుకొఱకు
సన్నుతింతురు మదిలో విచారపడక
భూరిమయ... ౬౪

పండితశ్రేణికి బ్రబలమాత్సర్యంబు
ఘన కవీంద్రులకు యాచక గుణంబు
భాగ్యవంతులకు వైభవ మదోద్రేకంబు
సత్కులోద్భవులకు జారవృత్తి
ధరణీసురులకు సత్కర్మానపేక్షత
విద్యాధికులకు దుర్వినయగరిమ
నరనాథులకు నీచపురుషసాంగత్యంబు
తాపసోత్తములకుఁ దామసంబు
కలుగ గల్పింపఁడేని తన్మహిమఁ బొగడఁ
దరమె యెవ్వారికైన యిద్ధాత్రియందు
భూరిమయ ౬౫

కలిపురుష ప్రతీకాశులై దగుమోటు
పశులగాపరులు భూపాలురైరి
చెడుగు కొంటెలకెల్ల బొడమిన గడుతొత్తు
కొడుకులు దొరలైరి గురుతు దనర
జారచోరులు దురాచారులన్యాయ ప్ర
చారులు ప్రబలులై గేరుచుండ్రి
మాలలు తమ్మళ్ళు మంగళ్ళు నంబులు
బలువెజ్జులైరి భూతలమునందు
నౌర యీ యుగధర్మంబు లరయమదికి
విస్మయకరంబులై గనుపించుచుండె.
భూరిమయ... 66

పలువురు ఛీ యన్న పనులు పెక్కొనరించి
పలుమరు పరుష భాషలు వచించి
పూంట పూటకు మాంసపుంజముల్ కబళించి
తనవై భవమున మత్తత వహించి
పలుగు కొంటెను బెద్దలంజేసి మన్నించి
బుధసంగతి కహస్యబుద్ధిగాంచి
అన్యాయమున విత్తమార్జన గావించి
పెల్లుగాండిండిచే యొఖుబెంచి
యించుకంతయు సద్వృత్తి యెఱుంగని పక్షి
హీనునకుంబౌరుషము గద్దెయెంచిచూడ.
భూరిమయ... 67

అంగడంగడ బిచ్చమడిగి వేసాల్ వేసి
జాబులు దెచ్చి పైజార్లు బట్టి
బాజార్లు వడిచి సవారీలు మోసి గు
రాల మేపియు గుడిలొల్లు ద్రవ్వి

పొగచుట్టలం బీల్చి బోగంపు చానల
యిండ్లు కావలియుండి యెఱుక చెప్పి
పశువుల గాసి తెప్పలు దీసి ముండల
దార్చి లంజలకుఁ బాదంబు లొత్తి
పాట్లుఁబడి మీఁద దొరయైనవాఁడు ధర్మ
నీతి మార్గంబు నడుపగా నేరగలడె
భూరిమయ... 68

ప్రజలనందఱ బాధపఱచుటకై బుట్టి
యాచకాళులఁ దిట్టి యవలగొట్టి
సరస మహా కవీశ్వరుల కెగ్గులు గొట్టి
కొంటెల నలుగుర గూడగట్టి
పూర్వప్రతిష్ఠలు భూమిలోనికి మెట్టి
పండితోత్తముల రాకుండఁబట్టి
బీదల మనవి చెల్పిన మార్మొగమువట్టి
ప్రబల సంపత్తి గర్వమున దొట్టి
సట్టి క్రూర నృపాలుఁడు గట్టిదనము
దిట్టముగ భవ్యకీర్తి చేపట్ట గలఁడె
భూరిమయ... 69

పలుగు గయ్యాళిదెబ్బల గండు పలుగాడి
మూలుగుబోతు బల్‌మాయ లేడి
పిసినిగొట్టు పిసాళి పెంకె బొంకుల పుట్ట
చెడుగు నిక్కులయిక్క చెనఁటిమంకు
టకుబాజు కల్లరి టాటోటు గడుమోట
బంచెల పుట్టిల్లు నంచగత్తె
బంకుల రాట్నంబు రవ్వలమారి తం
టాకోరు రంతులరాపు ముచ్చు

ఇట్టి బేర్జంపుఁ బెండ్లాము నేలుచున్న
నరుని దౌర్భాగ్య దశ యెన్న నొరులవశమె
భూరిమయ... 70

దానధర్మ దయావిహీన మానసురాలు
సకల మాయా పాప జుమ్మరాలు
గురుతరానేక దుర్గుణ గణాన్వితురాలు
బహుజనోపద్రవ సహితురాలు
భూతభేతాళ ప్రభూత భీకరురాలు
సతతాన్యనిందా విచారురాలు
భూరి కోపవికార భార దారుణురాలు
పరజన ద్రవ్యాపహరణురాలు
యెన్న నిటువంటి పెండ్లాము నేలుచున్న
పురుషుని యభాగ్య మెంతని బొగడవచ్చు
భూరిమయ.. 71

కులుకు మిటారి పూవిలుతు చేతి కటారి
బంగరు బొమ్మ కప్రంపు దిమ్మ
యన్నుల తలమిన్న చిన్న సంపెఁగ గున్న
గోముల నడుదీవి గుజ్జుమాలి
పన్నెలదొంతి మవ్వంపు పువ్వుల బంతి
రతనాల తేట వరాల మూట
పండు వెన్నెల సౌరు బలుమానికపుతీరు
వలపుల మొక్క మేల్ తలుపుచుక్క
యనఁగ దఁగియున్న చెలి గూడి యలరుచున్న
పురుషుని యదృష్ట మెంతని బొగడవచ్చు
భూరిమయ... 72

గమగమ వలచు చక్కని మల్లెపూచెండు
తమ్మి వాల్గొమ్మ చే నిమ్మపండు
నిగనిగలాడు బల్ సొగసు కల్వ సరంబు
రంగారు బంగారు బొంగరంబు
చకచకలీను మానికపు తీరు సలాక
నీటొప్పు విప్పు పన్నీట వాఁక
మిలమిల మెఱయు క్రొమ్మించు మించుల తీరు
తలతలల్ జూపు ముత్యాల కోవ

యెన్న యిటువంటి లేయన్ను మిన్న దొరకు
మున్ను నిన్ను నుతుల్ గొన్న యన్నరునకు
భూరిమయ... 73

చిరతర సౌభాగ్య గరిమ పార్వతిఁ బోలి
వర భోగముల శచీ తరుణిఁ బోలి
బహుతరోత్కృష్ట సంపద నిందిరను బోలి
చతుర మంజూక్తి భారతిని బోలి
రూప విభ్రమ కళాప్రౌఢిని రతిఁ బోలి
సంతతక్షమను భూ కాంతఁ బోలి
భూరి పాతివ్రత్యమున నరుంధతినిఁ బోలి
ఖ్యాతి సంతానాప్తి నదితిఁ బోలి

వెలఁగుచున్నట్టి యిల్లాలు గలిగెనేని
పురుషమణి పుణ్య మెంతని పొగడఁదవచ్చు
భూరిమయ 74

సుదతుల ముదిపెంపు సొంపు పాపలకును
సనబోండ్ల చిన్నారి నగవులకును
మగువల గడితంపు సొగసు చెయ్వులకును
సువిదల గడు వింత యొప్పులకును

చిలుకల కొల్కుల చిన్నె పన్నెలకును
నతిపల దద్ద యొయ్యారములకు
మెలఁతల నీటాను మేలుకోపులకును
జెలియల బలితంపుఁ జెలువములకు

బలునిరాబారి పెద్దలే వలచి తొల్లిఁ
జిక్కిరని వించు నొరులకుఁ జెప్పనేల
భూరిమయు... 75

భామల చెలువంపు మోము దమ్ములకును
నబలల తే జెక్కు టద్దములకు
గాంతల సిబ్బెంపుఁ గబ్బిగుబ్బలకును
నంగనామణుల నూగారులకును
కలకంఠకంఠుల కమ్మ వా తెఱలకు
సుందరాంగుల వాలుఁ జూపులకును
బల్లవపాణుల మెల్లని నడలకు
మందయానల ముద్దు మూటలకును

గాంచి పులకించి ధృతి సంచలింపకుండ
నిలువఁగా శక్యమౌనె యానలువకైన
భూరిమయ 76

ఒకమాఱు వాసంతపికవధూకాకలీ
ధ్వని సద్భృక్కంఠ నాదముల మించి
యొకమాఱు నిర్మల ప్రకటశరశ్చంద్ర
చంద్రికా రుచిర హాసముల నెఱపి
యొకమాఱు నిశిత దర్పక ధనుర్జ్యా ముక్త
శరజాలనిభ కటాక్షముల నించి
యొకమాఱు రత్నకందుక చారుకుచలస
ద్కాంతు లొక్కించుక గానుపించి

తరుణు లెంతటి ధీరుల ధైర్యమెల్లఁ
జూరగొందురు కన్నెత్తి జూచిరేని
భూరిమయ 77

ఒకమాఱు కెమ్మోవి యొరపు రాణింపంగ
సూటిమీఱగ జిన్ని పాట పాడి
యొకమాఱు గుబ్బలయుబ్బున సడలిన
పయిట మెల్లనె పొందుపడగఁదిద్ది
యొకమాఱు గడితంపు టొయ్యారములు దోఁప
గిలకిల మనుచు నవ్వులనుఁజొక్కి
యొకమాఱు తేనియ లుట్టి పడ్డటువలె
జిలిబిలి ముద్దుపల్కుల దనర్చి
చెలియ లీ రీతి పురుషుల చిత్తములను
గరఁగఁజేతురు భృత్యులుగాఁగ దమకు
భూరిమయ 78

అన్నదమ్ములు కర్మమని మొత్తుకొందురు
అక్క చెల్లెండ్రు హా యనుచు నుండ్రు
చుట్టాలు పదుగురు చుల్కఁగాఁ జూతురు
తల్లి లోలోపల ద్రుళ్లుచుండు
జ్ఞాతివారలు చాల చప్పట్లు గొడుదురు
వదినెగారులు దెప్పి గదుముచుండ్రు
ఇరుగు పొరుగుల వార లిండ్లకు రానీరు
పెండ్లిండ్లకైనను బిలువ రెవరు
శ్రీహరీ ! దొంగతనమెంత చెడ్డతప్పు
యెంచగా నీడు దానికి నేది లేదు
భూరిమయ...... 79

తలక్రిందుగాను వేదము జెప్పగా వచ్చు
బహు మంత్ర సిద్ధులఁ బడయవచ్చు
సకల శాస్త్రములు ప్రసంగింపఁగా వచ్చు
తీర్థయాత్రాసక్తిఁ దిరుగవచ్చు
సతతోపవాస నిష్ఠలు గాంచగా వచ్చు
సర్వ పురాణముల్ చదువ వచ్చు
నృత్త గీతాదులన్నియు నేరఁగావచ్చు
నఖిలగారుడ విద్య లాడవచ్చుఁ

గాని దారిద్ర్యబాధ యొక్కటియుఁగడువ
శక్తిఁ గలుగదు నేలాటి జనునికైన
భూరిమయ... 80

క్షితినాధు చేత తాజీము చెందఁగ వచ్చు
బుధులచే మన్ననఁ బొందవచ్చు
జనులలో బహుయోగ్యు డనిపించుకొనవచ్చు
బుధులలోపలఁ గొప్పఁ బొందవచ్చు
జ్ఞాతులచే మహోత్సవముఁ జెందగవచ్చు
కులములోఁ బెద్దయై మెలఁగ వచ్చు
బరులచేఁ బాదముల్ పట్టించు కొనవచ్చు
వీరులలో ఖ్యాతి వెలయవచ్చు

నవని లోపల యెట్టివాఁడైనఁ గాని
యంచితంబుగ పది కాసు లబ్బియున్న
భూరిమయ... 81

ఉదయాస్తమయముల నొగి నిద్రగనువాని
బలుమారు కొండెముల్ బలుకువాని
సతతంబు పరుష భాషలు వచించెడివాని
యన్యాయ వర్తనుం డైన వాని

పెద్ద లెవ్వరు పేరఁబిలిచి మాటాడరు
భార్య యెప్పుడు తూల బలుకుచుండు
బంధువులు నలుగురు పాటి సేయఁగఁ బోరు
తనవార లంత ఛీ యనుచు నుండ్రు
పరమార్థ సాధనోపాయకర్మ మడంగు
నిల్లు నాళ్ళను గూడ గుల్ల యగును
అంది పొందిన వార లందఱు తేలిక
బట్టి బల్గెగ్గిలు గొట్టుచుందు
రవనిలోపల జారత్వ మరయ హాని
యెంచిచూచిన బురుషుని కేది లేదు
భూరిమయ... 87

పితృ మాతృలకు మనఃప్రీతిగా మెలగుచు
గురువులపై భక్తిఁ గుదురుకొలిపి
పెద్దలఁగని చాల ప్రేమ పూజింపుచు
దీనుల బోషించి తెఱ వెఱింగి
బంధు విధేయుఁడై బహు జన మిత్రుఁడై
సాధుసజ్జన గోష్ఠి సలుపుచుండి
పరకాంతలను మాతృ భావంబుగా జూచి
సంతత ధర్మ ప్రచారుఁడగుచు
మెలఁగు చున్నట్టి వాఁడె పో దలప భవద
ఖండ కారుణ్యమునకుఁ బాత్రుండు సుమ్మ
భూరిమయవాస కోలంక పురనివాస
మదనగోపాల రాధికా హృదయలోల! 88

గువ్వలచెన్న శతకము

వేమన చౌడప్ప శతకముల ధోరణిలో రచింపబడిన శతకము లందు గువ్వల చెన్న శతక మొకటి. ఈ శతక కర్తృత్వము వివాదాస్పదముగ నున్నది. క్రీ.శ. 1923 నాటికి తమకు లభించిన ఆధారము - ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలో ప్రకటితమైన వ్యాసము - ననుసరించి వంగూరి సుబ్బారావు గారు వజ్రపంజర మరున్నందన - గువ్వల చెన్న శతకములను పట్టాభిరామ కవి కృతములుగ నూహించిరి. పదునేడవ శతాబ్దినాటి అప్పకవి వజ్రపంజర శతక పద్యమును లక్ష్యముగా నుదాహరించినందున పట్టాభిరామకవి అంతకు ముందె అనగా 1600 ప్రాంతమున జీవించియుండునని సుబ్బారావుగారు భావించిరి కాకినాడ గ్రంథాలయము వారు ఈ శతక ప్రతిని సంపూర్ణముగ ప్రకటింప నున్నట్లు సుబ్బారావుగారు అప్పటికే వినియుండిరి. వారు శతక కవుల చరిత్రలో చాటుపద్య మణిమంజరి చాటుపద్య రత్నాకరము లందుదాహృతములైన పదునాలుగు పద్యములను మాత్రమే బరిశీలించిరి.

శతక కర్తృత్వము, కవి కాలము అను అంశములను గూర్చి వంగూరి సుబ్బారావు గారి అభిప్రాయము పునఃపరిశీలనార్హము. గువ్వల చెన్న శతకము పట్టాభిరామ కృతమనుటకు స్పష్టమైన ఆధారములు లేవు. శతక నామము ననుసరించి మాత్రము గువ్వల చెన్నడు ఈ శతకమును రచించినట్లు లేదా అతనిపేర రచింపబడినట్లు భావించవచ్చును. ఆత్మసంబుద్ధిపరముగ వేమన ననుసరించి, ఈ కవి శతకమును రచించియుండును. గువ్వల చెన్నని ప్రసక్తి శతకమునందొకటిరెండు సందర్భములందు ప్రస్తావింపబడినది. శతక పద్యము లందు పాశ్చాత్య సంస్కృతి తత్ప్రభావము తెలుగువారిపై ముద్రవేసిన అంశము బహుళముగ గలదు ఈ ఆదారము ననుసరించి గువ్వల చెన్న శతకము

పదునెన్మిదవ శతాబ్దినాటి దని భావించుట కవకాశము కలదు. ఆత్మసంబుద్ధి పరముగ వ్రాసినచో గువ్వల చెన్నడే ఈ శతకకర్త అనుటకెట్టి సందేహము లేదు. గువ్వల చెన్నని కులమును గూర్చి ఆతనికి సంబంధించిన కథలనుగూర్చి కొందరు విపులముగా వ్రాసిరి. కాని అవి అన్నియు ఊహలపై అక్కడక్కడ ఆ నోట ఈ నోట ప్రచారముననున్న గాథలపై ఆధారపడినవి.

గువ్వల చెన్న శతక పద్యములు నూటికిమించి యున్నవి. వీనిలో కంద పద్యముల సంఖ్యయే అధికము. చాటుపద్య సంకలన గ్రంథములలో కొన్ని వృత్త పద్యములు కూడ ఉదాహృతములు. కందపద్యము లన్నిటియందు గువ్వల చెన్నా అను మకుటమే కలదు. ఒకదానిలో బిజనవేముల చెన్నా అని ఉన్నది. కొన్ని పద్యములకు పాఠాంతరములును కలవు. చౌడప్ప శతక పద్య పాదము లిందు కొన్ని చేరినవి. ఈ రెండును ఆత్మసంబుద్ధిపరమైన కంద పద్యశతక ములు. వీనిలోని సామ్యము ననుసరించి జనుల వ్యవహారమున కొన్ని మార్పులు కూడ కలిగినవి. వీనిని కొంతవరకు పరిష్కరించి వావిళ్ళవారు 111 పద్యము లతో ఈ శతకమును ప్రకటించిరి. గువ్వలచెన్న శతకమున పద్యములు మరి కొన్ని కలవు. కొన్ని పాఠములుకూడ పరిష్కరించదగి యున్నవి.

చౌడప్ప వేమనల ననుకరించి గువ్వల చెన్న శతకకర్తకూడ సమకాలిక వ్యవస్థను సమీక్షించి రాజకీయ, మత, సాంఘిక, ఆచారవ్యవహార, ప్రకీర్ణాంశము లను గూర్చి నయమార్గమునను అధిక్షేపధోరణిలోను తనకు తోచిన రీతిలో విమర్శించెను. కొన్ని పద్యములలో సామాన్య నీతులు, పూర్వ కవుల ధోర ణితో ప్రసిద్ధ నీతిశాస్త్రశ్లోకానుసరణములుగ ఉపదేశాత్మక రీతిలో వచింపబడి నవి. ఇందును కొన్ని నిజపరిశీలనకు వచ్చిన అంశములు చేర్చబడినవి. గొంగడి ప్రశస్తిని గోంగూర రుచిని చాటిన పద్యము లీ సందర్భమున ప్రత్యేకముగ గమ నింపదగినవి.

పాశ్చాత్య నాగరికత అప్పుడప్పుడే తెలుగుదేశముపై ముద్రవేసిన కాలమున వెలువడిన శతక మిది. మారిన వ్యవస్థను అస్తవ్యస్తమైన స్థితిగతులను

పాశ్చాత్య నాగరికతా వ్యామోహము నొందిన మనఃప్రవృత్తులను, ఆచార వ్యవహారములను ఈ శతక కర్త నిశితముగ విమర్శించెను. తిలకము జుట్టు త్యజించి తెల్ల యిజారు టోపి ధరించి శ్వేతముఖులుగా రాణించుటకు యత్నించిన ద్విజులను, కుక్కలను పెంచి ప్రక్కలనిడి ముద్దాడి అనుదినము సబ్బునీటిచే కడుగువారిని కవి నానావిధములుగ మందలించెను. పాశ్చాత్య నాగరికత పట్ల తెలుగువారికి కలిగిన వైముఖ్యమును వెల్లడించిన స్థితి యిది.

కులస్త్రీలు నృత్య నాట్య సంగీత విద్యలను కులవిద్యలుగా నభ్యసించుట-వకీళ్ళ దుర్వర్తనము-పాశ్చాత్య నాగరికతా వ్యామోహము కవిత్వము-మున్నగు వానిని వస్తువుగ స్వీకరించుటలో శతకకర్త క్రొత్తదనమును చూపెను. చౌడప్ప 'పస' గల అంశముల నన్నింటిని ఒకచో చేర్చి చెప్పినట్లు ఈ శతకకర్త వివిధ ధ్వనులను వాని ఆధార స్థానములను ధ్వన్యనుకరణ పదముల కన్వయించి విపులముగ వివరించెను. కసకస-రుసరుస-కరకర-పరపర-గుడగుడ-బుడబుడ-లొడలొడ మున్నగునవి ఇట్టివి. కవిత్వమునకు సంబంధించిన విద్యల పరిస్థితిని సమీక్షించి సరస్వతి చర్యలు కూడ చిత్రవిచిత్రగతిని సాగుచుండునని కొన్ని పద్యములలో చిత్రించెను.

సూక్తిప్రాయములైన నీతులు అధిక్షేప, అర్థాంతరన్యాస, అన్యాపదేశ దృష్టాంతరీతిలో సాగినవి. పందిరి మందిరమగునా? తల పరువు నోరె చెప్పును, చెలమైన మేలు కాదా కులనిధి యంబోధికన్న అన్న పద్యభాగము లిట్టివి. బూతు పదముల నుపయోగించుటలో ఈ కవి చౌడప్ప ననుకరించినట్లు తోచును. అశ్లీలార్థ ద్యోతకములగు ఈ పద్యములందు హాస్య అధిక్షేప చమత్కృతి కనిపించును. ఇటువంటి పద్యములు రెండు మూడు మాత్రమే కలవు.

గువ్వలచెన్న శతకకర్త కందపద్య రచనయందు తనకు గల సామర్థ్యము నెచటను ప్రస్తావించలేదు. అయినను కందపద్యపు నడక, శైలి, రచనా విధానము-సూక్తి విన్యాసము ఈ కవికి గల సామర్థ్యమును నిరూపించుచున్నది.

వెలకాంత లెందరైనను-కలిమిగల లోభికన్నను-మున్నగు పద్యము లీ శక్తిని చాటుచున్నవి. సుపరిచితములైన నూత్నోపమానములు, నిశిత పరిశీలనాత్మక దృష్టితో కూడిన లోకజ్ఞత, మానవ మనస్తత్వ పరిశీలనాత్మక రీతులు భావ వ్యక్తీకరణకు భిగిని చేకూర్చినవి. సామాన్యమైన అంశములను సరసమైన ఉప మానములచే వ్యక్తీకరించుట యందు, గంభీరోదాత్త విశేషముల నలవోకగా సామాన్యరీతిలో వివరించుటయందు కవికి గల నేర్పు ప్రశంసార్హము.

గువ్వలచెన్నని లోకజ్ఞత బహుముఖముగ నున్నది. నీతిశాస్త్ర శ్లోక భావములను నిశితలోక పరిశీలనాత్మక దృష్టిలో రంగరించి వ్యక్తీకరించిన పద్యము లీ శతకమున ఎన్నియో కలవు. మిత్రుని విపత్తునందు—నీచున కధి కారంబును—అను పద్యము లిట్టివి.

నీతి అధిక్షేప శతకములలో సాధారణముగ కలియుగధర్మముల ప్రసక్తి వచ్చును. పాశ్చాత్య నాగరికత ముద్రపడిన అనంతరము సాంఘిక వ్యవస్థలో కలిగిన మార్పులను గమనించి గువ్వలచెన్న శతకకర్త వాస్తవిక దృక్పథము వహించెను. వర్ణభేదములు లేక కాలక్రమమున అందరును ఆచారాదులందు ఒకే విధానము ననుసరింతురని వచించిన సందర్భమిట్టిది.

గువ్వల చెన్న శతకము

శ్రీ పార్థసారథీ! నేఁ
బాపాత్ముఁడ నీదు పాలఁ బడినాడ ననుం
గాపాడు మనుచు నాంతర
కోపాదు లడంచి వేఁడు గువ్వల చెన్నా! 1

నర జన్మ మెత్తి నందున
సరసిజనాభు నెదలోన స్మరియించుచుఁ ద
చ్చరణములు మఱవ కుండిన
గురుఫల మగు జన్మమునకు గువ్వల చెన్నా. 2

ఎంతటి విద్యలఁనేర్చిన
సంతసముగ వస్తు తతులు సంపాదింపన్
చింతించి చూడ నన్నియు
గొంతుకఁ దడుపుకొనుకొఱకె గువ్వల చెన్నా. 3

సారా సారము తెఱుఁగని
బేరజులకు బుద్ధిఁ జెప్పఁ బెద్దల వశమా!
నీరెంత పోసి పెంచినఁ
గూరగునా నేలవేము గువ్వల చెన్నా. 4

అడుగునకు మడుగు లిడుచును
జిడిముడి పాటింతలేక చెప్పిన పనులన్
వడిఁజేసినంత మాత్రన
కొడుకగునా లంజకొడుకు గువ్వల చెన్నా. 5

ఈవియ్యని పద పద్యము
గోవా, బఢాయిలు, కొనఁగఁ గుంభిని ముఁదిని,
ఈ విచ్చిన పద పద్యము
గోవా మఱిఁ జమవుకొనఁగ... 6

ఇరుగు పొరుగు వారందఱుఁ
గర మబ్బుర పడుచు నవ్వగా వేషములన్
మఱిమఱి మార్చిన దొరలకు
గురు వగునా బ్రాహ్మణుండు... 7

అనుభవము లేని విభవము
లను భావ్యము కానియాలు నార్యానుమతిన్
గనని స్వభావము ధర్మముఁ
గొనని సిరియు వ్యర్థ మెన్న... 8

పదుగురికి హితవు సంప
త్ప్రదమును శాస్త్రోక్తమైన పద్ధతి నడుపన్
జెదరదు సిరియు హరి భక్తియుఁ
గుదురును గడ మదిని నెన్న... 9

వెలకాంత లెంద రైనను
గులకాంతకు సాటిరారు కువలయ మందున్
బలు విద్య లెన్ని నేర్చిన
గుల విద్యకు సాటి రావు... 10

కలకొలది ధర్మముండినఁ
గలిగిన సిరిగడలకుండుఁ గాసారమునన్
గలజలము మడువు లేమిని
గొలగొల గట్టు తెగిపోనె... 11

తెలిసియుఁ దెలియనివానికిఁ
దెలుపం గలఁడే మహోపదేశకుఁడైనన్
బలుకం బారని కాయను
గొలుపంగలఁ డెవఁడుపండ... 12

చెలియలి భాగ్యము రాజ్యం
బులనేలుచు జనుల ద్వేషమునఁ జూచుచుఁ గ
న్నుల మత్తతఁగొన్నాతఁడు
కొలనికిఁ గాపున్నవాఁడు... 13

అపరిమిత వాహనాదిక
మపూర్వముగనున్న యల్పుఁ డధికుం డగునా ?
విపులాంబర వాద్యంబుల
గుపతియగునె గంగిరెద్దు... 14

పందిరి మందిరమగునా ?
వందిజనం బాప్తమిత్రవర్గంబగునా ?
తుందిలుఁడు సుఖముఁ గనునా ?
గొంది నృపతి మార్గ మగున... 15

మిత్రుని విపత్తునందుఁ గ
శత్రమును దరిద్ర దశను భ్రాతలగుణమున్
బాత్రాది విభక్తంబున
గోత్రను గనుగొనఁగవలయు... 16

అంగీలు పచ్చడంబులు
సంగతిఁగొను శాలుజోడు సరిగంచుల మేల్
రంగగు దుప్పటులన్నియు
గొంగళి సరిపోల పన్న... 17

నీచునకు ధనము గల్గిన
వాచాలత గల్గి పరుష వాక్కులఱచుచున్
నీచకృతియగుచు మది సం
కోచము లేకుండఁ దిరుగు... 30

ఆల్పునకు నెన్ని తెల్పినఁ
బొల్పుగ నిల్వవవి పేడబొమ్మకు నెన్నో
శిల్పపుఁబను లొనరించినఁ
గోల్పోక యలారుచున్నె... 31

పిత్రాద్యైశ్వర్యముచేఁ
బుత్రులుఁ బౌత్రులును ధర్మబుద్ధిఁ జరింతుర్
చిత్రగతి నడుమఁ గల్గిన
గోత్రం జిత్రగతిఁ దిరుగు... 32

ధర నాడపడుచు సిరిచే
నిరతంబును బొట్టనించి నీల్గెడు మనుజుం
డొరు లెఱుఁగకుండ జాతో
గురుతుగ నూతఁబడు టొప్పు... 33

గొల్లింటఁ గోమటింటను
దల్లియుఁ దండ్రియు వసింప దాను వకీలై
కళ్ళు మదమెక్కి నతనికి
సుళ్ళైనం గానరావు... 34

కాళ్ళుం జేతులఁ జెమ్మట
నీళ్ళవలె స్రవించుచుండ నిరతము మదిలోఁ
సుళ్ళక పకీలు నని తన
గోళ్ళం గొఱుకుకొను దిఱుడు... 35

సంతతము ముస్తు చుట్టిలు
భువి నెఱసుగ నుంచి సమయమున మాటంపై
నవ్వుచుండుచు రావేడినం
సువచనములు పల్కుచుండ్రు... 36

తనవారి కెంత గల్గినం
దన భాగ్యమె తనకు నగును దగు వాంఛితమున్
దన తోకచేత విసనె
గుణియైనన్ ఘోటకంబు... 37

అతిచన విచ్చి మెలంగగ
సుతసతులైన నిరసించి చులకన చేతుర్
మత మెఱిగి వర్తింపందగుం
సుతుకముతో మసలుం డెపుడు... 38

చెన్న యను పదము మునుగల
చెన్నగుపుర మొకటి దీనిచెంతను వెలయున్
సన్నుతులు వేల్పు సుతులును
గొన్నాతని కరుణచేత ... 39

ధర నీపేర పురంబును
గిరిజేశ్వర పాదభక్తి కీర్తియు నీయు
ద్వరసుతులుగాంతు విదియొక
గురుపరముగ నెంచుకొనుము... 40

తెలుపైన మొగము గలదని
తిలకము జుట్టు ధరించి తెల్లయిజారున్
వలటోపి గొనగ శ్వేత ము
ఖులలో నొకండగునె ద్విజుడు... 41

వెల్లుల్లిఁ బెట్టి పొగచిన
పుల్లని గోంగూర రుచిని బొగడఁగ వశమా
మొల్లముగ నూనెవేసుక
కొల్లగ భుజియింప వలయు ... 42

నీచున కధికారంబును
బాచునకు నాగ్రహంబుఁ బంటకు ముఖరిన్
వాచాలత్వము బుధ సం
కోచముఁ గను బాధకములు... 43

ముద్దన నెఱుఁగని తలిపో
బొడ్డుగఁగొను విద్యచే మహోద్యోగము లా
సద్దైనఁ గనులకీఁ గల
గొడ్డుమలెఁ జరించు చుండు... 44

బిడుతలు భోగంబులు సిరి
యవరు కొలంది గన కార్యమందతి హితులై
తొందరి కడుఁ జెడును తింపైఁ
గుడి మొసములు లేర ముందు... 45

కస కసలు కాయగూరల
బుస బుసలగు పొంపమండు బుసుతల యందున్
రుసరుసలు కోపి యందును
గుసగుసలు రహస్యమందు... 46

కరకర నమలుట యందును
బరపర యనఁగనెత్తురు మడుపు ప్రారంభమందునన్
చురచుర కాలుట యందును
గొర కొర యనఁ గోపదృష్టి... 47

వలిమెగల లోభి కన్నను
విలసితమగు పేద మేలు వితరణియైనన్
చలి చెలమ మేలుకాదా
కులనిధి యంభోధి కన్న... 48

విను మన్నీల శిఖోద్భవ
వసునమ్మిన వాని వసులు ధ్వంసించు నకీ
ర్తిన మున్నవాఁడు తిరిపెముఁ
గొనునాతడు పల్లవాఁడు... 49

సజ్జనులు సేయునుపకృతి
సజ్జను లెఱుఁగుదురు గాక సజ్జన దూష్యుల్
మజ్జనమునైన నెఱుఁగరు
గుజ్జన నంబలినిగాక... 50

తడ తడ భీతహృదయముల
బెడ బెడయగుఁ బుట్టు బట్ట విడఁగట్టెడున్
బడ బడ బాపట యందును
గుడగుడ యన్న ముడుకంపు... 51

పొగా లంగరకాలును
మీఁగాళ్ళనలారఁబంచె మేలిమి కట్టుల్
సాగించు కండువాల్పయి
కోఁగా యిఁకఁ గాన మెన్న... 52

వెలయాంధ్ర వేషం బనఁ
పలువు లవారిగఁ జనించి తమ మిత్రులతోఁ
గలిసి షికారు నెపంబునఁ
గులుకుచు పోవుదురు ముందు... 53

మెప్పుగల జీవరాసుల
యన్నిటి గర్భమునఁ బుట్టి యట మనుజుండై
తన్నెఱిఁగి బ్రతుక వలెరా
కొన్నాళ్ళకు నెవరు సున్న... 54

కామినులకు సంతుష్టియు
గాముకులకు వావి వరుస కటకటాత్మ్యమునన్
సోమోక్తులు విశ్వాసము
క్షేమములకుఁ బంపఁ సున్న... 55

తొడతొడ నడుగు నడుగు నందును
బుడబుడ నీళ్ళను బుట్టి మునుఁగుచు నందునన్
గడగడ చెవి బాధ యొదవన్
గొడగొడ నప్రస్తుతోక్తి... 56

సంకటముంచే మెఱుగల
పొంకము బెల్లను నడఁగి పొలుపుల నడుమన్
జంకుం గలిగియు మెల్లన
కొంకర ముండింటికేగు... 57

ధన మైనంతట భూముల
దనఘాయను విక్రయములు తనవారి నట
ఘుటి ఘూషణాంబ రంబులు
గొనుటయు నిటు లక్షణములు... 58

నిత్యా నిత్యము లెఱుఁగక
సత్యంబగు దానిఁ విడిచి సత్ప్రాచ్యత్యమునన్
నిత్యముఁ జేయుచు పర మి
క్షృత్యమ్ముగా మొఱఁగు మున్న... 59

ధనమే మైత్రినిఁ దెచ్చును
ధనమే వైరమును దెచ్చు ధనమే సఫలన్
ఘనతను దెచ్చును నెంతటి
గొనముల కుప్పలకునైన... 60

జనకుని కులవిద్యలు గల
తనుజుఁడు తనుజుండు గాక ధారుణిలోనన్
దనుజుఁడు దనుజుండగుఁ ద
ద్గుణ విద్యలు లేకయున్న... 61

ఆక్రరకగు చుట్టములకు
మ్రొక్కఁగవలెగాని చూచి మూల్గెడు వారల్
రెక్కిడుట కొఱకె యోర్వని
కుక్కలు మేఁక మెడ చళ్ళు... 62

నిజ వారకాంత లైనన్
బొజుగులలారఁ గమరండ భుజుల సధములన్
గజిబిజి లేక గ్రహించుచు
గుజగుజ పెట్టక లరింత్రు... 63

ప్లీడరులమని పకీళ్ళై
వాడుక చెడ స్వేచ్ఛఁ దిరిగి పాడు మొగములన్
గూడనివారిం గూడుచు
గూడెములఁ జరింత్రు ముందు... 64

ఇల్లా లబ్బె నటంచును
దల్లింగని తిట్టకొట్టి తరిమెడి తను భృ
త్తల్లజునకు భువికీర్తియుఁ
గుల్లలు గద దివి సుఖములు... 65

తల పరువునోరె చెప్పును
లలికాయల పండు పరువు రంగే చెప్పున్
కులవాజి జవము నడకయుఁ
గులమును వేషంబు చెప్పు... 66

వేముల దిను నలవాటును
భామల గని పీకుటయు బతితోషమునన్
బాముల మైత్రియు నేర్చినఁ
గోమటితో మైత్రి పలయు... 67

ఇలఁ గోమటిఁ జెలికానిగఁ
పలఁచుచు ఁదద్ధితముగాగ దలనాల్కలెన్
మెలగుట నేర్చిన గడుసగు
కులకర్ణిని గూడపలయు ... 68

తన హితవు గోరు సతిగల
వసుకనె గృహాపసనంబు తగు పురుషునకున్
దన కడుపు శక్తి కొలదిగ
గొనపలయుఁ బదార్థములను ... 69

తన తల్లియొక్క పరువును
తనదగు నోరె ప్రకటించు దత్ఫ్యల జనియే
సునృపులు ఘోషఁబెట్టిరి
గుణాడు లస్య మగు నసుచు... 70

చుట్టరికము జేసికొనన్
గట్టిడిగా దిరిగి తిరిగి కార్యంబై నన్
మిట్టిపడుచు మాట్లాడడు
సటించు నియోగి పరుడు ... 71

ఎం తధికారం బున్నను
సంతతమా పరుల యెడల సత్కృప జూపుం
డెంతయు స్రమతఁ జూపును
గొంతైనను మిడిసిపడడు... 72

వేషముల చేత నొకటను
భాషాపతి కులులు మొదలు పదజుల వరకున్
శేషించి యొకడు నుండడు
ఘోషాయును బోవు ముందు ... 73

సధనయు విధవయు నొకటిగ
బుధు లీక్షింపంగ నుంద్రు బొంకము మీఱన్
అధమంపు వేషభాషలఁ
గుధరము లనఁ గదలకుంద్రు ... 74

నీతి యెఱుంగని నీచున
కాతత రాజ్యము లభింప నధికుం డగునా
నాతిపలెను నటియించునె
కోఁతికి స్త్రీ వేషమిడిన ... 75

తక్కువ తరగతిగల నరు
డెక్కువ యగువాని గాంచి యేడ్చుచు నుండున్
జక్కఁగ గరి వీధిఁ జన
గుక్కలు గని మొఱుగకున్నె ... 76

పరువున కొకటగు బంధూ
త్కరమున ధనవంతు నధికుగా నధనికునిన్
గర మల్పునిగాఁ జూతురు
గురి నెన్న ధనంబు తిరమె 77

తొత్తునకే శివమెత్తగ
సత్తెకి ప్రొక్కుపలె ననెడి నార్యోక్తి వలెన్
తొత్తు కొడుకైన రాజును
క్రొత్తగ సేవింపవలయు ... 78

రంగా బుంగా కొట్టిన
పొంగిన మిరియాల నేతి మొదటి పిడుచతో
మ్రింగిన నాకలి నడచుట
పుంగల సజ్జను హరించు... 79

సంగీతము నాట్యము గణి
కాంగనలవి గాని యేవి కులాంగనలవి యౌ ?
బొంగుచు వాద్యము వచ్చ్యల
కుం గొని పని పొందగలరె... 80

జాలివిడిచి చెలికానిని
మాలనిగా నెన్నవలయు మఱియును జనికిన్
మాలినదై చెట్టెక్కెడి
గోలాంగూలం బనవలెను... 81

ముట్టించు మానమునకొరకు
కట్టడిచేయఁబడె దానికట్టు వెలినవే
కట్టానరింతురు గర్భపు
పుట్టుం వెలియుదురు గాదె... 82

ఆలికి యనుమిచ్చినవాఁ
పేలిక పుత్రుండునైనఁ బేలికచేయున్
లాలించిన కొండడిగ నను.
పాలింతఁగొను సఖిని కుంజ... 83

అవసరవిధిఁ బరువెఱుఁగని
నివసనమున కరుగ నగు ననేకాప్తత్తుల్
భువి విత్తముఁగొని పలుకని
కువాక్కులు పకీళ్ళసాక్షి... 84

ధనమద్గర్వులు కొందఱు
ఘనమనుచుం బం క్తిభేదకలితమ్ముగ భో
జనముం గావింతు రటుల
గొనపు టఘ మందురు బుధాళి... 85

చెడుబుద్ధి పుట్టినప్పుడు
నడిచేయక తనదు హృదయసాక్షి యెఱిఁగి సి
వ్వడుఁగుమిడి తగదనఘ జన
నడుపలెఁ గృపజెప్పుచుండు... 86

మేన యొకటి కలదని కను
వేడుకలం బడుచు విఱ్ఱవీగుచు సిమం
డానతమఁ బరులెవ్వరు రాఁ
గూడనవనుచుఁ బలుక్రుచుండు... 87

బోధిస్తురయంబు త్యాగికి
శోభిత ధీరునకు యుద్ధకౌశల్యమ్మున్
వైభవము పలికిఁ బ్రాణ
క్షోభంబుగఁ దోఁచుచుండు... 38

సిరిగలుగ సుఖము కలుగును
సిరిసంపదలున్న సుఖము చింత్యము భువిలోఁ
దరువు చిగిర్చిన గోముగ
గురుతఁగొనదె వానలున్న... 89

తక్కువవానిని రమ్మని
యెక్కువవానిఁగ నొనర్ప నెంచినఁ గాద
మ్మక్కఁగ సందల ముంచినఁ
గుక్కకును కుఱుకక్షున్నె... 90

తబ్బిబ్బుగాడు క్షుద్రుఁడు
సబ్బండుగ నిష్ఠనున్న సబ్బునఁ గడుగఁ
బొబ్బలిడ నల్లశ్వానము
గొబ్బున తెల్లనిది య్యగునె... 91

జారిణి తనపగు పనులె
వ్వారలుఁ గానరను బుద్ధి వర్తించు నిలన్
క్షీరముఁ దాగు బిడాలము
కోరికలోఁ దలచునట్లు... 92

వాకొనెద గూనమును గల
చాకలి యధికారియైన జనముల సుఖముల్
చేకొనిన కొఱవిచేఁ దలఁ
గోకికొనిన యట్లుండు... 93

పక్కల నిడి షుద్ధాడుచుఁ
జక్కఁగఁ గడుగుచును దినము సబ్బు జలముచే
నక్కఱదని యస్పృశ్యపుఁ
గుక్కలఁ బెంచుదురు ద్విజులు... 94

కాంచనచేలుని విడిచి ప్ర
పంచమున స్వేచ్ఛపాలయ్యెఁ గద్దున్
జంచల యగు సిరి పోకను
నంచితమతి యనుట తగదు... 95

చింతలఁ జిక్కుచు నున్నను
స్వాంతము నెపుడైన హరుని యం దుంచఁ దగున్
అంతటనాఁచున్న సరసి
గొంతటి తేపైనణంగి... 96

వెలియాంధ్రపలెను బనివా
టలు విడి సంగీతము నటనము నభినయమున్
గలవిద్యలుగా గైకొని
కులసతులు చరింత్రురు ముందు... 97

క్రోధికి స్వప్రయంబు సోమరి
యమ్మా భాసుఁ బనియుఁ నిర్ధనాత్మునకు నప
త్యాభివృద్ధియును బహు
గోత్రకు నఘము లురువు... 98

సరియైన వారితోడను
నరుగఁగనత నొక్కపనికి నటుకానున్నన్
విరసపుఁ బల్కులు పల్కును
నంతి విడిపోవునగఁ గలరు... 99

తనువు సుసుపు చదివించిన
మన్నిని విలేఖనముల మాన్యజనులకున్
నున్నాడి యరిచే విత్తముఁ
గొన్న పకీల్చిల్లవాడు... 100

వెలయాలు లజ్జచేఁ జెడు
నిలఁదాఋడు చెడు పురాళ నెప సంతుష్టిన్
విలసిల్లి భూధవుఁడు చెడుఁ
గులసతి చెడు లజ్జ లేమి... 101

భువి నొకఁడు చెడును మఱియొకఁ
డవిరళముగ వృద్ధినొందు నది విధి వశమా
రవి యుదయించును నొక దెసఁ
గువలయపతి క్రుంకు నొకెడ... 102

ఎవ్వరి కెవ్వఁడి చెప్పిన
నెవ్వఁడు వినలెయ్యెడియును నెట్టెట్టినదుల్
ముప్పుగాఁ జూచుచుండుము
గుప్పలనఁ జరిత్రము ముందు... 103

ఎప్పటికైనను మృత్యువు
తప్పదని యెఱింగియుండి తగిన చికిత్సం
దప్పింప నెఱుఁగ కర్తటి
నొప్పింప నేడ్చెద రదేల... 104

జనయును మృత్యువు మొదలుగ
మరలఁగ రాకుండునట్టి మార్గంబేదో
గురుతెఱుఁగఁ జేయుముని శ్రీ
గురుగురుని భజింపవలయు... 105

పరమార్థము నొక్కటెఱిఁగి
నరుడు చరింపంగవలయు నలువురితోఁ దా
మరుఁవదనగఁ దిరిగినను దన
సరి యొక్కటి విడువకుండ... 106

చతురాస్యుని సృష్టియు భువి
కృతిపర్యాప్తి భంగిగాన నేరగతి నర
స్వాది చర్చింపగా యుండును
గుతుకముతోఁ జూచుచుండు.... 107

పాపము లంటగ నీయక
ప్రాపౌనగి కరీర మొసగి పరమపదంబున
దేపట్టి యొసగె కృష్ణుడు
గోపికలను కరుణగాచె... 108

పగవారి లక్ష్యపెట్టక
తెగి వీధుల నంగడులను త్రిప్పించెయిడి. యా
మగనాలు దుర్భోధంబున
సంగమమునకున్ విడువదంయు... 109

వెలయాలు సుతుడు నల్లుడు
నింపరియయిను యాపప్పుడు నేపుడు ఫలితో
గలిమియు లేమియు నెఱుగరు
కలిపాపనమూర్తి పన్న ... 110

అడుగడుగు వారి నడుగక
బడుగుల నడుగంగ లేము పావంగలరా?
పదగళ్ళ గట్టుపడునా
నడి, జాళ్ళను గట్టకున్న ... 111

నిలు పరుస దానగుణములు
గల వారికి గాక శోభిగాడ్డెందేలా
తలుపేల చాప నడిసెను
నంపాపన కీర్తి పన్న... 112

పరగేదుకున్న గింజలు
పరుపున పద్దంబులావు కష్టించిదు నా
ఎరపెయున దేమి తీరదు
గురుతర సత్కీర్తిఁ గన్న... 113

గుడి కూలును నుయి పూడును
వడి నీళ్ళం జెరువు దెగును వనమును ఖిలమౌ
చెడనిది పద్యము సుమ్మీ
కుడి యెడమలు చూడకన్న... 114

ఇప్పద్యము లన్నిటిలోఁ
జెప్పిన నీతులను మదినిఁ జేర్చి తెలిసినన్
దప్పక మనుగడలోఁ గడు
గొప్పగ నీతిపరుఁడగుచు గుప్పలంబున్రా ! 115

